

Novi lingvistički rječnik

(Robert Lawrence Trask: *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.)

Nakon mnogo godina na hrvatskom je jeziku objavljen jedan lingvistički rječnik: *Temeljni lingvistički pojmovi*, prijevod djela Roberta Lawrencea Traska *Key Concepts in Language and Linguistics*. Pojavljivanje takvoga djela zaslužuje našu iznimnu pozornost zbog kronične oskudice lingvističkih rječnika na hrvatskom jeziku koja traje više od trideset godina.

Lingvistički rječnik poput Traskova na hrvatskom će jezičnom području zbog svog opsega i zbog nedostatka drukčijih lingvističkih leksikona samo djelomično razriješiti lingvističke i terminološke nedoumice s kojima se danas susreću ili su se učestalo susretale generacije studenata jezikoslovnih struka i katkada jezikoslovaca na svojem početku. U nalaženju hrvatskih naziva za pojedine jezikoslovne pojmove ili u traženju pojašnjenja pojmova na hrvatskom jeziku studenti su posezali za iscrpnim, ali davno objavljenim Simeonovim rječnikom¹ koji poslije trideset i pet godina ne može više u cijelosti ispuniti svoju svrhu.

Knjigu *Temeljni lingvistički pojmovi* objavila je Školska knjiga 2005. godine, a preveo ju je Bendikt Perak. Jedna od recenzentica hrvatskoga izdanja, Mi-

lica Mihaljević², definirala je knjigu kao dvojezični stručni terminološki leksikon te kaže da rječnik nije samo prijevod engleskog izvornika već je u velikoj mjeri i prilagođen hrvatskim čitateljima. Tekst se rječnika sastoji od 300 temeljnih lingvističkih naziva. Ispred teksta rječnika nalazi se abecedni *Popis pojmova* (svih natukničkih pojmova), a iza rječničkoga teksta hrvatskom je izdanju dodan *Popis engleskih naziva i njihovih hrvatskih istovrijednica*. Prema riječima recenzentice knjiga može poslužiti i kao dvojezični prijevodni englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski rječnik lingvističkih naziva. Iza popisa istovrijednica nalazi se literatura iz Traskova izvornika (*Literatura*) te *Hrvatska literatura* kojom su se koristili i koju su dodali hrvatski priređivači. Na kraju je knjige iscrpno kazalo (*Kazalo*) na tridesetak strana.

Rječnički članci poredani su prema abecednom redu hrvatskih natuknica. Iza natuknice na hrvatskom jeziku nalazi se engleska istovrijednica, npr. glas (*speech sound*)³, nakon koje slijedi rječnički članak. Unutar rječničkoga članka ili na njegovu kraju nalazi se smečkastocrvenom bojom otisnut tekst koji su napisali hrvatski priređivači. Budući da se značenja po-

² Drugi je recenzent Marko Samardžija.

³ Krajem je osamdesetih godina 20. stoljeća na srpskom jeziku objavljen prijevod lingvističkoga rječnika Davida Crystala *A dictionary of Linguistics and Phonetics*. Premda je on bio djelomično neupotrebljiv hrvatskim korisnicima zbog različitosti naziva, njegova je velika mana bila i to što nije kod svih natuknica donosio englesku istovrijednicu, već samo kod onih za koje su prevoditelji smatrali da je potrebno. (Dejvid Kristal: *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd).

¹ Rikard Simeon: *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, 1969., Matica hrvatska, Zagreb.



jedinih naziva na engleskom jeziku samo djelomično (*afiks*) ili uopće (*filologija*) ne poklapaju s uobičajenim značenjem toga naziva u hrvatskoj jezikoslovnoj tradiciji i budući da se mnogo puta opisana gramatička konstrukcija uopće ne može hrvatskim čitateljima predočiti izravnim prijevodom s engleskoga jezika, prevoditelj i ostali priređivači pravilno su postupili kada su najvećem broju članaka dodali hrvatski tekst koji objašnjava navedene pojmove unutar hrvatskoga jezika i donosi hrvatske gramatičke primjere. Iza rječničkoga članka nalazi se uputnica na srodnu natuknicu (*Vidjeti*), a zatim je navedena Traskova dodatna literatura, kao i literatura dodana hrvatskom izdanju, ponovno grafički drugačije istaknuta. Trask uglavnom ne popisuje iscrpno izvornu literaturu. U velikoj mjeri pod *Dodatnom literaturom* navodi lingvističke uvode i udžbenike, a samo kod nekih natuknica uvrstio je izvornu literaturu iz koje potječe neki naziv.

Premda se korisniku u prvi čas može činiti da 300 natuknica uključuje veliki broj lingvističkih pojmova, pomnijim čitanjem zaključit će da je u ovom rječniku obrađen uistinu skroman broj lingvističkih naziva. Zbog tog i zbog drugih razloga koje ću navesti, ovaj rječnik, kao što sam već napomenula, može samo djelomično ispuniti terminološko-leksikografsku prazninu u području lingvistike. Iako autor obrađuje određeni broj pojmova iz danas u velikoj mjeri poznatih i suvremenih područja i teorijskih okvira lingvističkih istraživanja, u knjizi se ne nalaze neki primarni lingvistički nazivi. Tako npr. u rječniku nećemo naći naziv *sinonim*, *kolokacija* ili *sintagma*, što je djelomično uvjetovano i Traskovim tradicijskim

okruženjem, ali svejedno čini ovaj rječnik u velikoj mjeri nedostatnim za studente jezikoslovnih struka hrvatskoga govornog područja. Pojedina područja lingvističkih istraživanja u rječniku su zastupljena sa svega nekoliko pojmova, npr. povijesno ili poredbenopovijesno jezikoslovlje zastupljeno je s četiri natuknice. Također se može zamijetiti da kod obrade pojedinih naziva nisu uvijek posve iscrpno navedeni svi pojmovi na koje se taj naziv može odnositi, npr. pod natuknicom *derivacija* navodi se značenje toga naziva u generativnoj fonologiji i sintaksi te se upućuje i na tvorbu riječi, ali se ne navodi sinonimnost toga naziva s nazivom *izvođenje* u području tvorbe. U skladu s hrvatskim nazivljem derivacija je kao tvorbeni način obrađena pod nazivom *izvođenje*, ali bi se ipak kao treće značenje pod nazivom *derivacija* trebalo navesti sinonimnost toga pojma s nazivom *izvođenje* jer je to naziv s kojim će korisnici susresti u dijelu lingvističke literature. Isto tako upada u oči da su mnogi pojmovi obrađeni na način da neupućeni korisnik samo iz rječnika, bez predznanja, neće u cijelosti shvatiti značenje nekoga naziva.

U Traskovu se rječniku, za razliku od mnogih drugih lingvističkih rječnika, ne obrađuju pojedini jezici ili jezične porodice. U rječniku osim natuknice *indoeuropski jezici* ne postoji ni jedna natuknica koja bi sadržavala nekakav pregled jezika svijeta, ni zasebne natuknice koje bi se odnosile na pojedine jezike.

Stoga je po svome opsegu, a na što upućuje i sam naslov rječnika pa i navedena literatura ispod članaka⁴, rječnik na-

⁴ Usporedi npr. navedenu literaturu ispod članaka u *Routledge Dictionary of Language*



mijenjen ponajprije neupućenijim korisnicima i studentima jezikoslovnih struka. Iako rječnik u usporedbi sa Simeonovim rječnikom donosi neke pojmove iz suvremenih lingvističkih teorija koji se tako prvi put spominju u leksikografskom obliku i dostupni su širem krugu čitatelja, a ne samo upućenima u izvornu lingvističku literaturu, ipak smatram da rječnik zbog nedostatka nekih temeljnih pojmova i kojiput nejasnih objašnjenja ne može u potpunosti zadovoljiti ni potrebe studenata jezikoslovnih struka hrvatskoga govornog područja. Štoviše, ako se objavljuju toga rječnik promatra sa stajališta cijele hrvatske lingvističke zajednice, on je u svakom slučaju premalenoga opsega da bi popunio rupu u lingvističkoj leksikografiji na hrvatskom jeziku koja traje dugi niz godina.

Najveća je vrijednost knjige za hrvatskoga čitatelja donošenje usporednih naziva na hrvatskom i engleskom jeziku, pa su se u ovom rječniku pojedini nazivi prvi put sustavno prevedeni u skladu s hrvatskim jezikom⁵, što možemo zahvaliti prevoditelju i priređivačima hrvatskog izdanja. Također je pohvalno da su priređivači dodali hrvatski tekst koji je nužan da bi čitatelji razumjeli na što se pojedini naziv uistinu odnosi i da ne bi došlo do termi-

age and Linguistics H. Bussmanova s Traskovom. Drukčiji pristup literaturi plod je i drukčije koncepcije i nastanka rječnika. Traskov je rječnik uglavnom plod rada jednog autora, dok je Bussmanov rječnik sastavljalo više stručnjaka kompetentnih za različita lingvistička područja.

⁵ Osim nekih izdvojenih primjera, za koje bi se možda moglo naći i prikladnije prijevode, kao npr. *Pretpostavka o bioprogramu* (prijevod engleskoga pojma *Bioprogram Hypothesis*).

nološke zbrke kod korisnika koji se tek upućuju u jezikoslovnu struku (npr. kod natuknice *dijalekt* ili natuknice *filologija*).

S druge strane, iako je u pojedinim dijelovima manjkav kao rječnik nekih temeljnih pojmova, ovaj će rječnik svakako u određenim područjima biti koristan čitateljima (npr. u prijevodu naziva iz nekih lingvističkih područja istraživanja izvorno nastalih na engleskom govornom području), a u teško pokretnom okružju treba pozdraviti svaki pokušaj ispunjavanja neke praznine. Šteta je samo što urednici iz Školske knjige osim ovoga rječnika nisu za prijevod izabrali i neki malo opsežniji rječnik koji bi sadržavao veći broj naziva, detaljniji uvid u pojedine pojmove, izvornu literaturu iza natukničkoga teksta i preglede jezika svijeta, kao što je to npr. rječnik pod engleskim imenom *Routledge Dictionary of Language and Linguistics* H. Bussmana ili kakav sličan rječnik.

Matea Birtić

Jezikoslovac sa stilom

(*Od fonetike i etike*, Zbornik o sedamdese-togodišnjici prof. dr. Josipa Silića, uredio Ivo Pranjković, Disput, Zagreb, 2005.)

Knjiga *Od fonetike do etike* zbornik je znanstvenih tekstova objavljen 2005. godine u Zagrebu, u izdavačkoj kući Dis-



put⁶, a uredio ju je i uvodom popratio Ivo Pranjković. Nastala je kao rezultat znanstvenoga skupa posvećenoga sedamdese-togodišnjici rođenja profesora Josipa Silića, jednoga od naših najuglednijih jezikoslovaca koji u svojem cjelokupnom znanstvenom radu vrsno objedinjuje suvremenu kroatistiku i teoriju jezika te, kako Ivo Pranjković ističe u uvodu, dugogodišnjega člana Katedre za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Skup je održan 27. ožujka 2004. godine na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a organizirala ga je Katedra za hrvatski standardni jezik i Odsjek za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Na skupu su sudjelovali znanstvenici (kroatisti, slavisti, fonetičari) Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, djelatnice kroatističkih odsjeka iz Rijeke i Osijeka, djelatnici Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Instituta za staroslavenski jezik iz Zagreba te nekoliko autora iz inozemstva (Bosne i Hercegovine, Njemačke i Slovenije). Njihovi radovi čine ovaj *zbornik*, a objavljeni su i radovi nekoliko autora koji nisu sudjelovali na skupu. Ukupno trideset članaka trideset i jednoga autora.

Zbornik je, što je već iz naslova moguće naslutiti, podijeljen u pet tematskih cjelina, objedinjujući jezikoslovna područja koja su predmetom znanstvenoga interesa profesora Silića.

⁶ Zbornik je još jedna u nizu knjiga s područja jezikoslovlja i teorije književnosti koji je objavljen u biblioteci Četvrti zid vrlo plodne izdavačke kuće Disput koju vodi nakladnik Josip Pandurić. Isti je nakladnik 2002. objavio zbornik *Važno je imati stila* povodom umirovljenja profesora Krunoslava Pranjića.

Prva tematska cjelina *Skica za portret profesora Silića* donosi biografiju profesora Silića koji je svoj akademski rad započeo 1961. godine kao asistent na Katedri za suvremeni hrvatski jezik Odsjeka za jugoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojoj je u statusu redovitoga profesora i umirovljen 2003. godine. Osim na matičnom fakultetu, bio je predavačem na brojnim učilištima u Hrvatskoj i inozemstvu, članom brojnih jezikoslovnih društava (Hrvatskoga filološkoga društva, Matice hrvatske, Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku), član je Vijeća Poslijediplomskoga studija kroatistike i Poslijediplomskoga studija lingvistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Uređivao je stručne i znanstvene časopise (*Suvremena lingvistika*, *Umjetnost riječi*), a uz sve je to autor mnogih tekstova koji tvore bogatu bibliografiju. Objavio je četrnaestak knjiga (samostalnih i u suautorstvu), šezdesetak znanstvenih članaka i rasprava te tridesetak znanstvenopopularnih priloga. Njegovi udžbenici o fonologiji i morfologiji hrvatskoga jezika (u suautorstvu s Dragutinom Rosandićem) te priručnici za nastavnike hrvatskoga jezika obilježili su nastavu hrvatskoga jezika mnogih naraštaja, a znanstveni članci o funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnoga jezika te o hrvatskom jeziku kao sustavu i standardu postali su nezaobilaznim bibliografskim jedinicama brojnih radova iz primijenjene lingvistike i standardologije, kao i u fakultetskoj nastavi. U članku *Sustavi i standardi profesora Silića* Ivo Pranjković iscrpno nas vodi kroz znanstveni rad profesora Silića, upućujući na njegovu originalnost u pri-



stupu brojnim jezikoslovnim problemima: «Njegov teorijski pristup jeziku karakterizira čvrsta logičnost, metodološka dosljednost i težnja prema neproturječnosti. Tih se načela profesor Silić u cijelom svome znanstvenom i stručnom djelovanju (...) drži maksimalno dosljedno, čak i onda kada pridržavanje tih načela ide, ili se komu čini da ide, nauštrb samih jezičnih činjenica» (20). Pranjšković nam pruža detaljan pregled njegova osebujna i originalna rada koji obuhvaća različita jezikoslovna područja. Jedno je od njih analiza fonetske, fonološke i/ili morfološke razine koju Silić, za razliku od hrvatske jezikoslovne tradicije, pokušava rasteretiti od povijesnih podataka, smatrajući da su glasovne promjene sinkronijski protumačive te da sinkronijski opis ne demantira dijakronijski.

Važno područje njegova djelovanja svakako je pravopis, što je potvrdio kao suautor (s Vladimirom Anićem) *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1986. godine čije je četvrto izdanje naslovljeno *Pravopis hrvatskoga jezika* objavljeno 2001. godine i koji Pranjšković, uz Brozov *Hrvatski pravopis*, smatra najracionalnijim i najlogičnijim pravopisom u hrvatskoj jezikoslovnoj povijesti (22) te kao suautor (sa Slavenom Batnožićem i Brankom Ranilovićem) *Hrvatskoga računalnoga pravopisa* (1996) koji ima veliku primjenu u računalstvu.

Na području sintakse i suprasintakse, tj. lingvistike teksta, najviše se istaknuo svojim raspravama o redu riječi u rečenici, upozorivši na potrebu razlikovanja neobilježena, obilježena i automatiziranoga reda riječi, a, kako ističe Pranjšković, najveći doprinos s toga jezikoslovno-

ga područja dan je 1984. godine u knjizi *Od rečenice do teksta*, što je, zapravo, njegova prerađena disertacija iz 1976. godine pod naslovom *Organizacija vezanog teksta* (Lingvističko-stilistički pristup nadrečeničnom jedinstvu hrvatskoga književnog jezika).

Nezaobilazna su područja Silićeva djelovanja, što je već i ranije spomenuto, standardologija i stilistika, a najviše je odjeka imalo njegovo razlikovanje jezika kao sustava i jezika kao standarda te tumačenje o odnosu hrvatskih narječja i hrvatskoga standarda. Kako ističe Ivo Pranjšković, Josip je Silić uz Krunoslava Pranjšića najutjecajni jezikoslovac s područja stilistike i jedini koji je jasno opisao funkcionalne stilove hrvatskoga standardnoga jezika. Upravo je ta tematika potaknula autorice Marinu Katnić-Bakaršić i Vesnu Požgaj Hadži na tekst o analizi akademskoga diskursa Josipa Silića pod naslovom *Izazovi akademskoga diskursa: Znanstveni stil Josipa Silića* u kojem, analizirajući njegove članke o funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnoga jezika, tumače da se i akademski diskurs također, kao i ostali stilovi, temelji na posebnim retoričkim strategijama.

Posljednji tekst prve cjeline *Zbornika* nadahnut je hvalospjev Krunoslava Pranjšića, kolege i prijatelja, Josipu Siliću kao znanstveniku (ponajprije o već spomenutoj disertaciji koju je proučio kao član komisije i desetljeće kasnije objavljenoj knjizi) i kao nesebičnoj, energičnoj i vrijednoj osobi.

Ostali dio *Zbornika* sadrži tekstove drugih autora razvrstane prema tematskim područjima.

Poglavlje *Fonetika, fonologija i orto-*



grafija sadrži pet članaka u kojima autori analiziraju uporabu fonema kao najmanjih jezičnih jedinica te članka o jednom, za standardni jezik neizbježnom pravopisnom problemu.

Da sinonimija nije samo semantički problem već izgovorni, tj. fonetski, tumači Branko Vuletić u članku *Jezični, glasovni i govorni sinonimi*. Članak nameće mogućnost analize nearbitrarnosti jezičnih jedinica na pojedinim jezičnim razinama (ponajprije bez značenja). Ilustriran je anketama provedenim među studentima Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, a riječ je o glasovnim sinonimima, tj. vezi između glasa i značenja (npr. glas se *i* u mnogim jezicima dovodi u vezu s pridjevom *mali*: *little*, *petit*, *piccolo*, *minor*) te govornim ostvarajima pojedinih glasovnih skupina (logatoma) i pridjeva (pozitiva, augmentativa i deminutiva).

Analizirajući čitani tekst i spontani govor, Damir Horga u članku *Izgovorni zglobovi u spontanom govoru* istražuje pet tipova artikulacijskih, tj. izgovornih zglobova (rečenični, klauzalni, fonoleksički, proklitički i enklitički) koje u govoru čine dva susjedna fonema, a ovisе o položaju stanke artikulacijskoga zgloba. U čitanom tekstu prevladavaju fonoleksički zglobovi, dok su spontanomu govoru svojstvena ostala četiri tipa artikulacijskih zglobova.

Kratkim, ali za diskusiju poticajnim člankom *I fonem je znak* svoj su prinos *Zborniku* dali Milenko Popović i Rajisa Trostinska. Autori osporavaju općeprihvaćeno lingvističko tumačenje fonema kao najmanje distinktivne jezične jedinice koji ima plan izraza, ali nema plan sadržaja pa stoga nije jezični znak (pri tome

navode definicije fonema osamnaestero domaćih i stranih jezikoslovaca). Oni tumače da je fonem također znak, dakle da uz plan izraza, a to je njegova artikulacija, tj. zvučanje, ima i plan sadržaja – da nije koji drugi vokal ili konsonant nekoga jezika. Zbog težine problema koji je u njemu zastupljen, članku bi trebalo više znanstvene potkrijepljenosti.

O dvoglasniku *ie* kao fonološkom i pravopisnom problemu piše Zrinka Jelaska u članku *Dvoglasnik ili dva glasa*. Pisanje dvoglasnika u hrvatskom standardnom jeziku ni danas nije definirano, iako je to, kako autorica tvrdi: «jedan od najspornijih pojmova hrvatskoga jezika» (83). Pregledom naših suvremenih gramatika autorica prikazuje kako njihovi autori pristupaju dvoglasniku (Škarić 1991; Brozović 1991; Težak i Babić 1992., 2000., 2004; E. Barić i suradnici 1995., 1997; Raguž 1997; Ham 2002.). Upućujući na još neke rubne fonološke probleme u hrvatskom ali i u drugim jezicima, autorica navodi kako je konačno rješenje teško donijeti jer je njime potrebno obuhvatiti mnoge jezične razine i discipline (izgovorne raznolikosti, ortoepska pravila, izgovorne pogreške, stilističku inačnost narječja, bilježenje dvoglasnika, grafeme, fonetski i fonološki zapis, razlikovanje govornih odsječaka, dijakroniju, sinkroniju, fonetiku, fonologiju, morfologiju, leksikologiju), ali, što je možda i najbitnije s obzirom na tradiciju koju dvoglasnik ima u hrvatskom jeziku, i sagledati umnu sliku, odnosno jezičnu svijest sadašnjih govornika.

O pravopisnom problemu koji, možemo slobodno reći, vapi za rješanjem iscrpno govore Lana Hudeček i Luka Vu-



kojević u članku *Sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga kao pravopisni i lingvistički problem*. Autori upozoravaju na nedosljednosti pisanja složenih priloga, analizirajući brojne pravopisne priručnike, gramatike, rječnike i računalne korpuze hrvatskoga jezika. Dok se neki prilozima manje-više ustaljeno bilježe u literaturi (npr. oni tvoreni od dvaju jednostavnih priloga, priloga i čestice, prijedloga i priloga, prijedloga i otprijedjnog priloga), autori ističu da «Nevolje počinju kad se pokušaju uspostaviti jasniji kriteriji za pisanje ostalih složenih priloga» (102). To se prije svega odnosi na pisanje prijedloga i imenice (*naiskap / na iskap, nažalost / na žalost*) te složenih prijedložnih izraza u frazemima. Autorima nije bila namjera dati upute kako pisati koju riječ, već upozoriti na nedosljednosti i zanemarivanje u tumačenjima o sastavljenom i rastavljenom pisanju priloga jer «Dobar bi pravopis trebao imati jednostavna, što je moguće jednostavnija pravila, pravila sa što manje iznimaka» (113). Članak je dobar i pregledan izvor primjera i tumačenja koje bi svakako trebalo proučiti te omogućiti da hrvatski standardni jezik ima barem jedan pravopisni problem manje.

Treća je cjelina *Zbornika* naslovljena *Gramatika, povijest jezika i grafolingvistika*. Započinje člankom Marije Znika *Nekoliko pitanja o kategoriji određenosti* u kojem autorica propituje određenost kao četvrtu (uz rod, broj i padež) gramatičku kategoriju imenica u hrvatskom jeziku. Dok je u nekim jezicima ta kategorija jasno definirana članom, u hrvatskom je ona izražena uglavnom pridjevnim vidom *i*, kako autorica tvrdi, «iznimno (je) važna jezična, i to aktualnosin-

taktička kategorija kojom se uspostavlja veza između jezičnih entiteta i entiteta u izvanjezičnoj stvarnosti» (130). Najčešće se odnosi na opće imenice čiji se sadržaji mogu pojmiti kao mnogost pa ih je potrebno odrediti. Isključena je kod nebrojivih imenica te onih koje označavaju apstraktnost i tvornost te kod vlastitih imena (npr. *Petar*) koja nemaju jedinstveno leksičko značenje (kao npr. *Karlo Ćelavi*)

Mirko Peti u članku *I lice i osoba* načelno ističe da su za valjan opis gramatičke kategorije lica potrebna oba naziva: *lice* i *osoba*, a ne samo *lice* ili samo *osoba* kako to uglavnom tumače drugi naši lingvisti. Mirko Peti tumači da su *lice* i *osoba* pojmovi koji se odnose na gramatičku kategoriju lica te ih opisuje kao plan izraza (*lice*) i plan sadržaja (*osoba*) istoga jezičnoga znaka koji je definiran s gledišta gramatičke kategorije lica.

Zanimljivu je raspravu o vokativu pod nazivom *O značenju i upotrebi vokativa u suvremenom hrvatskom jeziku* iznijela Vlasta Rišner. Autorica govori o sintaktičkoj samostalnosti vokativa i sve češćoj nastavačkoj i naglasnoj izjednačenosti s nominativom. Uspoređujući uporabu i tumačenje vokativa u književnoteorijskoj i znanstvenoj literaturi s govorom osječkih i zagrebačkih studenata, autorica zaključuje da uporaba vokativa u suvremenom hrvatskom jeziku ne slijedi normu koju bilježe gramatike te da su odstupanja češća na zagrebačkom nego na osječkom području, a sve je potkrijepila opsežnim rezultatima istraživanja.

Vokativom kao izrazom izvan gramatičkoga ustrojstva u članku *Komunikativne funkcije vokativa* bavi se i Diana Stolic. Autorica se usmjerila na lingvostili-



stičke i komunikološke funkcije vokativa, analizirajući nekoliko kajkavskih dramatskih tekstova Tituša Brezovačkoga (*Sveti Aleksi, Matijaš grabancijaš dijak, Diogeneš*) te *Čini baruna Tamburlana, Velikovečnik* i *Misli bolesnik iliti Hipohondrijašu* anonimnih autora i *Narođeni dan* Jurja Dijanića u kojima je pronašla gotovo sve komunikacijske modele koji se u jezičnoj literaturi navode za vokativ (dozivanje, oslovljavanje, retoričko pitanje, ekspresivnost, dinamiziranje dramskoga teksta u govorenoj riječi).

Barbara Kunzmann-Müller u članku *Zamjenice kao predmet gramatičkog opisa* iznosi nov pristup postojećemu teorijskomu tumačenju zamjenica kao posebne vrste riječi, pri čemu se za sve skupine zamjenica u hrvatskim gramatikama navode jednaki kriteriji, tj. gramatički opisi. Analizirajući sintaktičku i semantičku razinu neodređenih zamjenica (skupine *ne-*, *po-*, *i-*), autorica tumači da se za njih ne mogu, kao do sada, zadržati jednaki gramatički kriteriji, nego je, prihvaćajući općenito tumačenje o zamjenicama kao posebnoj vrsti riječi, nužna promjena na tom planu te da se, s obzirom na njihovu raznolikost, moraju napraviti novi gramatički opisi koji će ući u gramatike hrvatskih jezika i olakšati korisnicima (kako domaćim tako i stranim) njihovu uporabu.

Prema načelima generativne gramatike i padežne teorije, Milan Mihaljević u članku *O subjektivnim rečenicama uz obezličene glagole* osporava tradicionalno gramatičko tumačenje da se zavisne rečenice uz obezličene glagole mogu smatrati subjektivnim. Autor ih tumači kao objektivne rečenice, a rukovodi se načelom tematskih uloga zavisnih rečenica u odno-

su na glagol u glavnoj rečenici te na analizu funkcije povratne zamjenice u sklopu (obezličenoga ili povratnoga) glagola unutar glavne rečenice.

Tematika o nadrečeničnom jedinstvu, koja je bitno obilježila znanstveni rad profesora Silića, bila je polazištem za članak Anite Peti-Stantić (*Ne*) *Obvezatnost reda riječi*. Autorica ističe da hrvatski jezik spada u jezike s uglavnom slobodnim redom riječi, a prema posebnim se pravilima u rečenicu uvrštavaju samo klitike, dakle riječi bez vlastita naglasaka koje se vezuju uz naglašene riječi. Autorica razlikuje morfološki promjenjive (kratki oblici glagola *biti*, ličnih zamjenica te povratne zamjenice *se*) i morfološki nepromjenjive (čestice, većina prijedloga i veznika) klitike. Nepromjenjive se klitike u rečenicu uvrštavaju prema čvrstim pravilima, dok se promjenjive uvrštavaju prema svojim sintaktičkim obilježjima pa tek potom prema posebnim pravilima. Analizirajući jednu rečenicu (proširujući je različitim rečeničnim dodacima), autorica pokazuje sve mogućnosti pomicanja klitika prema njezinu kraju.

Jednu povijesnu temu raspravlja Stjepan Damjanović u članku *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča*. Autor ističe da je *Ploča* jedan od prvih i najstarijih glagoljskih spomenika kojim je utkan put za razvoj hrvatskoga jezika, ali su pogrešna tumačenja (uglavnom zbog veličanja rodoljubnih uvjerenja) da je pisana čistim hrvatskim jezikom. Potkrepljujući svoje tumačenje brojnim primjerima, autor objašnjava da je taj spomenik pisan hrvatskostaroslavenskim jezikom, to se ne smije nijekati, niti se time gubi njegov nacionalni značaj.



Prilog *Zborniku* dao je i Mateo Žagar najdužim člankom (38 stranica) pod nazivom *Grafolingvistika i stari tekstovi: osebnosti pisanog jezika*. Članku bi se moglo posvetiti mnogo više riječi nego što nam prostor dopušta jer autor iscrpno analizira razlike između govorenoga i pisanoga jezika, naglašavajući da je u lingvističkim teorijama (od 19. stoljeća) davano premalo prostora i važnosti pisanomu jeziku u odnosu na govor. On se samo smatra materijalizacijom govora, a govor, zapravo, čini jezik. Pozivajući se na brojne, uglavnom, strane lingviste, Žagar jasno navodi razlike i značenja govorenoga i pisanoga jezika te ističe da je danas sazrela svijest o važnosti pisanoga jezika te su se unutar lingvistike razvile brojne discipline koje se bave tim problemom. Autor navodi da je grafolingvistika najprije naziv za proučavanje pisanoga jezika, uz mogućnost grananja na grafemiku, grafetiku, grafologiju, grafematiku, grafistiku, gramatologiju (koju, zapravo, autor smatra nadređenom svim ostalim nazivima).

Četvrta cjelina knjige naslovljena je *Leksikologija, terminologija, frazeologija i leksikografija*.

Referirajući se na Silićevo tumačenje naziva istoznačnica (dubleta), sličnoznačnica ili suznačnica (sinonim), u članku *Desinonimizacija* Branka Tafra bavi se istokorijenskim međuleksičkim vezama koje obuhvaća nazivom *paronimi*. Kod nas, kao i u stranoj lingvistici, paronimi su dosta rubno i različito tumačeni, a autorica ih definira: «kao riječi istoga korijena (...) i različita značenja, ali s jakim potencijalom zamjenljivosti zbog zvučkovne i značenjske bliskosti» (264). Desinonimizacija, tj. razjednačivanje tvor-

benih dubleta (*vršilac* i *vršitelj*, *goriv* i *gorljiv*, *slušač* i *slušatelj*) postupak je kojim nastaju paronimi. Donoseći brojne primjere iz domaće uporabe, autorica zaključuje kako je hrvatskomu jeziku potreban tvorbeni rječnik čime bi se napravio potpun popis sinonimnih tvorbenih morfema te bi se postojeći leksički fond hrvatskoga jezika popunio novim značenjskim jedinicama.

Leksičkim se problemom bavi i Marija Turk u članku *Kalkovi: jezične inovacije i normativni problemi*. Status uporabe jezičnih posuđenica u hrvatskom jeziku s normativnoga gledišta prilično neodređen, a članak upozorava na vrste kalkova koji su u njemu prisutni. Marija Turk izdvaja leksičke inovacije (*ključ u ruke* < fr. *clef en main*, *ljudska prava* < engl. *human rights*) koje se pojavljuju kao žargonizmi i kolokvijalizmi, semantičke inovacije ili neosemantizmi (*miš* < engl. *mouse* 'dio računalne opreme', *lovac* < njem. *Jäger* 'vrsta aviona'), tvorbenne inovacije (*maloprodaja* < njem. *Kleinhandel*, *dvopek* < tal. *biscotto*), kalkirane frazeme (*šećer na kraju* < njem. *Zucker kommt zuletzt*). Autorica naglašava da bi zbog njihove brojnosti kalkovima trebalo dati normativno određenje, ponajprije u kontekstu purističkih jezičnih stajališta. Prihvatanje domaće zamjene ili kalka s obzirom na polifunkcionalnost hrvatskoga jezika ovisi o kriterijima koje bi trebala zadovoljiti svaka strana riječ (korektna tvorba domaće riječi, pravodobna ponuda domaće riječi i opća prihvaćenost u jezičnoj zajednici).

Hrvatsko računalno nazivlje i funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika (s posebnim osvrtom na pedagoški podstil) naziv je članka Milice Mihaljević, koji je do-



punjeno i prošireno izlaganje s Jezičnog savjetovanja na nastavnike informatike pod nazivom *Hrvatsko računalno nazivlje* održanog 10. svibnja 2004. godine u Zagrebu. Autorica analitički i tablicama ilustriranim primjerima daje sinkronijski pregled računalnoga nazivlja u pojedinim funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnoga jezika, upućujući na to da se računalno nazivlje u domaćoj uporabi javlja kao žargon (*komp, kanta*), kao razgovorni oblik (*kompjuter*), viši stil (*računalo*), publicistički funkcionalni stil (*prijenosnik*), znanstveni stil (*prijenosno računalo*) te kao hiperpuristički oblik (*krilovnik*), a posebno se osvrće na računalno nazivlje u pedagoškom podstilu, analizirajući njegovu primjenu u školskim udžbenicima.

Iz frazeologije novoštokavskih ikavskih govora južne Hrvatske naziv je članka Mire Menac-Mihalić u kojem autorica analizira 14 govora toga područja, proučavajući govore Like, Šibenika, Dalmatinske zagore, Cetinske krajine, govora srednjih Poljica, Imotske krajine i Opuzena. Ti se frazemi ne razlikuju bitno od frazema ostalih hrvatskih sustava, razlika je u fonetsko-fonološkim, morfološkim, tvorbenim i sintaktičkim inačicama. Frazeologija se toga kraja proširuje posuđivanjem iz drugih jezičnih sustava, a prisutna je i bogata frazeološka antonimija, sinonimija i frazeološka višeznačnost.

Posljednji je u četvrtoj cjelini *Zbornika* tekst Marka Samardžije *Hrvatski stupac u Vrančićevu i Lodereckerovu rječniku*. Uspoređivani su hrvatski stupac u rječniku Fausta Vrančića *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmati/cae & Vngaricae* iz 1595. godine i

hrvatski stupac u sedmojezičnom rječniku češkoga benediktinca Petra Lodereckera *Dictionarium septem diversarum linguarum, videlicet Latine, Italice, Dalmatice, Bohemice, Polonice, Germanice & Vngarice, vna cum cuiuslibet Linguae Registro sine Repertorio vernaculo, in quo candidus Lector, sui idiomatis Vocabulum, facile inuenire poterit Petro Lodereckero* iz 1605. kojemu je kao osnovica poslužio upravo Vrančićev rječnik. Hrvatski stupac iz Vrančićeva rječnika nije mehanički prenesen u Lodeckerov rječnik, uočljivi su popravci pogrešaka, a uočljive su brojne razlike na grafijskoj, ortografskoj i leksičkoj razini.

Peta cjelina koja zaokružuje *Zbornik* naslovljena je *Stilistika, tekstologija, standardologija i – etika*. Iako se bavio svim problemima iznesenim u *Zborniku*, možda je tematika posljednje cjeline najviše obilježila rad profesora Silića.

Zanimljiv odnos književnosti i jezikoslovlja iznio je Josip Užarević u članku *Maksimum minima* (Minimalistički jezičnoumjetnički tekst). Analizirajući minimalne jezične forme – jednorječja i dvorječja – autor propituje mogućnost umjetničkoga značenja takvih književnih tvorevina. Na semantičkoj razini autor pojmovima jednoznačnost, višeznačnost i sveznačnost pokušava referirati na pojam književnoga (umjetničkoga) i neknjiževnoga u minimalnim jezičnim oblicima.

Stilističkom, tekstološkom i semantičkom analizom studentskih tekstova ograničenih brojem riječi iz leksičkoga korpusa pjesme *Zvijezda Cvjetnog trga* Danijela Dragojevića bavi se Krešimir Bagić u članku *Od teksta do rječnika i natrag*, dok na temeljima monografije *Od rečenice do teksta* profesora Silića svoj



pristup nadrečeničnomu jedinstvu iznosi Lada Badurina u članku *Od teksta prema diskursu*. Autorica se bavi, možemo reći, trajnim problemom određivanja granice teksta kao iznadrečenične kategorije i njegova odnosa prema pojmu diskurs.

Još jednim književno-jezikoslovnim odnosom bavi se i Stjepko Težak u članku *Jezično osuvremenjivanje Sudetine pripovijetke Mor*, upućujući na pravopisne, gramatičke i leksičke razlike koje se pojavljuju u trima izdanjima (iz 1943., 1966. i 2003. godine) navedene pripovijetke.

Ortoepskom normom hrvatskoga standardnoga jezika bavi se Krešimir Mićanović u preposljednjem članku *Zbornika* pod naslovom *Hrvatski s naglaskom*. Poput problema koji su u svojem članku iznijeli Lana Hudeček i Luka Vukojević, i Mićanovićev nas rad s razlogom upozorava na «vrući krumpir» hrvatskoga standarda, a to je neusklađen prozodijski sustav. Temelj je ortoepske kodificiranosti nekoga jezika u neutralnom, općeprihvaćenom naglasku koji će najmanje pokazivati lokalne značajke nekoga govora, razlike između urbanih i neurbanih govornih sredina kao i isprepletenost između triju narječja hrvatskoga jezika, što je, kako autor zaključuje, za naše jezične prilike još uvijek teško ostvarivo.

Zbornik završava tekstom Josipa Bratulića *Gramatika i etika*. S naglašenim emotivnim odnosom prema Josipu Siliću, kolegi i dragomu prijatelju, autor se posvećuje odnosu između gramatike i etike koji je još od antike snažan i neraskidiv, referirajući se pritom na njihovu vezu u hrvatskom jeziku.

Zbornik Od fonetike do etike lijep je primjer poštovanja osobe i znanstvenoga djelovanja Josipa Silića čiji znanstveni

rad još nije završen, nego i dalje napreduje jednakom svježinom i sa znanstvenim osjećajem za aktualnu jezičnu problematiku, ali je istodobno i vrijedan doprinos njegovih kolega i sljedbenika različitim područjima hrvatskoga jezikoslovlja.

Goranka Blagus Bartolec

Dobar jezikoslovni priručnik

(Marko Snoj: *Slovenski etimološki slovar* (druga, pregledana i dopolnjena izdaja), Modrijan, Ljubljana, 2003.)

Slovenski je etimološki slovar autora Marka Snoja⁷ knjiga koja i opsegom i sadržajem plijeni pozornost i vrijedan je prinos kako slovenskoj tako i leksikografiji čitavoga južnoslavenskoga govornoga područja čija izdanja u proteklih petnaestak godina polako stječu svoj kontinuitet, ali im još ne možemo pripisati svojstvo brojnosti.

Rječnik ima tri dijela. *Uvod* (27 stranica) prikazuje namjenu i strukturu rječnika, o čemu će u prikazu biti najviše riječi. Autor se potom osvrće na položaj slovenskoga jezika unutar slavenskih i indoeuropskih jezika te na ishodište, izvor i etimologiju slovenskoga jezičnoga korpusa.

⁷ Marko Snoj (1959) autor je još *Kratke albanske slovnice* (1991) i njezina prijevoda na njemački jezik (1994). Na Filozofskom fakultetu u Ljubljani na Odsjeku za primijenjeno i opće jezikoslovlje predaje akcent, prijevaj, etimološku metodu u okviru indoeuropske primijenjene gramatike.



Izvore je slovenskih riječi prema autoru ugrubo moguće podijeliti u tri skupine:

1. Riječi su nastale kontinuiranim jezičnim razvojem iz praslavenskoga i praindoeuropskoga jezika.

2. Riječi su preuzete posuđivanjem iz drugih stranih jezika.

3. Riječi su nastale imitacijom vanjskih podražaja (onomatopeje i posebne riječi akustično i glasovno motivirane pojmom na koji referiraju, npr. tepanje).

Pred nama je drugo izdanje *Rječnika* (prvo je objavljeno 1997. godine) u kojem su obrađena još 832 nova rječnička članka, navodi se stoljeće prvoga zapisa neke riječi u slovenskim izvorima, ispravljene su pogreške i dopunjeni propusti u pojedinim rječničkim člancima iz prvoga izdanja. U *Uvodu* se još nalazi mali rječnik nekih strukovnih izraza, popis literature i izvora, popis svih kratica, znakova i simbola koji se pojavljuju u *Rječniku* te tri primjera (za riječi *pest*, *klavir* i *ombudsmān*⁸).

Nakon *Uvoda* slijedi *Etimološki rječnik* na 877 stranica. Predočeno statističkim podacima *Slovenski etimološki slovar* sadrži 9415 rječničkih članaka u kojima se s primijenjenojezikoslovnoga i etimološkoga gledišta analizira približno 30 000 najčešćih slovenskih riječi, tumačeći ih s otprilike 60 000 riječi stranoga podrijetla (iz slavenskih i drugih indoeuropskih jezika). Autor je na početku svakoga abecednoga niza dao etimološki opis slova slovenske abecede.

Na kraju se na 144 stranice nalazi *Kazalo* s popisom svih riječi sadržanih u *Rječniku*.

Gledajući sa sadržajne strane, potrebno je naglasiti da brojem riječi *Etimološki slovar* nije velik (jezik svakako ima više od 30 000 riječi). Međutim, autor naglašava da *Rječnik* primarno nema namjeru sa znanstvenih gledišta razraditi etimologiju slovenskoga jezika. Toj namjeni služi *Etimološki slovar slovenskega jezika* Francea Bezlaja⁹. Rječnički korpus čine ponajprije najfrekventnije riječi suvremenoga slovenskoga književnoga i razgovornoga jezika, uključujući strane posuđenice: tuđice (*diler*), usvojenice (*armatura*), strukovno nazivlje (*dijaliza*, *aritmija*) i neologizme raširene i općeprihvaćene uporabe. Neologizmi ne uključuju samo novonastale riječi uvjetovane društvenim promjenama i razvojem, nego i brojne riječi nastale iz purističkih razloga kako bi se strano nazivlje zamijenilo domaćim leksikom. Samo je u jezikoslovlju takvih riječi mnogo, a jednako je i s nazivljem drugih struka.

Autor naglašava da su sve riječi iz *Rječnika* uvrštene i u *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1997).

Upravo s toga gledišta, dakle s obzirom na odabir riječi, *Slovenski etimološki slovar* predstavlja pravo osvježanje jer opisuje recentno stanje slovenskoga jezika, dok zastarjelice, povijesno obilježene riječi, riječi iz narodnih govora i narodne predaje nisu uvrštene kao samostalne natuknice, nego se pojavljuju unutar rječničkoga članka samo ako su potrebne za tumačenje temeljne natuknice.

Kao što je i uvriježeno za rječnike toga tipa, rječnički se članak ne odnosi samo na jednu riječ, nego obuhvaća sku-

⁹ Do sada je su objavljena tri sveska, a četvrti, posljednji svezak (Š – Ž) još je u pripremi.

⁸ 'povjerenik, zastupnik'



pine riječi (*besedna družina*) istoga korijena povezanih osnovnom natuknicom (*geselska beseda*). Stoga je za učinkovito pronalaženje riječi i njihova opisa nužno služenje *Kazalom*.

Struktura rječničkoga članka strogo je zadana i dosljedno provođena. Načelna je razlika u opisu domaćih riječi i riječi stranoga podrijetla. Za strane se riječi ne navodi njihov praindoeuropski oblik niti slavenski ekvivalenti, nego je važnost dana jezicima iz kojih je neka riječ preuzeta u slovenski jezik te navođenju postojeće ili moguće domaće zamjene.

Masnim je slovima otisnuta i naglasnom obilježena svaka glavna natuknica rječničkoga članka (*geselska beseda*), potom slijedi njezin gramatički oblik (*stranska oblika*) – genitiv za imenice, 1. lice prezenta za glagole, ženski rod za pridjeve. Ako gramatički oblik uvjetuje naglasnu promjenu, bilježi se cijela riječ (*váđiti váđim, pěst pesti*), ako je naglasak nepromijenjen, bilježi se samo nastavak (*měžnar -ja, obnâšati se -am se, lévi -a*). Slijedi oznaka vrste riječi i stoljeća kada je riječ prvi put zabilježena u slovenskom jeziku, a potom se za slovenske natuknice nabrajaju njezine izvedenice (npr. **pěst** *peščica, pestiti, zapestje, zapestnica*) kao i srodnici iz drugih slavenskih jezika te praslavenski oblik. Kao podlogom za hrvatski jezik Snaj se služio Skokovim *Etimologijskim rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1971.–1974.) i *Hrvatskim etimološkim rječnikom* (1993) Alemka Gluhaka koji je bio i suradnik za hrvatski jezik na slovenskom *Rječniku*, na čemu mu autor zahvaljuje u uvodnom dijelu. Hrvatske riječi u *Slovenskom etimološkom slovaru* govornicima hrvatskoga jezika barem donekle, u nedostatku hr-

vatsko-slovenskoga dvojezičnika, olakšavaju razumijevanje slovenskih riječi koje su im, unatoč srodnosti i prostornoj bliskosti, još uvijek nedovoljno razumljive (npr. rijetki će govornici nasumce razumjeti da su slovenske riječi *imenovalnik, roditilnik, dajalnik, tožilnik, zvalnik, mesnik, orodnik* nazivi za padeže). Pri kraju se rječničkoga članka nabrajaju srodne riječi iz drugih indoeuropskih jezika te, konačno, praindoeuropski konstrukt s navedenim prvobitnim značenjem od kojega potječe ili se pretpostavlja da potječe današnje značenje. Na kraju slijede izvori iz kojih su podatci crpljeni i uputnice na druge riječi u *Rječniku* koje su u semantičkoj ili tvorbenoj vezi s obrađenom natuknicom (npr. **míti** (...)) Glej tudi (*milo, mâh, mûlj, mûzga*).

Za *Slovenski etimološki slovar* s pravom možemo reći da je dobar jezikoslovni priručnik i pomoći će svakomu koga zanima etimologija kao jezikoslovno područje. Možemo samo poželjeti, a i potruditi se, da u hrvatskoj leksikografiji Skokov *Etimološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* što prije dobije dostojna suvremena nasljednika.

Goranka Blagus Bartolec

Vrijedan doprinos dijalektnoj leksikografiji

(Ivan Branko Šamija: *Rječnik imotško-bekijskoga govora*, Društvo Lovrećana Zagreb, Zagreb, 2004., 543 str.)

Posljednjih je godina u nas porastao broj rječnika koji popisuju (i opisuju) hrvatsko dijalektno leksičko blago. Ipak, onih koji donose riječi hrvatskih štokavskih idioma još uvijek je manji broj. *Rječnik imotsko - bekijskoga govora* Ivana Branka Šamije zasad je najopsežniji od njih s oko 13 tisuća natuknica. Ovo je donekle drugo, dopunjeno izdanje *Rječnika imotskoga govora* iz 2001. Kao što kaže u predgovoru, poticaj za dopunu i doradu rječnika autor je dobio od brojnih kazivača, ali i stručnih izdanja prema kojima ovaj novoštokavski ikavski govor obuhvaća i područje tzv. Bekije, zapadne Hercegovine, uz granicu s Hrvatskom. *Rječnik* se sastoji od više podcjelina. Nakon kratkoga autorova *Pripomenka* slijedi uvodni dio iz knjige dr. Mate Šimundića *Govor Imotske krajine i Bekije* u kojemu su iznijete glavne osobine ovoga govora s podacima o naseljima i stanovništvu. Riječ je o ikavskom šćakavskom govoru s novoštokavskim četveroakcenatskim sustavom i postojanom duljinom. Potom slijedi sam rječnik koji obrađuje opće imenice, vlastita imena ljudi i neke toponime. U drugom se dijelu nalazi popis literature i usmenih kazivača, te prilozi (iz recenzija I. Lukežić i A. Selaka, *Prinos rječniku imotskoga govora* Ivana Čaljukušića, *Čakavsko u štokavskome govoru Imotske krajine* I. Lukežić i *Prezimana i patronimi izvedeni od prezimena za ženske udane osobe* I. Bekavca Basića). Vrijednost rječnika nije samo u obradbi razmjerno velikoga broja riječi nego i u njihovu oprimjerivanju mnoštvom frazema, doskočica, poslovice i ganga. Tako se na najbolji način može vidjeti kako pojedina riječ funkcionira u govornom kontekstu gdje njezina snaga i slikovitost najbolje dolaze do izražaja.

Kad je o formalnoj strani rječnika riječ, natuknica sadržava osnovni leksem koji je obilježen naglaskom, gramatičku oznaku roda (gdjegdje i broja), za riječi iz drugih jezika još i oznaku podrijetla npr. *talijaniz.*, *germaniz.*, *turciz.* itd., objašnjenje i, često, primjer upotrebe. Ukoliko za jednu riječ postoje dvije ili više inačica koje se razlikuju samo u jednom fonemu i/ili tipu naglaska, bilježe se odmah jedna do druge (*òson* i *òsan*, *čèljad* i *čèjad*, *plòjka*, *plònjka* i *plòvka*, *gògòlj* i *gògòlj*). Rječnik bilježi i podosta leksema koji su gotovo izašli iz upotrebe, a u pamćenju su tek starijih govornika jer su vezani za neke elemente materijalnoga i društvenoga života koji je postojao nekada (*belèncuk*, *bùštin*, *čánjak*, *čústek*, *òjica*, *sinija*, *slígat*). Isto su tako zabilježeni leksemi s nekim starijim fonološkim ili morfološkim osobitostima koje su danas najčešće zamijenjene “standardnijim” oblicima (*jeruzòlim*, *bèzime*, *òvèinār*, *zdfaka*, *piciklo*, *špítal*, *vràncèškí*, *potèkar*, *poštijer* i dr.). Ipak je dobro da su i takvi primjeri našli svoje mjesto ovdje, barem kao podsjetnik na oblike koji su ne tako davno ljudima s ovoga područja bili svakodnevnica *besida*. Međutim, ima i riječi (najčešće glagola) za koje možda i ne postoji potreba bilježenja u (razlikovnom) rječniku ovoga tipa ako se od standardnoga oblika fonološki i morfološki bitno ne razlikuju (osim po infinitivnom obliku bez *i* i eventualno ikavskom refleksu jata), a nemaju posebnoga značenja ili frazema uza se (*kulèn*, *pòstelja*, *bèzimen*, *zatrúdnit*, *mudròvat*, *nizat*, *otèretit* i dr.). Nije sasvim jasan kriterij ispisivanja povratnih glagola, naime, neki se bilježe s povratnom zamjenicom, a kod nekih je ona u zagradi čak i ako se dotični glagol jedino i

može ostvariti kao povratan (*kéljiti (se)*, *vázat (se)*, *kostrúšit (se)* i dr.).

Važan su doprinos rječniku i neki zemljopisni nazivi s toga područja te najčešća imena ljudi. Iako su u vrijednom prinosu prof. Bekavca Basića u drugom dijelu knjige obuhvaćena gotovo sva prezimena na ovome prostoru (i šire: *Zapadnoj Hercegovini*, *Sinjskoj krajini*, *Makarskom primorju*, *Livnu*, *Duvnu*, *Suici* i *susjednim krajevima*) i nadimci udanih žena koji iz njih proizlaze, možda bi bilo dobro da su i prezimena uvrštena u sam rječnik, napose radi naglasnoga bilježenja. Poznato je da se prezimena istoga morfolškoga sastava različito naglasno ostvaruju u hrvatskim krajevima te bi svakako bilo zanimljivo zabilježiti njihovu inačicu na imotskom području (*Jêlič*, *Ÿvānovič*, *Čūbić*, *Pirč*, *Sekèlez* i dr.).

Naglasci su dosljedno i, po mojemu sudu, najvećim dijelom ispravno obilježeni. Budući da se pokoja riječ izgovara drukčije npr. u istočnom dijelu Krajine i Bekiji, u odnosu na zapadni dio, ili jednostavno i unutar jednoga područja može imati dvojak naglasak, označivači su nastojali takve riječi dvojako i obilježiti (*táva/tāva*, *gògòlj* i *gògòlj*). Takvih bi se primjera moglo naći još: *đavlèkat* i *đavlèkat*, *gòžđica* i *gožđica*, *karijóla* i *karijóla*, *mīndūše* i *mīndūše*, *mosúrak* i *mosúrak*, *náramak* i *nàramak*, *regimēnta* i *regimēnta*, *Svītnjāk* i *Svītnjāk*, itd.

Unatoč manjim propustima, rječnik u cjelini je dobro napravljena knjiga, poticajna za daljnje istraživanje jezičnoga blaga naših lokalnih govora. Prikupljanju građe autor je postupio vrlo revno i ozbiljno, što na osnovi vlastita jezičnoga fonda kao izvornoga govornika što usmenim ili pisanim priložima drugih go-

vornika s ovoga područja. Kako je gotovo nemoguće prikupiti sve one lekseme koji se mogu naći u optjecaju, a imajući u vidu da je katkada riječ o leksemima vrlo ograničene upotrebe (često i unutar samo jednoga sela), uvijek će biti nove građe za buduću dopunu rječnika. Tomu u prilog evo još nekoliko onih koji bi se mogli naći u nekom sljedećem izdanju: *bedimit*, *beslémica*, *beslè(j)isat*, *bīžanjica*, *đōra*, *đōgara*, *gūmaši*, *gunjikat*, *iznīzat*, *kričat*, *mūgarit*, *naòrat*, *naskalinat*, *nōga*, *obrzdāt*, *ògreda*, *ovancirat*, *prndècat se*, *pròdimit*, *skrlat se*, *splèkat se*, *strlà(j)isat*, *téca*, *údabbenica*, *ùkumit*, *ùrmentovat*, *volóka*, *vumárit*, *zađavlèkat*, *zakliščit*, *zaprndècat se*, *zàpurit*.

Šteta je što *Rječnik* nije, sukladno svomu sadržaju, tehnički i vizualno bolje uređen.

Tomislava Bošnjak

Bračka toponimija

(Petar Šimunović: *Bračka toponimija*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2004., 327 str.)

Toponimi, imena zemljopisnih objekata, leksička su podvrsta koja ima nezamjenjivu ulogu pri istraživanju starijih jezičnih stadija. Naime, oni se oblikuju sredstvima kojima jezik raspolaze u trenutku njihova nastanka pa su dobri pokazatelji fonoloških, morfoloških i tvorbenih karakteristika određenoga razdoblja.



Toponimi predstavljaju bogatstvo podataka bitnih za povijest jezika i dijalektologiju “jer na njih ne utječe mnogo pisarska tradicija, već se kao ‘znakovi bez smisla’ zapisuju fonološki, kako se izgovaraju.”¹⁰ Također pokazuju koje su izvanjezične sadržaje ljudi smatrali bitnima za imenovanje te, s obzirom na podrijetlo toponimijske osnove, kojim su jezičnim, a usto i kulturnim, političkim i gospodarskim utjecajima bili izloženi.

Sustavan prikaz otočke toponimije ostvario je Petar Šimunović u svojoj knjizi Bračka toponimija, prerađenom i dopunjenom izdanju *Toponimije otoka Brača*, koja je objavljena 1972. godine u Supetru kao X. knjiga “Bračkoga zbornika”. Bračka toponimija uvodna je knjiga u desetknjižju izabranih djela Petra Šimunovića¹¹.

Knjiga se sastoji od pet dijelova. Nakon teoretskoga uvoda u toponomastičku istraživanja slijede poglavlja o pojedinom toponimijskom sloju. Naime, Šimunović je nakon dugogodišnjega terenskog i arhivskog istraživanja bračkih toponima utvrdio organiziranost toponima u povijesnom slijedu izdvajajući 4 sloja: (1) starohrvatski sloj na temelju toponimije *Povaljske listine* (prema prijepisu iz 1250.); (2) toponimiju *Bračkog razvoda* (od 13. do kraja 15. st.); (3) toponimiju katastarskih listova iz 19. stoljeća i (4) današnju

¹⁰ Šimunović, Bračka toponimija, 2004: 23

¹¹ Druga je u nizu Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora, a očekuju se još: (3) *Hrvatska toponimija*, (4) *Hrvatska prezimena*, (5) *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, (6) *Hrvatska osobna imena i nadimci*, (7) *Hrvatska imena u Istri i hrvatska riječ istarska*, (8) *Zagreb u svojim imenima*, (9) *Čakavska čitanka* i (10) *Čakavski rječnik*.

toponimiju, koja sadržava ukupnost svih toponima na Braču.

Unutar svakoga toponimijskog sloja autor analizira podrijetlo apelativa kojima su motivirani toponimi i daje njihovo precizno etimološko tumačenje. Tako se otkrivaju stara apelativna značenja koja toponimi čuvaju (npr. peć ‘hrid’, grohot ‘kamenito tlo’, skala ‘lítica’, griža ‘lítica’, rudina ‘zeleni zaravnjak na kršu’) te se utvrđuje da je više od 80 % prvih zapisanih toponima na Braču općeslavenskoga podrijetla, no malobrojniji se aloglotski prethrvatski toponimi odnose na najvažnije objekte, npr. Bunje, Bol, Povelja. Međutim, za razliku od etimološkoga pristupa u toponomastici, koji je dominirao u prvoj polovici 20. stoljeća, na tome mjestu analiza ne prestaje, već se toponimija ponajprije opisuje kao sustav u kojem je bitno prikazati kako su toponimi organizirani da bi jednoznačno označivali pojedinačne zemljopisne objekte.

Stoga se za svaki toponimijski sloj prikazuje razmještaj i organiziranost toponima, a nakon toga se opisuju jezične osobitosti toponima na fonološkoj, morfološkoj, tvorbenoj (npr. utvrđuje se inventar sufiksa), sintaktičkoj i leksičkoj razini. Tako se npr. fonološkom analizom prvoga toponimijskog sloja pokazuje da je u drugoj polovici 12. st. u starohrvatskom jeziku otoka Brača postojao fonem /b/ te slogotvorni /r/ i /l/. Također se iz toponima s obzirom na zapisivanje fonema /ě/ može utvrditi da je tada bila u toku monoftongizacija jata prema fonemu /i/.

Onomastika je interdisciplinarna znanost koja od istraživača, uz lingvistička zahtijeva geografska i historiografska znanja te upućenost u gospodarske prilike određenoga razdoblja. No i sama to-



ponomastička istraživanja imaju kultur-povijesno značenje. Naime, s obzirom na to koji su objekti imenovani, može se zaključivati o kolektivnom sustavu vrijednosti u nekom vremenu. Tako su u prvom sloju bračke toponimije uglavnom imenovani tereni za poljoprivrednu obradbu jer su od njih zemljoposjednici, tj. feudanci mogli imati najviše koristi pa su ih unosili i u listine, dok u drugom razdoblju prevladavaju toponimi u vezi s morfologijom tla, biljnim i životinjskim svijetom, što je u vezi sa stočarskim privređivanjem. U drugom je razdoblju i tvorbeni inventar bogatiji te je veći broj izvedenih i dvočlanih toponima, što je i razumljivo jer se odnose na morfološki vrlo razvijen pejzaž bračke unutrašnjosti. U trećem razdoblju, tj. u 19. stoljeću javljaju se toponimijske sintagme pod utjecajem talijanske sintakse, npr. Glava od Čela, a na leksičkoj razini određeni broj mletačkih toponimijskih apelativa, npr. Pijaca, Piškera i Porat. Također, s tvorbenog je stajališta velik broj dvočlanih toponima u kojima pridjev obavlja razlikovnu ulogu (npr. uz Dolaz, Pr 44/8, zabilježeni su u Pražnicama Banschi dolaz, Pr 38/8; Iasenovi doci, Pr 68/14; Ogorili dolaz, Pr 42/8). To je posljedica izvanjezične zbilje, preciznije usitnjavanja posjeda i umnažanja njihova broja.

U prvom izdanju pod naslovom *Toponimija otoka Brača* Šimunović je primijenio tada nov pristup u klasifikaciji toponimijske građe, tj. toponime je klasificirao s obzirom na njihovu strukturu i semantiku. Naime, građa se razmatra kao organiziran sustav imena koji je tako strukturiran da jednoznačno identificira zemljopisne objekte.

U analizi i prikazu pojedinih toponimijskih slojeva strukturalna je klasifikacija veoma važna jer se preko nje može slijediti dinamika razvoja onima. Pritom je vrlo važno i rasprostiranje te frekvencija toponimijskih osnova u prijašnjim razdobljima i danas. S obzirom na strukturu autor razlikuje: (1) imena nastala toponimizacijom apelativa bez ikakvih dopuna, koji mogu biti zemljopisni i gospodarski termini, te toponomastičke metafore, (2) imena nastala dodavanjem afikasa i (3) složene toponime u koje ulaze imena toponomastičke sraslice te dvočlane i višočlane toponomastičke sintagme. Šimunović konstatira: “Pretežitost toponimnih apelativa u starijem sloju bračke toponimije, dvočlanih imena u mlađem, te količina i raznovrsnost toponomastičkih afikasa u današnjem zemljopisnom nazivlju upućuju na rast i bogaćenje toponima do onog stupnja kakav ima svaka razvijena toponimija”. (str. 13)

Što se tiče semantičke klasifikacije, ona uvelike ovisi o specifičnostima toponimije, a time i geografskim karakteristikama određenoga područja. Tako Šimunović svoju građu, unutar pojedinih slojeva, raspoređuje s obzirom na značenje toponimne osnove u šest skupina: 1) zemljopisna imena uvjetovana fiziogeografskim svojstvima tla; 2) zemljopisna imena od drugih toponima; 3) hidronimija; 4) obalna toponimija; 5) kulturnopovijesni i gospodarstveni nazivi; 6) toponimi antroponimnog postanja. Kao i pri klasifikacijama svih vrsta onimijske građe i ovdje preostaju imena nesigurnoga postanja ili nejasne motiviranosti, za koje autor nudi tumačenja, ali smatra da za njihovu uspješnu klasifikaciju nedostaju zasad povijesne potvrde i terenski podatci.

Nakon zaključnoga poglavlja donosi se vrlo važan abecednik toponima. U njemu se uz akcentuirani toponim nalazi kratica katastarske općine, broj katastarskoga lista te broj koji pokazuje približan smještaj toponima na katastarskom listu. Iza toga dolazi broj stranice na kojoj je toponim spomenut. Tako organiziran abecednik omogućava čitatelju brzo dobivanje odgovora na konkretno toponomastičko pitanje.

Kao veliki zagovornik “terenske”, tj. “nekabinetske” onomastike, Šimunović je obišao sve zemljopisne objekte na koje se prikupljeni toponimi odnose. Upravo tako toponomastičkim istraživanjima treba pristupati suvremeni toponomastičar jer bi bez poznavanja karakteristika objekta i jezičnog sustava u kojem je toponim oblikovan teško bilo utvrditi motivaciju za velik broj imena. Zadatak može biti osobito zahtijevan kad je riječ o mikrotoponimima, koje karakterizira česta višeimenost i nestabilnost struktura, pa je teško utvrditi je li riječ o apelativima ili toponimima.

Prvotno *Toponimija otoka Brača*, a prema drugom izdanju *Bračka toponimija*, uz radove Petra Skoka i Valentina Putanca jedna je od najcitiranijih onomastičkih knjiga u Hrvatskoj. Kako je u svojim radovima citiraju i mnogi slavenski onomastičari, zaključujemo da je riječ o knjizi koja je s obzirom na primijenjenu metodologiju i donesene spoznaje ogledno toponomastičko djelo.

Ankica Čilaš Šimpraga

Jezik u Bosni i Hercegovini

(Svein Mønnesland (ur.): *Jezik u Bosni i Hercegovini*, Institut za jezik u Sarajevu – Institut za istočnoevropske i orijentalne studije (Oslo), Sarajevo, 2005., 640 str.)

Knjiga *Jezik u Bosni i Hercegovini* plod je suradnje većeg broja jezikoslovaca s područja bivše Jugoslavije i iz svijeta. Uredio ju je Norvežanin Svein Mønnesland u suradnji s uredništvom koje su činili Ibrahim Čedić, Josip Baotić, Milan Šipka, Miloš Okuka, Ivo Pranjковиć i Senahid Halilović.

Odmah na početku prikaza moramo ustvrditi da knjiga ispunjava sve što čitatelj očekuje od naslova *Jezik u Bosni i Hercegovini*. Naime, u njoj se prikazuje dijalekatno stanje, tj. organski govori u BiH, donosi se unutarnja i vanjska povijest jezika (književnojezična razdoblja i izvanjezični kontekst, putovi standardizacije jezika) te se opisuju današnji standardni jezici i različiti standardološki pristupi u BiH. Radovi su podijeljeni u osam tematskih cjelina, koje ćemo ukratko predstaviti istim redoslijedom kao u knjizi.

1. Dijalekatska slika¹²

Prikaz organskih govora u BiH otvara rad Dalibora Brozovića “Mjesto bosanskohercegovačkih govora u štokavskom narječju”, prije kojega se donosi karta bosanskohercegovačkih dijalekata. Nakon toga Senahid Halilović prikazuje prostiranje četiriju bosanskohercegovačkih dijalekata (istočnobosanski – ijekavskošća-

¹² Zadržali smo naslove tematskih cjelina kao u knjizi.

kavski, zapadni – ikavski novoštokavski, istočnohercegovački – ijekavskoštokavski i posavski – arhaični šćakavski), njihove fonetske i fonološke odlike, morfologiju i sintaktičke osobitosti njihovih poddijalekata te se donose primjeri govora.

Halilović je i autor poglavlja “Bosanskohercegovački govori i nacionalna pripadnost”. Ističe kako se razlike između pojedinih govora nisu razvijale brzo niti istodobno, a pojačale su se tek od 15. stoljeća, te kako su Bošnjaci po govoru bliži Hrvatima nego Srbima.

2. Srednji vijek – korijeni pismenosti

O književnom jeziku u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, u razdoblju između 12. i 15. stoljeća, pisala je Jagoda Jurić-Kappel. Pisana je riječ u to doba ponajprije služila vjeri i crkvi. Uz latinski, autori su se služili redakcijom staroslavenskoga jezika (u vjerskim, ponajprije liturgijskim tekstovima) te narodnim jezikom (u prijevodnoj i izvornoj svjetovnoj književnosti). Većina je bosanskih spomenika oblikovana zapadnoštokavskim ikavskim govorima, a prvo slavensko pismo kojim su se pisci služili vjerojatno je bilo glagoljica. No ona je ostala sačuvana u malom broju tekstova, a većina je tekstova napisana ćirilicom.

3. Jezik usmenog stvaralaštva

O jeziku usmenog stvaralaštva Bošnjaka piše Lejla Nakaš, Hrvata – Marko Dragić, a srpskih narodnih pjesama Sreto Tanasić. Za bošnjačku usmenu epiku karakterističan je ijekavski refleks jata, a za liriku ikavski. Za razliku od Bošnjaka i Hrvata, u čijem se usmenom stvaralaštvu pojavljuje ikavski i ijekavski refleks jata, za srpsku je književnost karakteristična samo ijekavica.

4. Osmansko doba: predstandardni tokovi

Nakon uvodnoga poglavlja Lejle Nakaš pod naslovom “Kulturne prilike Bošnjaka u osmanskome periodu”, u kojem je istaknuta slavenska jezična i etnička pripadnost Bošnjaka te njihovo prihvaćanje orijentalno-islamske kulture, slijedi studija Hanke Vajzović o alhamijado književnosti i njezinu jeziku. Tekstovi na narodnom jeziku pisani arapskim pismom ne čine osobito velik korpus. Riječ je o ograničenom broju autora islamske vjeroispovijesti koji su stvarali različite vrste tekstova od 16. do 20. stoljeća.

O književnojezičnoj tradiciji pograničnih područja pisao je Asim Peco u radu “Jezik pisama begova istočne Hercegovine i Bosanske Krajine”. Riječ je o tekstovima oblikovanima novijim, štakavskim ijekavskim dijalektom (istočna Hercegovina) i arhaičnijim, ikavskim šćakavskim dijalektom (Bosanska krajina).

Kako je hrvatska standardnojezična tradicija u razdoblju od 1463. do 1878. gotovo isključivo vezana za djelatnost franjevac Bosne Srebrene, o toj je temi Ivo Pranjković napisao rad “Jezik bosanskih franjevaca”. Naime, standardnojezični uzus bosanskih franjevaca, koji je bio u uporabi u Bosni i Hercegovini, ali i u Hrvatskoj, u vrlo je velikoj mjeri utjecao na (konačnu) standardizaciju i kodifikaciju hrvatskoga jezika koja je provedena krajem 19. stoljeća. Pranjković tumači da se franjevački pisci nisu brinuli kako će nazvati svoj idiom (slovenskim, bosanskim, naškim, iliričkim, slavobosanskim, dumanskim ili hrvatskim). Važno je da su ga smatrali svojim materinskim jezikom. Od bogate i žanrovski raznovrsne spisateljske djelatnosti Pranjković detaljni-



je analizira djelovanje Matije Divkovića, najvažnije ličnosti u počecima standardizacije jezika i prvoga pisca iz BiH koji je svoja djela tiskao na hrvatskome (narodnom) jeziku.

Miloš Okuka u radu “Književni jezici bosanskih Srba” prikazuje književno-jezične tokove između 16. i 19. stoljeća. Bosanski i hercegovački Srbi naslijedili su iz nemanjičke epohe dva jezična izraza: srpskoslavenski i narodni jezik, koji su se funkcionalno razlikovali. Prvi je služio za crkvene svrhe, a drugi za svjetovne zapise. U drugoj polovici 18. stoljeća javljaju se ruski utjecaji i s njima ruskoslavenski jezik u crkvenoj uporabi, uz dotadašnji srpskoslavenski. No u drugoj polovici 19. stoljeća prihvaćena je grafijska i jezična reforma Vuka Stefanovića Karadžića te je istočnohercegovački dijalekt dignut na rang književnoga jezika.

5. Austrougarsko doba: prema zajedničkom standardu (1878–1918)

Gerd-Dieter Nehring u radu “Razvoj standardnog jezika za vrijeme Austro-Ugarske monarhije” analizira jezično stanje za austrijske vladavine. Tada je turski jezik prestao biti službeni te je godine 1907. službenim proglašen *srpsko-hrvatski jezik*, s tim da je Muslimanima u autonomnim institucijama bilo dopušteno upotrebljavati naziv *bosanski jezik*. Godine 1918. službeni je naziv postao *srpski ili hrvatski jezik*.

Ostali su autori i njihovi radovi u ovoj tematskoj cjelini: Muhamed Šator, “Jezička politika u vrijeme Austro-Ugarske”; Sreto Tanasić, “Jezik štampe do 1918. godine”; Gerd-Dieter Nehring, “O jeziku administracije za vrijeme Austro-Ugarske” te Ibrahim Čedić, “Jezik pisaca devetnaestog vijeka”.

6. U okvirima srpske i/ili hrvatske standardizacije (1918–oko 1990)

U ovoj tematskoj cjelini o složenim pitanjima standardnoga jezika u određenim razdobljima pišu Milan Šipka, u radu “Standardni jezik i jezička politika 1918–1970”, i Josip Baotić, u radu “Književno-jezička politika 1970–1990 - borba za zajedništvo i ravnopravnost”.

7. Raslojavanje na nacionalne standarde (1990–)

Postojanje triju standardnih jezika u Bosni i Hercegovini tema je koja intrigira jezikoslovce, ali i povjesničare, političare, sociologe, međunarodnu zajednicu, stanovnike susjednih zemalja i “obično” pučanstvo BiH. U čemu se razlikuju ti standardni jezici i koja su njihova službena imena, sljedeće su važne teme. No oko službenoga imena, pokazali su događaji posljednjih 15 godina, teško se dogovoriti. Upravo kronologiju tih slaganja i neslaganja analitično i iscrpno prikazuje Svein Mønnesland u radu “Od zajedničkog standarda do trostandardne situacije”.

Početak 90-ih godina Bošnjaci su svoj jezik odlučili nazvati *bosanskim*, po zemlji, a ne *bošnjačkim*, po imenu stanovnika. No takvo rješenje nisu prihvatili ni hrvatski ni srpski lingvisti jer smatraju da pridjev *bosanski* implicira cijelo stanovništvo BiH te bi se ovako moglo zaključiti da hrvatski i srpski nisu “bosanski” nego “uvozni” jezici (str. 507). Želeći utvrditi naziv *bosanski jezik*, koji smatraju povijesnim imenom svojega jezika, godine 2002. šezdeset je bošnjačkih inetelektualaca potpisalo “Povelju o bosanskom jeziku”. Tomu su prethodile jezikoslovne knjige važne za standardizaciju *bosansko-*



ga jezika i afirmaciju toga naziva¹³.

I državni su zakoni potvrdili naziv *bosanski jezik* pa se u Ustavu iz 2002. govori o trima službenim jezicima, a to su *bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik*.

S druge strane, u Republici Srpskoj se Ustavom iz 1992. službenim proglašava “srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora” (str. 487) te ćirilčno pismo. No bilo je srpskih lingvista i intelektualaca koji su htjeli da u RS-u, radi jedinstva svih Srba, službeni bude samo ekavski izgovor (npr. Branislav Brborić i Pavle Ivić), ali su mnogi i osuđivali takve zahtjeve (npr. Mitar Pešikan, Ranko Bugajski, Ivan Klajn). Među srpskim lingvistima ni danas nema jedinstvenoga pogleda na jezično stanje u BiH.

Što se tiče stajališta hrvatskih lingvista, dio njih smatra da bi Hrvati u BiH morali imati isti standardni jezik kao u Republici Hrvatskoj (npr. Dalibor Brozović), a drugi misle da oni imaju pravo na njegovanje vlastite jezične tradicije (npr. Ivo Pranjković).

Jezično stanje u BiH i u svjetskim je razmjerima nešto posebno. Riječ je o “trostandardnosti” jer su u uporabi tri standarda s istom govornom osnovom.

¹³ Riječ je o knjigama Dževada Jahića *Jezik bosanskih Muslimana* (1991.), Senahida Halilovića *Bosanski jezik* (1991.) i Alije Isakovića, koji je 1992. objavio *Rječnik karakteristične leksike u bosanskom jeziku*. Nakon toga je Halilović objavio *Pravopis bosanskoga jezika* (1996.). Godine 1999. Dževad Jahić je izdao *Školski rječnik bosanskog jezika*, koji je u slavističkom svijetu procijenjen kao nastojanje orijentalizacije standardnoga jezika (v. str. 502), a 2000. je objavljena *Gramatika bosanskog jezika* autora Dževada Jahića, Senahida Halilovića i Ismaila Palića, koja je izazvala mnogo kritika.

Mønnesland predviđa da će trostandardno stanje ostati, no javlja se i mogućnost općebosanskog jezika.

I Hanka Vajzović u radu “Savremena jezička situacija – komunikativna i simbolička funkcija jezika” obrađuje istu temu kao prethodni rad, no njezin je pristup manje iscrpan.

8. Jezici nacionalnih manjina

Kako u BiH žive brojne nacionalne manjine (Romi, Albanci, Ukrajinci, Mađari, Talijani, Česi, Poljaci, Nijemci, Židovi, Rusi, Slovaci, Turci, Rumunji, Bugari, Rusini, Grci, Austrijanci, Goranci i Vlasi), njihovi materinski jezici upotpunjuju bosanskohercegovački jezični mozaik. No manjinski su jezici slabo istraženi. Iznimka su *jevrejskošpanjolski* (sefardski) i *romski jezik*.

O modifikacijama i mjestu prvoga od njih piše Muhamed Nezirović u radu “Jevrejskošpanjolski jezik bosanskih Sefarda”. Židovi su, doselivši se iz Španjolske i Portugala sredinom 16. stoljeća, u Bosnu donijeli svoj jezik koji je imao odlike pretklasičnoga španjolskoga. U novoj su sredini prihvatili mnoge turcizme, zatim u manjem broju grecizme te velik broj leksema iz bošnjačkog, hrvatskoga i srpskoga jezika. Nerijetko su rečenice imale hibridan karakter.

Za razliku od sefardskoga jezika kojim danas u BiH pasivno vlada samo 50-ak govornika, romski jezik, ili *romani*, u BiH ima mnogo više nositelja. U radu “Jezik bosanskohercegovačkih Roma” Svein Mønnesland prikaz romskoga jezika ponajprije temelji na radovima akademika Rade Uhlika. U Bosni je specifičan *šatrovački – miješani jezik*, koji se razvio u određenim sredinama. Leksički je fond uglavnom iz



romskoga jezika, tvorbeno, morfološki i sintaktički prilagođenoga bosanskom jeziku, a sa slavenskom gramatikom.

Knjiga *Jezik u Bosni i Hercegovini* popunila je prazninu u bosanskohercegovačkom jezikoslovlju. Ona će poznavateljima obrađene tematike pružiti i mnoge dosad nepoznate podatke, a onima koji nisu slavisti ni jezikoslovci omogućuje da sustavno upoznaju bosanskohercegovačku jezičnu problematiku. Usto, ova je knjiga i izraz demokratskog duha jer su se svi autori služili standardnim jezicima po svom izboru, a temama su pristupali sa svojih stajališta.

Što se tiče materijalnih karakteristika ove knjige, valja istaknuti obilje vrlo kvalitetnih ilustracija iz velikog broja izvora¹⁴. Na kraju se donose podatci o autorima te, za ovako opsežnu knjigu, vrlo korisno kazalo imena.

Ankica Čilaš Šimpraga

Pomirba ili primirje generativizma i tipologije?

(Lunella Mereu: *La sintassi delle lingue del mondo*, Editori Laterza, Roma – Bari, 2004., XII + 201 str.)

¹⁴ Fondovi su sljedeći: Arhiv Bosne i Hercegovine, Bošnjački institut (Sarajevo), Državni arhiv u Dubrovniku, Gazi-Husrefbegova biblioteka u Sarajevu, Muzej Srpske pravoslavne crkve (Beograd), Muzej Stare srpskopравoslavne crkve (Sarajevo), Nacionalna biblioteka u Oslu, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, Nacionalna i univerzitetska biblioteka u Sarajevu, Povijesni muzej (Zagreb), Zemaljski muzej u Sarajevu.

U posljednjih pola stoljeća razvoja jezikoslovlja ističu se dva glavna pristupa proučavanju gramatike: onaj koji (barem u svojim polazištima) proučavajući pojedinačne jezike nastoji identificirati jezične univerzalije na temelju kojih gradi svoj formalni okvir orijentiran na sintaktičku razinu (transformacijsko-generativna gramatika, TGG) i onaj koji sakuplja podatke iz velikoga broja različitih svjetskih jezika, analizira ih i uspoređuje na više razina te propituje pojavnosti jezične varijabilnosti, odnosno različitosti načina na koje se komunikacija na njima ostvaruje (jezična tipologija). Profesorica opće lingvistike na Università Roma Tre Lunella Mereu nakon višedesetljetnoga bavljenja općelingvističkim i sintaktičkim temama u svojoj najnovijoj knjizi nastoji ponuditi susret tih dvaju pristupa (koje ukratko prikazuje u prvom poglavlju, “Le varie facce della sintassi”, str. 5–15), odnosno dati okvir za jednu *tipološko-formalnu* gramatiku koja bi, zadržavajući univerzalne teorijske postavke o sintaksi prirodnih jezika do kojih je došao TGG, u isto vrijeme bila otvorena i rezultatima tipoloških promatranja jezične raznolikosti i višerazinskom pristupu u kojemu se “sučelja” (naziv preuzet iz informatike) drugih jezičnih razina (morfoloģija, semantika i pragmatika) susreću sa sintaktičkim.

U poglavlju transparentnoga naslova *La sintassi (o l’ABC della sintassi)* (str. 16–48) autorica nas upoznaje s osnovama formalnoga aparata TGG, ulazeći samo koliko je nužno u starije, danas prevladane faze teorije. Predstavljen je način reprezentacije rečenice i različitih tipova sintagmi s pomoću granajućih dijagrama (“sintaktičkih stabala”), te uspostavlja-



nja odnosa između njih, njihovih dijelova i cijele rečenice pomoću tzv. pravila prepisivanja. Nastavak ovoga poglavlja iznosi način na koji se u okviru TGG-a postavljaju i rješavaju neki sintaktički problemi (odnos komplementa i cirkumstancijala, položaj surečenica u kompleksnijim strukturama), kao i neke osnovne koncepte koje je TGG uveo (prazne kategorije, fleksijski konstituent kao sveza između morfologije i sintakse, fenomeni sintaktičkoga pomaka).

Sljedeće poglavlje, *Interfacce* (str. 51–84), opisuje dvije vrste teorijskoga “sučeljavanja”: vertikalno (između sintakse i drugih jezičnih razina: leksičke, semantičke i morfološke) i horizontalno (između sintaktičkih struktura različitih jezika). Osobito je važna pojava da sintaktički odnosi bivaju ostvarivani morfološkim oznakama – ti slučajevi u nekim jezicima toliko pretežu da bi se morfologija u njima mogla smatrati središnjim područjem gramatičke strukture. Razmatra se i ostvarivanje pragmatičkih funkcija u sintaktičkoj strukturi, a na kraju se u svjetlu sučeljavanja jezičnih razina nalazi osvrt na odnos koncepta univerzalnosti i varijabilnosti u prirodnim jezicima.

Poglavlje *Sintassi X-barra* (str. 85–105) prikazuje ovaj noviji sintaktički model, u kojemu se uniformira prikaz struktura različitih tipova sintagmi, primjenjuje ga na reprezentiranje leksičkih i funkcionalnih rečeničnih elemenata, te iznosi njegove implikacije na redefiniranje sintaktičkih funkcija, poopćavanje pravila sintaktičkoga pomaka i prikaz sintaktičkih dislokacija i antepozicija u talijanskom jeziku.

Logičan nastavak gradnje teorijskoga okvira za sintaktički opis nalazi se u

poglavlju *Tipologia dell'ordine sintattico* (str. 106–133) jer unificirani prikaz sintaktičke strukture mora jasno govoriti o poretku konstituenata koji se ostvaruje u pojedinim jezicima. Poglavlje iznosi noviji razvoj teorija poretka članova iskaza i njima pripadajućih tipologija jezika, počevši od Greenbergovih implikacijskih tendencija utemeljenih na poretku modifikatora i modificiranoga, preko Givónovih i Mithunovih pragmatičkih uvjetovanosti (do kojih se došlo na temelju promatranja velikoga broja raznolikih jezika), pa do novijih transformacijsko-generativnih teorija utemeljenih na svojstvu (ne)konfiguracionalnosti jezika (Hale, Jelinek i drugi).

U posljednjem poglavlju, *Configurazionalità e non configurazionalità nelle lingue* (str. 134–179), autorica pokušava ponuditi pristup koji bi vodio računa i o sintaktičkim univerzalijama (koje je razradio TGG) i o aspektima jezične raznolikosti (kojima se ponajviše bavi jezična tipologija). Teorijsko polazište za to pronalazi izvan TGG-a, u tzv. leksičko-funkcionalnoj gramatici (autorica se najviše oslanja na radove J. Bresnan), koja gramatičke funkcije (kao jezično univerzalne) pomiče u središte sintaktičkog opisa, polazeći od paralelne reprezentacije struktura na tri razine (funkcionalne, argumentalne i kategorijalne) i definiranja odnosa između njih. Premda takav pristup pomaže teorijskom obuhvaćanju mnogih nekonfiguracionalnih jezika (dakle, jako različitih od engleskoga), potpun i dosljedan sintaktički opis svih jezika ne može se, smatra autorica, uspostaviti bez uključivanja u nj odnosa između pragmatičkih uloga, sintaktičkoga poretka, načina strukturiranja konstituenata, tipa mor-



fosintaktičkoga obilježavanja u pojedinim jezicima, pa i prozodijskih elemenata. Takav univerzalistički pristup gramatici, postavljen na objedinjavanju informacija koje nam nude različita jezična “sučelja”, dovodi u zaključku do prijedloga dvaju osnovnih načela sintaktičke izgradnje rečenice: konfiguracionalnog (sintaktički poredak odgovara slijedu *poznatono*) i nekonfiguracionalnog (sintaktički poredak odgovara slijedu *istaknuto-neistaknuto*).

Na kraju se nalazi bibliografija od oko 150 naslova (str. 183–191) i objedinjeni indeks naziva i vlastitih imena (str. 195–200).

Ova je knjiga predstavlja nastojanje da se sintaktička teorija još više “poopći”, odnosno da se njome što jednostavnijom teorijom obuhvate svi ljudski jezici. U tom smislu nudi zanimljiva rješenja, ali i otvara neka nova dobro postavljena pitanja, odgovori na koja će vjerojatno uroditi novim teorijama i daljnjim napretkom u smjeru koji je autorica zacrtala. A je li njena “pomirba” generativizma i tipologije uspjela, ili se radi samo o “primirju”, pokazat će vrijeme.

Šime Demo

Gramatika moliškohrvatskoga jezika

(Antonio Sammartino: *Grammatica della lingua croato-molisana / Grammatica moliškohrvatskoga jezika*, Fondazio-

ne “Agostina Piccoli”, Montemitro, Profil International, Zagreb, 2004., 413 str.)

Moliški Hrvati, petstotinjak godina stanovnici južnotalijanske pokrajine Molise, danas nastanjuju tri tamošnja sela: Kruč (Acquaviva Collecroce), Stifilič (San Felice) i Mundimitar (Montemitro). Nekoliko kilometara od jadranske obale i grada Termolija u unutrašnjosti, nalaze se ta moliškohrvatska mjesta. Ondje živi oko dvije tisuće moliških Hrvata, jedina očuvana zajednica od nekada brojnih hrvatskih kolonija diljem srednje i južne Dalmacije. Dijelom još govore arhaičnim hrvatskim govorom štokavskoga ikavskoga narječja, s dosta čakavskoga utjecaja. Njihov je govor početkom prošloga stoljeća istražio i Milan Rešetar, zaključivši da se u sva tri sela govori na jednak način. Ipak, kasniji su istraživači moliškoga idioma uočili razlike u govoru tih triju sela. *Gramatika moliškohrvatskoga jezika* temelji se većinom na analizi govora u Mundimitru; u drugim dvjema zajednicama, Kruču i Stifiliču, govori se razlikuju, što u većoj ili manjoj mjeri utječe na gramatičke opise, posebice na leksičkoj i morfosintaktičkoj razini. U *Gramatici* su zabilježene i te različitosti.

No ponajprije valja istaknuti da je autor osmislio dvojezičnu gramatiku, na talijanskom i hrvatskom jeziku, obrađujući na metodološki posve jednak način moliškohrvatski idiom na svim jezičnim razinama. Počinje od smještaja hrvatskoga jezika u sklopu indoeuropskih i slavenskih jezika. Dalje daje napomene o staroslavenskom jeziku te kratak uvod u hrvatska narječja, posebice u štokavsko narječje, kojem pripada moliškohrvatski idiom.



U *Gramatici* se zatim donose sljedeća poglavlja, identična, dakle, u talijanskom i hrvatskom dijelu: *Fonologija i fonetika*, *Morfologija*, *Tvorba riječi*, *Sintaksa* i *Kompendij moliškohrvatskoga leksika*.

U *Gramatici* se opisuju jezične promjene zajedničke i dijalektu i standardnom hrvatskom jeziku, primjerice jednačenje suglasnika po zvučnosti i po mjestu tvorbe, palatalizacija, sibilizacija, jotacija... Ovdje se stoga izdvajaju samo određeni primjeri jezičnih opisa koji su specifični za moliškohrvatski idiom.

U sklopu fonetike i fonologije opisani su glasovi (32 fonema), njihov izgovor, koji se može ostvariti i drugačije od uobičajene srednje realizacije u standardnome hrvatskom jeziku, tj. zatvoreno i otvoreno, primjerice *e* i *o* u talijanskim se posuđenicama izgovaraju otvoreno; glas *u* drugačije se izgovara na početku riječi ispred samoglasnika (npr. *ueha*). Refleks je glasa *ě* ikavski: *dite*, *snig*, *bilo*, *lipo*; finalnoga suglasnika *l* nema u imenicama i glagolskim pridjevima radnim: *kota*, *vo*, *so*; *pita*, *poša*, *kopa*... Među suglasničkim se osobitostima ističe umetanje /b/ iza /m/ u slijedu nosnik+prekidnik, npr. *mbrav*, *mblijeko*, *zemblja*.

U dijelu *Naglašavanje* donose se posebnosti unutar četveroakcenatskoga sustava moliškohrvatskoga idioma; ista riječ može imati dva naglaska istodobno, primjerice *pètàk*, *pàpàr*, *pìsàt*, *kòlàč*, *pèčúrka*.

Na morfološkoj se razini razmatraju riječi prema vrstama, kojih je kao i u suvremenome hrvatskom jeziku deset. U imenica se zapaža posebnost promjene roda; zbog utjecaja talijanskoga jezika i njegovih dijalekata, srednji rod primjerice dobiva obilježje muškoga roda. Među-

tim, da bi to postalo jasnije, potrebno je iščitati rečenična oprimjerenja na sintaktičkoj razini, primjerice "...su zabral ovo lipi brdo", ili u sintagmama, npr. *lipi dite*, *oni janje*, *oko crni*.

Posljednji dio *Gramatike* daje pregled moliškohrvatskoga leksika. Kao osnovna natuknica izdvojen je moliškohrvatski leksem, slijedi talijanska istoznačnica, zatim i ona u standardnome hrvatskom jeziku.

Za dijalektologe je šteta što natuknice, kao ni rečenična oprimjerenja, osim dijela u kojemu se govori o akcentuaciji i tipovima naglašavanja imenica, nisu naglašene. S druge su strane ekscerpirani ogleđi govora izvornih govornika, počevši od pisma koje je 1911. iz *Nova Yorka* poslao svojoj supruzi Lucio Piccoli, do govora današnjih dvadesetčetverogodišnjaka iz Mundimitra. Ti su dijelovi jezično bogatstvo za morfološka, sintaktička, stilistička i druga promišljanja o moliškohrvatskome idiomu. Gramatički su pak opisi, na svim jezičnim razinama obuhvaćenima *Gramatikom*, dani prema uzoru na gramatike hrvatskoga jezika. Stoga se iz njih pregledno prate jezične značajke govora koji je već pola tisućljeća odvojen od matičnoga jezika, a koje su više ili manje istovjetne hrvatskomu jeziku, kao i one koje pripadaju samo moliškohrvatskomu idiomu. Kako je riječ o dvojezičnome djelu, u tom je idiomu vidljiv i utjecaj talijanskih dijalekata i talijanskoga književnog jezika.

Nakon dvaju rječnika moliškohrvatskih govora Kruča i Mundimitra (*Dizionario Croato Molisano di Acquaviva Collecroce* i *Dizionario dell' idioma croato-molisano di Montemitro/Rječnik moliškohrvatskoga govora Mundimitra*) i *Gra-*

matika moliškohrvatskoga jezika pridonosi očuvanju jezičnoga identiteta jedne od triju (uz Hrvate u Slovačkoj i u Rumunjskoj) najmalobrojnijih hrvatskih jezičnih zajednica u Europi.

Irena Drpić

Lingvistička analiza žargona srpskoga jezika

(Ranko Bugarski: *Žargon: lingvistička studija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2003., 180 str.)

Definirajući žargon stručna literatura polazi od toga da je to govor predstavnika određene društvene sredine, profesije, staleža ili pokrajine s dosta specifičnih riječi koji je katkad manje razumljiv za druge. Pod žargonom se danas razumijeva supstandardni specijalni govor pojedine društvene skupine ljudi povezanih statusno i strukovno, koji se tim govorom hotimice ili nehotice razlikuju od ostatka društvene zajednice. U njegovu formiranju i opstanku veliku ulogu imaju i kriteriji kao što su spol, razina obrazovanja, životna dob, ali i teritorijalna pripadnost, pogotovo stoga što su žargonci vezani uz urbane sredine koje se inače razlikuju svojim govorima. Tako žargonima bivaju govori ne samo pojedinih zatvorenih društvenih skupina, npr. zatvorenika, prostitutka, lopova, narkomana, dilera, navijača na stadionima, nego i otvorenih skupina poput učenika, studenata i pojedinih

profesija, npr. umjetnika, liječnika, profesora, sveučilišnih asistenata, mehaničara, kuhara, a u novije vrijeme i računalnih korisnika, osobito hakera.

Ranko Bugarski u ovoj se knjizi bavi žargonom u prvome redu s lingvističkoga stajališta, na sustavan način, što do sada nije bio slučaj. Autor, kako to sam zapaža, na taj način pokušava uspostaviti određenu ravnotežu u odnosu na sociološki pristup pojavi žargona, koji je do sada privlačio veću pozornost.

Bugarski u prvome poglavlju knjige obrazlaže teorijski pogled na sam pojam žargona. Šire promatrano, žargon je svaki neformalni govorni varijetet kojega jezika koji služi za identifikaciju i komunikaciju unutar koje određene društvene skupine (po profesiji, društvenome statusu, uzrastu). Žargon je isto tako obilježen zasebnim leksičkim i frazeološkim sastavnicama, katkad i sintaktički i fonološki, te je zbog toga vrlo često nerazumljiv drugim govornicima istoga jezika. Bugarski predlaže podjelu žargona na tri vrste: stručni, čija je značajka pretjerana šablonska uporaba stručnih naziva te supkulturni i omladinski žargon, koji su prepuni maštovitih kreacija. S obzirom na to da je usko vezan za određene društvene skupine, žargon je temeljno obilježje identiteta samih tih skupina, a ujedno i sociolekt.

U drugome je poglavlju knjige autorova pozornost usmjerena ka procesu žargonizacije u sufiksnoj tvorbi imenica u suvremenome srpskom jeziku. Za Bugarskoga je žargonizacija pojava nove produktivnosti starih imeničkih sufiksa i drugih tvorbenih formata, čiji su krajnji ishod stilski obilježeni leksemi s ekspresivnom familijarno-žargonskom obojenošću. U ovome se poglavlju iscrpno ana-

liziraju sufiksi *-āk*, *-njāk* i *-ljāk* (*bedak*, *lažnjak*, *buvljak*). Autorovo je proučavanje u razdoblju od 1985. do 1995. godine urodilo inicijalnim korpusom od preko 80 žargonskih riječi, odnosno značenja izvedenica na *-āk*, *-njāk* i *-ljāk*. Autor je nakon toga nastavio prikupljati građu pa je ukupni materijal od 197 jedinica grubo podijelio u 12 skupina prema semantičkome kriteriju, odnosno područjima na koje riječi upućuju. U prvu je skupinu smjestio riječi širokoga raspona značenja, koje je teško razvrstati prema kojem od semantičkih kriterija. To su prije svega riječi *divljak*, koja u žargonu pokriva čitav niz ilegalnih ustanova i aktivnosti te *crnjak*, koja označuje crno vino, gusto skuhanu drogu, rad na crno, loše raspoloženje i dr. U drugoj se skupini nalaze žargonizmi koji označuju odjeću i obuću (*kožnjak*, *krznenjak*, *zimnjak*, *minjak*). Treća je skupina posvećena prometnim sredstvima (*brzak* u značenju brzi vlak, *večernjak* u značenju večernji vlak, *polovnjak* što znači polovan, rabljeni automobil i dr.). U četvrtu skupinu spadaju razni predmeti, dokumenti i sl. (*džepnjak*, *trokrilnjak*, *usnjak*, *mobilnjak*, *ličnjak*). U petoj su skupini žargonizmi koji označuju hranu, piće i drogu (*toplak*, *masnjak*, *oštrak*, *kurvinjak* u značenju konjaka *Cuvroisier*). Slijedi šesta skupina s dijelovima tijela, fiziološkim stanjima i seksom (*zlatnjak*, *gvozdenjak*, *kvarnjak*, *mješječnjak*, *ševak*, *zornjak*, *jutrenjak*, *grupnjak*). U sedmu je skupinu autor svrstao stanove, radnje i ustanove (*dvosobnjak*, *trosobnjak*, *dnevnjak*, *modnjak*, *buvljak*, *popravnjak*, *osnovnjak*, *plesnjak*), dok osma skupina sadržava toponime (*Zelesnjak*, *Novak*, *Goljak*, *Stubičnjak*). U devetu su skupinu smještene zanimanja (*narodnjak*, *zabavnjak*, *slobodnjak*, *kultur-*

njak, *pozorišnjak*, *zdravstvenjak*). U toj je skupini veoma zanimljiva riječ iz standardnoga jezika *vilenjak*, koja ovdje ima sasvim drugo značenje – vlasnik vile, odnosno novopečeni bogataš. Slijede psihofizičke karakteristike u desetoj skupini (*debeljak*, *gotivnjak*, *topljak*, *staklenjak*, *modernjak*, *opreznjak*, *pokornjak*, *sirovnjak*, *ledenjak*), zatim razni, pretežno apstraktni pojmovi u jedanaestoj skupini (*godišnjak*, *službenjak*, *svadbenjak*, *trbušnjak*, *smrtnjak*, *minutnjak*, *celovečernjak*) te frazeologizmi koji se pojavljuju u karakterističnim sklopovima, najčešće s prijedlogom *na* ili glagolom kretanja (*ići pešaka*, *ići na deljaka*, *skočiti mrtvaka*, *na brzaka*, *na trčaka*, *na divljaka*, *za džabaka*, *u bedaku*).

Autor u nastavku navodi još 28 žargoniziranih sufiksa s primjerima. To su *-džija*, *-aš*, *-ijada*, *-ana*, *-téka*, *-skop*, *-ka*, *-ič*, *-áč*, *-uša*, *-ulja*, *-ara*, *-ača*, *-onja*, *-āroš*, *-ānt*, *-ātor*, *-čina*, *-čuga*, *-áčina*, *-áža*, *-āncija*, *-īšte*, *-āner*, *-ac*, *-er*, *-alo* i *-āljka*. Također se bavi i određenim brojem nastavaka koji u standardnome jeziku imaju slabu podlogu ili je uopće nemaju. Oni se izvan žargona gotovo nikad ne pojavljuju te nisu smatrani žargoniziranim nego izvorno žargonskim. U ovome slučaju uvjerljivo dominiraju tzv. “omladinski” sufiksi. Autor navodi petnaest takvih sufiksa: *-os*, *-iš*, *-ijāna*, *-ijāner*, *-ijānović*, *-iška*, *-āja*, *-dža*, *-ānjac*, *-ānder*, *-kan*, *-éza*, *-enzi*, *-óza* i *-oje*, s tim da sufikse *-ijāna*, *-ijāner* i *-ijānović* svrstava u istu skupinu zbog njihove sličnosti. Na samome kraju pregleda naučestalih sufiksa prikazan je i sufiks engleskoga podrijetla *-ing*. Taj je sufiks karakterističan za leksik i nazivlje pojedinih struka (sport i fizičke vježbe, privredu i poslovanje, tehnolo-



giju i komunikacije, povremene i zabavne aktivnosti, modu i kozmetiku te promet), a neki leksemi koji ga sadržavaju već su se udomačili u srpskome standardnom jeziku (*smoking, miting, trening, parking*), dok ih je veći broj novijega datuma (*kasting, mejling, marketing*).

Svi su navedeni formanti u gramatičkoj službi izvođenja imenica i to najčešće iz imeničkih i pridjevskih, a rjeđe iz glagolskih, priloških i drugih osnova. Neki od njih skraćuju ili preoblikuju te osnove (npr. *-ka, -os, -iš*), dok se drugi samo dodaju osnovama (npr. *-ijàna, -ijàner, -iška*) i na taj način produžuju novostvorenu riječ. Katkad se ista osnovna riječ može s pomoću različitih sufiksa skratiti, preoblikovati ili produžiti (npr. od *bioskop: bios, biskiš, bioskopijaner*). Pri tome formalni i semantički identitet osnova u najvećem broju slučajeva ostaje očuvan. Izuzetak predstavlja potreba za njegovim prikrivanjem u dijelovima internoga vokabulara kriminogenih skupina. Za primjer možemo uzeti riječ *marihuana*, koja se naziva *marijanom, marišem*, ali i *džodžom, džidžom, gandžom, grandžom* ili *grandžezom* i sl. Formanti su po gramatičkome rodu podjednako raspoređeni između muškoga i ženskoga, iako nekoliko njih pripada srednjem, dvostrukom ili neodređenom rodu (*-ište, -alo, -dža, -enzi*). Semantički promatrano, formanti pokrivaju vrlo široku lepezu područja: psihofizičke i moralne karakteristike muškaraca i žena (najčešće negativne); hranu, piće, drogu i seks; pripadnost pojedinim skupinama, druženje, zabavu, tuču; zanimanje i hobi; radnje, lokale i ustanove; odjeću i obuću; osjećaje i raspoloženja. Formanti se razlikuju po značenju i stilskoj vrijednosti, vrsti i stupnju ekspresivnosti, raširenosti, produktivnosti i dr.

U trećemu poglavlju, koje nosi naziv *Žargon i leksikografija*, autor se bavi pitanjem leksikografske obradbe žargonskih riječi i izraza. Navodi razlike između stručnih i drugih žargona te zaključuje kako se žargonska klasifikacija ne odnosi samo na konkretne jezične jedinice nego – često još i više – na njihovu neumjereni i neprikladnu uporabu. Drugim riječima, žargon nije samo stvar jezika nego i govora. Dakle, pojam se žargona ne iscrpljuje u samim fondovima karakterističnih jezičnih i posebno leksičkih jedinica, nego se proteže i na posebnosti žargonske uporabe jezika, odnosno na specifičan govor kao svojevrsnu potvrdu identiteta članova pojedinih društvenih skupina. Autor poglavlje završava tvrdnjom da žargonska obilježja govora ostaju izvan dometa bilo kakve leksikografije, pripadajući domeni lingvističke stilistike.

U posljednjemu poglavlju knjige autor je predstavio aktualnu jezičnu pojavu – leksičke skrivalice. Riječ je o novome sociolingvističkom procesu stvaranja riječi u srpskome jeziku, koje se još naziva stapanje, sažimanje ili kontaminacija (u međunarodnome pojmovlju *blend*). Za tu je pojavu Ivan Klajn predložio naziv *slivenice* (Klajn 2002: 91–92), koji Bugarski preuzima smatrajući ga najpogodnijim. U pitanju je stapanje dvaju leksema ili njihovih dijelova u novu cjelinu (koje nije obavezatno motivirano) preklapanjem njihovih formalnih dijelova, pri čemu je dobiveni leksem kombinacija dijelova koji su ušli u njegov sastav. Ta je pojava nadahnuta engleskim kovanicama (npr. *motel – motor + hotel = hotel za motoriste*). Slivenice u srpskome jeziku nisu nužno vezane za posebna društvena područja. Tako su zabilježeni primjeri čo-



koholičar (osoba koja obožava čokoladu), *dopinkovati se* (drogirati se emisijama televizijske postaje *TV Pink*), *Beogorac* (beogradski Crnogorac) itd.

U posebnu skupinu, vrlo blisku prethodnim primjerima, spadaju i reklame s grafičkim isticanjem, najčešće u obliku imperativa (*priJATan let*, *preTOPite svoje snove u stvarnost* – reklama za putničku agenciju *TOP*), ali i stapanjem dviju riječi tako da se svaka može zasebno pročitati (*šalantologija*, što je nastalo kombinacijom riječi *šala* i *antologija*). Bugarski zaključuje da bez obzira na relativno kratak vijek najvećega broja slivenica, njihovo istraživanje nije bezvrijedno u ovome trenutku našega društva.

U prilogu na kraju knjige autor daje popis žargonizama iz drugoga poglavlja, raspoređenih prema formantima i obrojčenim kao i u tekstu. Uz svaki su formant dani primjeri poredani abecednim redom.

Za autora je žargon, iz svega navedenog, jezik u malom, a ova knjiga može poslužiti kao dobra podloga za osnivanje znanosti o žargonu, tzv. žargonistike.

Antun Halonja

Novi staroslavensko-hrvatski rječnik

(Stjepan Damjanović, Ivan Jurčević, Tanja Kuštović, Boris Kuzmić, Milica Lukić, Mateo Žagar: *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb, 2004.)

U 2004. godini hrvatskim je leksikografskim djelima pridruženo jedno vrlo vrijedno djelo. Riječ je o staroslavensko-hrvatskom rječniku koji su izradili Stjepan Damjanović, Ivan Jurčević, Tanja Kuštović, Boris Kuzmić, Milica Lukić i Mateo Žagar. *Rječnik* je, prema riječima autora, u prvom redu namijenjen studentima kroatistike i slavistike, rađen je na korpusu tekstova s kojima se studenti susreću, uglavnom onima zastupljenim u Hammovoj *Staroslavenskoj čitanci* i Damjanovićevu *Slovu iskona*.

Rječničkom dijelju prethodi *Uvod* i tablica starih slavenskih azbuka (s brojevnim vrijednošću i imenima slova), njihova transliteracija na latinicu i očekivan izgovor tih slova.

Svakako treba istaknuti *Uvod* u kojemu je jezgrovitim i jasnim rečenicama iscrpno objašnjena metodologija rada i način obradbe natuknica po vrstama riječi te uporaba svih oznaka i kratica. Sve se staroslavenske natuknice donose u latiničnoj grafiji, što će, smatraju autori, olakšati služenje *Rječnikom*. Korisnicima koji se tek uvode u problematiku starih slavenskih tekstova od velike će pomoći biti informacije kako čitati pojedine latinične grafeme na koje će u transliteraciji naići, a također i objašnjenje naziva koji se spominju (npr. transliteracija, staroslavenski kanon), što je vrlo pohvalno i pokazuje da su autorima poznati problemi koji se kod početnika mogu javiti.

Rječnički dio organiziran je tako da je pri azbučnom poretku početak svakoga novog slova najavljen slovnim oznakama svih triju pisama († A Δ). Također se navodi brojevnost vrijednost svakoga slova u glagoljici i ćirilici, njegovo ime i očeki-



van način čitanja (**a** – slovo “azъ”; ⋈ – broj 1, ⋈ – broj 1).

Rječnički članak za imenice koje pripadaju glavnim sklonidbama te *u-* i *i-*sklonidbi sadrži (uz natuknicu u nominativu) genitivni morfem, oznaku roda i hrvatsku istovrijednicu (**ankira**, -y ž. – sidro). Za imenice koje pripadaju konsonantskim sklonidbama i ženskoj *v-*sklonidbi, gramatička odrednica sadrži potpuni genitivni i dativni oblik (**svekry**, **svekrъve**, **svekrъvi** ž. – svekrva). Kosi padežni oblik zamjenica javlja se kao natuknica i upućuje na nominativni oblik ako se pretpostavi da ga korisnik neće moći dovesti u vezu s nominativom (**česo** v. **čyto**). Pridjevi se donose u neodređenom obliku muškoga roda, a komparativ se navodi uz pozitiv samo ako su ga glasovne promjene učinile teže prepoznatljivim (**dlъgъ² prid, komp. dlъžai** – dug, dugačak) te se javlja i kao natuknica s uputnicom na pozitiv (**huždii** v. **hudъ**). Za glavne brojeve koji imaju oblik imenice, navodi se genitivni i dativni morfem (**devetъ**, -i, -i gl. broj – devet); ako se sklanjaju kao pridjevi, daje se oblik za sva tri roda (**edinyъ, edina, edinno** gl. broj – jedan, jedna, jedno); redni se brojevi donose u određenom obliku, također u sva tri roda (**prъvyi, prъvaê, prъvoe** red. broj – prvi, prva, prvo). Kod glagola donosi se 1. i 2. lice jednine prezenta, “uglavnom od posljednjeg zajedničkog grafema u konjugaciji i osnovnom obliku” (**prosiêti**, -êjъ, -êeši – zasjati). “U primjerima gdje se mijenja gotovo cijela riječ, donosili smo pune oblike”, objašnjavaju autori (**mrêti**, **mrъjъ, mrъeši** – mrijeti). Prezentski se oblik javlja kao natuknica i upućuje na infinitiv ako se prezentska osnova jako udaljila od infinitivne (**mrъjъ** v. **mrêti**). Kada su sma-

trali potrebnim, autori su za gramatičke odrednice glagolskih natuknica donosili i druge oblike, a ne samo 1. i 2. lice jednine prezenta (**vъzъti**, **vъzъmъjъ, vъzъmeši**, 3. l. jd. **vъzъtъ, aor. vъzъešъ / vъzъehъ, akt. part. pret. I. vъzъmъ** – uzeti, primiti; dobiti; ukloniti; podići; **vъzъti komъkanie** – pričestiti se).

Homonimne se natuknice obrojčavaju (**variti¹**, varjъ, variši – ići naprijed, preteći; prethoditi, doći ispred; **variti²**, varjъ, variši – kuhati, variti; **dlъgъ¹** -a m. – dug; **dlъgъ² prid, komp. dlъžai** – dug, dugačak). Upozorava se na sinonime (**bogoêvlenie**, -ê s. – Bogojavljenje; *usp.* **epifaniê**, -e ž. – Bogojavljenje; *usp.* **bogoêvlenie**). Rječnički članak često sadrži sveze s natuknicom (**vъzimati**, **vъzemljъ, vъzemleši / -ajъ, -aeši** – (pre)uzimati; ubirati, skupljati; podizati; **vъzimati komъkanie** – pričestivati se; **vъzimati čestъ** – sudjelovati; **vъzimati grêhy** – oduzimati grijeh; ili **vъzъ**) *prijed. s A* – za; umjesto; blizu, pokraj; **blagodêtъ vъz blagodêtъ** – milost za milost), što svakako pridonosi cjelovitosti obradbe i povećava uporabnu vrijednost djela. Posljednja dva primjera ilustriraju uporabu kose crtice i zagrada. U navedenim slučajevima kosom je crticom označeno da je “natuknica jedna, a obrada ima više” (**vъzimati**, **vъzemljъ, vъzemleši / -ajъ, -aeši**), dok zagrade označavaju da “riječ ima i svoj kraći...oblik” (**vъzъ**).

Na temelju odabranih natuknica vidimo da je *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik* rađen vrlo stručno i profesionalno, prema precizno definiranoj koncepciji od koje autori nisu odstupali. U njega je uložan velik trud, motiviran ljubavlju autora prema slavenskoj jezičnoj starini i svo-



joj struci. Taj vrlo praktičan rječnik imat će svoje korisnike ne samo među studentima kroatistike i slavistike, nego će za njim moći posegnuti svi koji se zanimaju za paleoslavističku problematiku, jer će u njemu pronaći velik dio riječi iz staroslavenskoga kanona.

Marijana Horvat

Rođendanska čestitka

(*Drugi Hercigonjin zbornik*, ur. Stjepan Damjanović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005.)

U povodu 75. rođendana akademika Eduarda Hercigonje njegovi su mu učenici, kolege i prijatelji posvetili radove sabrane u knjizi *Drugi Hercigonjin zbornik*. Zbornik je uredio akademik Stjepan Damjanović, priložen je svečarov životopis i opsežna bibliografija, što su priredile Vesna Hercigonja i Nedjeljka Paro. Slavljenu je cijenjenu proučavatelj hrvatske glagoljske baštine pa većina suradnika u *Zborniku* u svojim radovima obrađuje jezičnopovijesnu tematiku na građi tekstova pisanih crkvenoslavenskim jezikom hrvatske redakcije i starohrvatskim. Zbog obilja građe daje se samo kratak pregled svakoga rada.

Mateo Žagar svoj je rad *Jezikoslovni temelji paleografije: glagoljičko motrište* zamislio kao prilog razmatranju Hercigonjine pozicije u hrvatskoj filologiji na prijelazu tisućljeća i kao prinos metodologiji

suvremenoga zaokruživanja znanja o pismovnoj strani hrvatskih glagoljskih tekstova.

Tijekom staroga i srednjega vijeka rado su bila čitana apokrifna evanđelja, posebice ona koja su opisivala događaje iz Marijina i Isusova djetinjstva i mladosti. Vrlo je popularan bio latinski apokrif *Evangelium Pseudo Matthaei*. Hrvatskoglagoljski prijevod njegovih prvih dviju glava nalazi se u *Pariškom zborniku Slave 73* i u *Bribirskom brevijaru*, a analizirao ga Vesna Badurina-Stipčević u radu *Hrvatskoglagoljski odlomak Pseudo-Matejeva evanđelja*.

Josip Bratulić u članku *Glagolizam i glagoljaštvo* objašnjava navedene pojmove. Oba se naziva susreću u literaturi pri proučavanju hrvatske srednjovjekovne kulture. Akademik Hercigonja u svojim je radovima katkad upotrebljavao naziv glagolizam, a češće i radije glagoljaštvo. Glagolizam je samo dio glagoljaške tradicije, i određen je kao ideologem, jednako kad se koristi za srednjovjekovno razdoblje, kao i za 19. i 20. stoljeće (kad je borba za glagoljicu i slavensko bogoslužje imala više političko nego religijsko značenje). Pojam glagoljaštvo najuže je povezan s pojmom glagoljaš pa pokriva ukupnost djelovanja svećenika glagoljaša kao pastora, pisara, notara i prevoditelja i ogromno je vrelo za brojna istraživanja.

Marica Čunčić analizira glagoljski odlomak misala iz Gothe (članak *Gothski odlomak glagoljskoga misala*). Glagoljski odlomak je dvolist pisan dvostupačno na pergameni. Paleografska raščlamba smješta ga u 14. stoljeće. Jezik je crkvenoslavenski hrvatske redakcije. Mjesto nastanka vjerojatno je sjeverno istarsko područje. Sadržajno, moguće je za-



ključiti da odlomak pripada misalu kojim su se služili benediktinci. Analiza je upotunjena transliteracijom teksta na latiniću, rječnikom, tablicama i fotografijama izvornika.

Sveti Benedikt, utemeljitelj benediktinskoga reda, za svoju je prvu zajednicu u Monte Cassinu sastavio regulu za redovnike. Benediktinci su se raširili i po hrvatskim krajevima, a neki su od njih njegovali glagoljičnu pismenost. Najstariji sačuvani glagoljični prijepis *Regule sv. Benedikta* nastao je u 14. stoljeću u Tkonu na otoku Pašmanu. U jeziku *Regule* isprepliću se staroslavenska i starohrvatska svojstva. Glagolske oblike analizirao je Stjepan Damjanović u radu *Glagolski oblici u glagoljičnoj Reguli svetoga Benedikta*, zaključivši da miješanje hrvatskostaroslavenskih i starohrvatskih oblika nije posljedica nepažnje, nego rezultat svjesne odluke.

Darko Deković obrađuje paleografsku problematiku u radu *Svetokrižki odlomak. Glagoljični nadpis iz Sv. Križa pored Trsata*. Zaključuje da je riječ o jednom od najstarijih glagoljičnih natpisa na liburnijskom području, nastalom u razdoblju od 12. do 13. stoljeća, a zasigurno najstarijem pronađenom glagoljičnom natpisu upisanom na podlogu od pečene zemlje.

Članak književnoteorijske naravi *Žanrovske i naratološke posebnosti hrvatsko-glagoljske legende o svetom Pavlu Pustinjaku* prilog je Marije-Ane Dürriegl. *Legenda o svetom Pavlu Pustinjaku* kompleksan je hagiografski ostvaraj. Ciklički je izgrađena pripovijest o životu sv. Pavla Pustinjaka, a u taj se primarni fabularni tijek umeće stupnjevito izgrađena priča o sv. Antonu.

Na temelju jezične raščlambe bosanskohercegovačkih epigrafskih spomenika na fonološkoj, morfološkoj, leksičkoj i sintaktičkoj razini Darija Gabrić-Bagarić u radu *Crkvenoslavensko i narodno u bosanskohercegovačkim epigrafskim spomenicima od 12. do 18. st.* zaključuje da su spomenuti srednjovjekovni natpisi pisani jezičnim izrazom u kojem se isprepliću narodni elementi s elementima crkvenoslavenskoga jezika, što ovisi o sadržajno-stilskim zahtjevima. Zbog podudarnosti s jezikom pravnih spisa moguće je pretpostaviti da je postojao jedan tip jezika s određenom uporabnom normom koji je bio rezerviran za neliterarne tekstove. Padom bosanske države pod tursku vlast nestaje bosanska redakcija crkvenoslavenskoga, a književni se jezik razdvaja na crkvenoslavenski srpske redakcije (za pravoslavnu crkvu i pismenost) i na pismeni jezik na narodnoj štokavskoj osnovi (za katolički kulturni krug).

Sanja Holjevac napisala je rad pod naslovom *Missal hervaski Jurja Manzina u kontekstu nastanka "šćavetanskih" misala. Missal hervaski riječkoga kanonika Jurja Manzina* rukopisni je latinični misal, a nalazi se u župnom uredu Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci. Pretpostavlja se da je nastao u drugoj polovici 17. st. i najstariji je među "šćavetanskim" misalima. Moguće ga je smatrati konkretnim dokazom otpora prema rusifikaciji glagoljskih liturgijskih knjiga, ali i potvrdom uzmaca glagoljice i hrvatskostaroslavenskoga liturgijskog jezika u riječkoj crkvi i priklanjanja latinici i narodnomu jeziku.

U radu *Crkvenoslavenski elementi u starohrvatskim oporukama* Marijana



Horvat zaključuje da jezik oporuka pokazuje pretežitost narodnih sjevernočakavskih značajki, uz one morfološke, sintaktičke i tvorbene crkvenoslavenizme koji su kao odlika književnoga jezika preuzeti i u latiničnoj hrvatskoj književnosti.

Članak Lane Hudeček *Prevedenice prema latinskomu genitivu objektnom u predstandardnome hrvatskom književnom jeziku* nastavlja se na niz autoričnih radova o sintaktičkim prevedenicama u hrvatskom književnom jeziku predstandardnoga razdoblja. Na primjeru prevedenica prema latinskomu genitivu objektnom autorica pokazuje kako se posvojnim pridjevima i zamjenicama ne izražava obvezatno posvojni odnos.

Kopitarovo četveroevanđelje, tvrdi Jagoda Jurić-Kappel u istoimenom radu, nije do sada potpuno filološki opisano. Na temelju provedene analize zaključuje da ono predstavlja posebnost među četveroevanđeljima bosanskoga podrijetla te da je potreban detaljniji uvid u tekst i srodne spomenike.

Ljiljana Kolenić u članku *Pogled u leksik hrvatskoga srednjovjekovnoga pjesništva* u područje interesa stavlja sveze riječi u pjesmama odabranoga korpusa, i to prije svega one ustaljene. Zaključuje da se postojane sveze riječi koje su tipične za nabožna djela nisu u biti promijenile u hrvatskom jeziku od srednjovjekovne poezije do danas.

U radu *Vremenski prilozi u staroslavenskom jeziku i hrvatskoglagoljskim tekstovima* autorica Tanja Kuštović analizira vremenske priloge u jeziku hrvatskoglagoljskih liturgijskih (*Hrvojev misal*) i neliturgijskih tekstova (*Koluničev zbornik*, *Pariška pjesmarica*) u usporedbi s vre-

menkim prilozima u staroslavenskom jeziku zabilježenima u *Slovníku jazyka staroslovenského*, nastojeći utvrditi pretežitost staroslavenskih ili hrvatskih oblika.

Boris Kuzmić u radu *Jezična obilježja Statuta grada Zagreba (1629.)* analizira jezik toga pravnoga teksta iz prve polovice 17. stoljeća, sastavljenoga na latinskom jeziku 7. veljače 1609. godine i prevedenoga dvadeset godina kasnije na kajkavski. Jezični opis obuhvaća fonološku, morfološku i leksičku razinu. Pored tipičnih kajkavskih obilježja zagorskih, turo-poljskih i drugih kajkavskih govora u tekstu se javljaju i nekajkavski (uglavnom štokavski) elementi.

U radu *Glasovi jugozapadnoga istarskog dijalekta* autor Josip Lisac opisuje foneme najrasprostranjenijega istarskoga dijalekta. Glavne su glasovne značajke ikavski refleks jata (javljaju se i ekavizmi, uglavnom stalni) i velika zastupljenost štakavizama. Svojim fonološkim značajkama jugozapadni istarski dijalekt zauzima osobito mjesto unutar čakavskoga narječja. Riječ je o prvotno pretežno štokavskom dijalektu koji je naknadno primio mnoga čakavska svojstva.

Iva Lukežić svoj je rad *Jezik Grobničke brašćinske knjige (16. i 17. stoljeće) kao dijalektološki predložak* zamislila kao rekonstrukciju faza unutrašnjega razvoja jezičnoga ustroja grobničkoga govora prema današnjemu stanju. Ispituje se sedam jezičnih pojavnosti u sklonidbi, a svaka je pojedinačna pojava trodijelno strukturirana. Analiza je upotpunjena tabličnim prikazima, a pokazala je da oblici iz *Grobničke brašćinske knjige* u svih sedam morfoloških kategorija predstavljaju dijakronijske faze novije u odnosu na



iskonsko jezično stanje, a starije u odnosu na sinkronijsko stanje u suvremenom grobničkom govoru.

Tragom slavonskih glagoljaša ili o glagoljaškim nastojanjima don Luke Sučića (1753–1827) rad je Milice Lukić. Glagoljaška djelatnost don Luke Sučića veže se uz komletinačku župu te iako, kaže autorica, ne svjedoči u korist povijesne utemeljenosti glagoljske liturgije u Slavoniji, javlja se misao o postojanju takvih izdvojenih pojava i drugdje u Slavoniji. Također je pokazatelj da je i prije Strossmayera bilo biskupa koji su podupirali glagoljašku djelatnost na području Đakova i srijemske biskupije.

Rad Dragice Malić *Tragom latiničke grafije u hrvatskim glagoljičkim i ćiriličkim spomenicima* prilog je tezi o suživotu i bliskoj isprepletenosti hrvatske tropisamske književnosti i kulturnih sredina iz kojih je potekla. Autorica je u nekoliko prijašnjih radova istraživala utjecaje glagoljice i ćirilice na latinicu, a u ovom radu polazi od uočavanja utjecaja i tragova latinične grafije na ostala dva hrvatska pisma.

Stanislav Marijanović u članku *Jugovićev mladenački prijevod trećeg pjevanja Danteova Pakla* govori o Đuri Jugoviću kao najmlađemu prevoditelju (imao je 17 godina) Danteova *Pakla*. Jugovićev je prijevod značajan po tome što je Jugović prvi uveo jedanaesterac u hrvatske prijevode Danteovih tercina, prije Ante Tresića Pavičića kojemu se to prvenstvo pripisivalo.

Vrlo je zanimljiv rad Milana Mihaljevića *Sveti Pavao u Koprui i druge glagoljaške ludorije* u kojem autor istražuje i komentira neobične pojave i oblike u hr-

vatskoglagoljskim tekstovima. Za ovu je prigodu odabrao osam primjera, od kojih prvih pet povezuje to što su nastali krivim razumijevanjem i interpretacijom predložka, a posljednja tri uvrštena su zbog zanimljivosti, rijetkosti ili starine.

Milan Moguš u radu *Razgovor ugodni naroda slovinskoga fra Andrije Kačića Miošića* raspravlja o značenju svake pojedine riječi naslova Kačićeva najznačajnijega djela, s posebnim osvrtom na značenje riječi *slovinski*.

U članku *Fragment pierwszego rozdziału proroka Ezechiela zawarty w mszale chorwackich glagolaszy z roku 1483 w porównaniu z jego wersją cerkiewno-bułgarską* Leszek Moszyński uspoređuje prvu perikopu Ezekijelova proročanstva iz dvaju hrvatskoglagoljskih spomenika (*Prvotisak* iz 1483. i *Vinodolski brevijar* iz 1495.) s dvjema bugarske redakcije (*Grigorovičev parimejnik*, bugarski prijepis solunskoga prijevoda Svete Braće, i prijepis iz 14. st. čija je pramatica nastala u 10. st. u Preslavu, a izdala ga je S. Nikolova). Iako je poredbena analiza provedena na samo pet pregledanih stihova, autor rezultate smatra vrlo poticajnim za daljnja istraživanja.

Pojave i oblike blagdanskoga imena Križeva iscrpno obrađuje Ivana Mulc u radu *O pučkom blagdanskome imenu Križeva u građi Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*.

Anica Nazor u radu *Dva teksta Očenaša u glagoljskom Pariškom zborniku Slave 73* upozorava na značenje *Pariškoga zbornika Slave 73* među hrvatskim glagoljskim spomenicima. To je najstariji datirani zbornik, a od ostalih izdvaja se i po tome što sadrži dva teksta *Oče-*



naša. Tekst Gregorija Borislavića nalazi se među liturgijskim molitvama, a Stipanov u Kanonu mise. Borislavićev tekst jedinstven je među hrvatskoglagoljskim tekstovima zbog toga što umjesto leksema *česarstvo* i *hlěbъ* ima *kraljevstvo* i *kruh* (*Pridi kral(e)vstvo tvoe; Kruh' naš vsed(a)nъni dai*). Autorica ističe da smo tim tekstom, ispisanim kao samostalna molitva 1375. godine, dobili podatak kad se u hrvatskom glagoljskom *Očenašu* javljaju riječi *kraljevstvo* i *kruh*, što *Pariškom zborniku Slave 73* daje dokumentarnu vrijednost.

Juhani Nuorluoto u članku *Die Konikovo-Evangeliumshandschrift: Ein Neuer Fund* priopćava da se tzv. *Konikovsko evanđelje*, tiskano u Solunu 1852. godine, zasniva na nedavno otkrivenom grčko-slavenskom rukopisu koji su pronašli finski istraživači. Rukopis je dvojezičan, grčko-makedonski, značajan zbog toga što su oba jezična izraza temeljena na narodnom, a ne na crkvenom jeziku.

Frane Paro u svom radu *U početku bijaše kvadrat* analizira kvadrat kao motiv iluminiranoga uresa 192. stranice najstarijega irskoga evanđelja (*Book of Durrow* iz 675. godine).

Rasprava o sedam smrtnih grijeha, sačuvana u *Ivančićevu* i *Kolunićevu zborniku* te u manjim ulomcima, tema je dvaju članaka. Johannes Reinhart autor je rada *Tekstološke primjedbe uz hrvatskoglagoljski prijevod rasprave o sedam smrtnih grijeha*, kojim potvrđuje mišljenje Petra Kolendića o talijanskom predlošku hrvatskoga prijevoda treće glave *Somme le Roi* dominikanca Laurenta d'Orléansa. Rad Marinke Šimić usmjeren je na proučavanje leksika *Rasprave o sedam smrt-*

nih grijeha iz dvaju zbornika (naslov članka *Leksik Traktata o sedam smrtnih grijeha u Ivančićevu i Kolunićevu zborniku*). Jezik *Rasprave* iz obaju hrvatskoglagoljskih zbornika u osnovi je čakavski s crkvenoslavenskim elementima i manjim kajkavskim intervencijama. Leksik je višeslojan: uz čakavski, staroslavenski i kajkavski sloj javljaju se i grecizmi, romanizmi, germanizmi i hungarizmi. Leksičke je razlike autorica podijelila u pet skupina.

Zdenka Ribarova na odabranim primjerima uspoređuje stare kršćanske nazive iz makedonskih crkvenoslavenskih tekstova u *Rječniku crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije* s nazivima u korpusu *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (rad *Uz nekoliko kršćanskih termina u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima*).

Fra Petar Runje obrađuje ulogu i djelovanje franjevac trećoredaca u drugoj polovici 14. i u 15. stoljeću (rad *Franjevci trećoredci – glagoljaši u srednjem vijeku*).

Slavomir Sambunjak u radu *Moguća značenja najstarijega glagoljskog natpisa zadarskoga područja* analizira glagoljski nadgrobni natpis iz 1426. godine, nedavno otkriven u Asseriji/Podgrađu kod Benkovca.

Članak *Jedna latinična verzija legende o Svetoj Mariji Egipćanki i njezin talijanski izvor* prilog je Milovana Tatarića. U Arhivu Male braće u Dubrovniku pod br. 1207 nalazi se rukopis koji sadrži latiničnu verziju legende o svetoj Mariji Egipćanki. Prevoditelj teksta je nepoznat, a pretpostavlja se da je predložak bio talijanski prijevod zbornika *Flos Sanctorum*



Španjolca Alonsa de Villegasa. O toj se legendi nije pisalo (tek je usputno spomenuta) i autor smatra potrebnim uvesti je u književnopovijesno proučavanje.

Jasna Vince u radu *Izravni objekt kao tema* izravnom objektu pristupa s obavijesnoga motrišta, uspoređujući stanje u crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije sa stanjem u (staro)hrvatskom.

Na odabranom korpusu hrvatskoglagoljske književnosti Antonija Zaradija Kiš u članku *Galski apostol u književnom ozračju hrvatskih glagoljaša* nastojala je predočiti važnost kulta sv. Martina te bogatstvo i raznovrsnost hrvatske martinske baštine.

Rad Sanje Zubčić *Prilog akcent-skoj rekonstrukciji Bašćanske ploče*, kako sama autorica kaže, model je za utvrđivanje metodologije istraživanja pri pokušaju akcentatske rekonstrukcije hrvatskih srednjovjekovnih tekstova koji kao sa-stavnicu imaju staroslavenski jezik.

Radovima u *Zborniku* dobili smo pre-sjek suvremenih interesa i spoznaja iz po-dručja paleoslavistike.

Uz čestitke slavljenu, cijenjeno-mu akademiku Eduardu Hercigonji, za-hvalu uredniku akademiku Stjepanu Da-mjanoviću i suradnicima, *Drugi Hercigo-njin zbornik* toplo preporučujemo javno-sti kao vrijedan prinos hrvatskomu jezi-koslovlju.

Marijana Horvat

Prvi hrvatski dijalektološki frazeološki rječnik

(Mira Menac-Mihalić: *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Školska knjiga, Zagreb, 2005., 505 str.)

Nakon što je 2003. godine iz tiska izišao *Hrvatski frazeološki rječnik* Željke Fink-Arsovski, Antice Menac i Radomira Venturina, prvi jednojezični rječnik hrvatske frazeologije (uz *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 1982., Josipa Matešića), ove je godine (2005.) u izdanju Školske knjige i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objelodanjena *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj* Mire Menac-Mihalić. Riječ je o prvom hrvatskom dijalektalnom rječniku frazema, koji je nastao kao rezultat suradnje autorice s nekoliko generacija studenata kroatistike na Katedri za hrvatsku dijalektologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. To je samo dio većeg projekta i može se očekivati još nekoliko knjiga o dijalektalnoj frazeologiji, svih triju hrvatskih narječja, jer je u toj knjizi obrađen samo manji dio prikupljenoga materijala.

U *Frazeologiji* se obrađuju frazemi 14 govora novoštokavskoga ikavskog dijalekta u Hrvatskoj. To su u Lici *Donje Pazarište* i *Gospić*; zatim *Šibenik*, pa *Primorski Dolac* u šibenskom dijelu Dalmatinske zagore; *Sinj*, *Brnaze*, *Gala* i *Otok* u Cetinskoj krajini; *Čišla* u Poljicima; *Lovreć*, *Dobrinče*, *Runović* i *Rašćane* u Imotskoj krajini i *Opuzen* u dolini Nere-



tve. Građa u knjizi prikupljena je tako da su studenti sami popunjavali ankete kao izvorni govornici ili kao ispitivači bliskih osoba u svojem kraju.

Menac-Mihalić podijelila je svoje djelo u nekoliko dijelova, može se reći četiri glavna. U prvom dijelu opisuje značajke novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj na temelju rečenica u kojima su potvrđeni frazemi. Zbog toga su izostale, navodi autorica, neke od značajki tih govora. Vrlo precizno, pregledno i detaljno (na 93 stranice) Menac-Mihalić opisuje fonološke, morfonološke, morfološke, tvorbene i sintaktičke osobitosti proučavanih govora, počevši od samoglasničkog i suglasničkog sustava, glasovnih promjena, sklonidbenih tipova, glagolskih oblika i načina do tvorbe riječi i sintakse, obrađujući sve vrste riječi i donijevši tablice iz kojih se vidi (ne)potvrđenost određene pojave u svakom od govora. Također je vrijedan prilog djelu 20 karata, kao dodatak na kraju, na kojima su prikazane određene fonološke i morfološke osobitosti i njihova (ne)potvrđenost odnosno različiti refleksi u pojedinom govoru. Akcentuacija nije posebno obrađena, a akcent se navodi samo kada je razlikovno obilježje.

Unatoč čvrstoj, frazeološkoj, strukturi u obrađenim novoštokavskim ikavskim govorima vidljive su promjene pod utjecajem standardnog jezika i drugih narječja, vjerojatno, putem televizije i radija. Tako, prema potvrđenosti, isti frazem stariji govornici izgovaraju na jedan način a mlađi na drugi (*more* govore stariji, *može* mlađi; *lebro*, *rebroy* u Lovreću; *šli-va*, *šljiva* u Opuzenu; *duglji*, *duži*; *prija*, *prije* prilog; *crljenit se*, *crvenit se* u govorima blizu Sinja; *tizi*, *ti* G mn. ž. r. u Lovreću; *pra*, *prah* u Lovreću; *mrluši*, *miriši*

3.1.jd. prez. u Lovreću; *š nje*, *s nje*). U nekim je frazemima na mjestu jata *je/ije*, a negdje je na mjestu jata čak i *e*, što govori da je frazem preuzet s područja ekavskog refleksa jata, npr. *zdrav je ko dren* i *vri-dan ko crv u železu* (Lovreć), u posljednjem se primjeru inače rabi leksem *gož-đe* za željezo.

U drugom dijelu autorica je opisala frazeologiju novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj. Po sastavu i strukturi dijeli ih na tri osnovna tipa – fonetsku riječ, svezu riječi, najprošireniji i najheterogeniji oblik, i rečenicu. U tom dijelu obrađene su i frazeološke inačice, neki se frazemi rabe samo u jednom osnovnom obliku, a kod nekih su vidljive razlike u glasovima, oblicima, tipovima sveza i dr., odnosno obrađene su kategorije u kojima se pojavljuju inačice. Frazeologija je obrađena i leksikološki (antonimija, sinonimija i višeznačnice) te frazeološko posuđivanje, leksema i cijelih frazema, iz čega je vidljiv utjecaj tuđih jezika i kultura, koje su gospodarile tim područjem. To su uglavnom venetizmi i turcizmi, ali zastupljeni su, barem na razini leksema, i germanizmi i hungarizmi. U sklopu toga treba spomenuti i posuđivanje iz drugoga dijalektalnog sustava. Takav je, na primjer, frazem *na sveto nigdarjevo*, uz češće *na sveto nikad*. Posebna je karakteristika nekih od prikupljenih frazema njihova lokalna obojenost, razumljiva samo stanovnicima određenog mjesta ili predjela, a očituje se imenom, prezimenom ili nadimkom nekoga konkretnog čovjeka iz sela.

Rječnik frazema koncipiran je tako da se kao natuknica pojavljuje uopćeni leksem, riječ češće potvrđena u novoštokavskom ikavskom, iz koje se mogu izvesti drugi potvrđeni oblici istoga sadržaja. Pod



uopćenim leksemom pojavljuje se uopćeni frazem iz kojega se također mogu izvesti i razumjeti ostali potvrđeni oblici istoga sadržaja. Zatim slijede potvrde s oznakom mjesta. *Rječnikom frazema* obuhvaćene su usporedbe i izreke na granici frazema, u jednom kontekstu mogu se smatrati frazemima, u drugom ne, te pokoje kletve i psovke.

Budući da je riječ o frazeološkom rječniku, bilo bi dobro da je napravljena semantička analiza, ponajviše zbog prenesenog značenja, no kako je autorica dijalektolog, jasno je da je ponajprije s tog stanovišta proučavala frazeme. Rječnik nudi zanimljivu jezičnu, kulturološku, antropološku i humorističnu građu, a istodobno pokazuje izvore, što jezične, što književne, što područne.

Zanimljiva je transformacija određene frazeme, vjerojatno preuzetog iz drugih krajeva, npr. *Mate u Zagreb*, *Mate iz Zagreba*, uz *Martin u Zagreb*, *Martin iz Zagreba*. Također je zanimljiv frazem u značenju 'živjeti dobro, u obilju', u kojem se mogu preko sinonima za *dobro* pratiti društvene promjene, npr. *živi ka beg* (Ši), *živi ka grof* (Ši), *živi ka lord* (Ši).

U veliku broju leksema vidljiv je crkveni utjecaj, npr. *i amen*, *zafal' sveton Anti* i dr. Vežanost uz kršćansku religiju vidljiva je i po tome što je najveći broj frazema pod natuknicom *Bog* (4 str.), a također ih je dosta i pod natuknicom *đava* odnosno *vrag*, što upućuje na njihovu ulogu u životu stanovnika tih mjesta. Tu također treba spomenuti i tabuiziranu riječ *njava* za *đava* (iako ovdje nije potvrđena, ali u tim govorima postoji, i *vranje* za *vraže*). Književna utjecaja, barem za seosku sredinu, dva su. To su biblijski i usmenoknjiževni. Prvih je više. Biblijskog su podri-

jetla, npr. *ne bacaj bisere pri svinje, počea je nabrajat od oca Abrama, priča od Adama i Eve, on t' je alfa i omega, prošla je ona svoju Golgotu, star ko Metuzalem, dala mu je Judin poljubac, opru ruke ko Poncije Pilat, od Poncija do Pilata, mu dro ki Salamun, tamo je sama Sodoma i Gomora*. Usmenoknjiževnog podrijetla su, npr. *kasno Marko na Kosovo stiže, divani Markove konake, izgleda ko Marko Kraljević* (krupan, jak).

Neki frazemi upućuju na odnos stanovnika tih dijelova Hrvatske prema drugima, nekim bližima, nekim daljima, dijelovima, pa čak i prema susjednim zemljama, npr. *škrt ko Bračanin* (Op), *kozo bračka!* (Lo), *uredan ko Bosna* (Lo), *bosanska glava* i sl. (Lo, Ot), *lin je ki Crnogorac* (Ot), *tražiš ko Zagorac pravdu* (Op).

Budući da su među istraživanim govorima obuhvaćena i četiri grada (Gospić, Šibenik, Sinj i Opuzen), u rječničkom inventaru našlo se i dosta frazema novijega gradskog podrijetla, a oni se, vjerojatno pod utjecajem medija, pojavljuju i u seoskim govorima. Takvi su, npr. *pariška da si iz Bijafre* (Ši), *ubaci u petu brzinu!* (Ot), *ima bube u glavi* (Ši), *nisu ti svi doma* (Do, Ot, Ši), *u svon je elementu* i sl. (Či, Do, Lo, Ši), *on ti je faca s pedigreeon* (Ši), *ti si skros fiju* (Ga, Si), *on je u svon filmu* i sl. (Br, Či, Do, Go, Lo, Ot, Si, Ši), *fin ko iz Finske* (Do), *neman ni kinte* (Ga, Si), *on je velika riba* i sl. (Či, Ši), *on je sitna riba* (Či, Ši), *on brije svoje* (Ši), *pravi si udav* (Op) i drugi.

Autorica je popisala velik broj frazema s usporednim upućivanjem na sinonimne, odnosno uopćeni leksem, no vjerojatno zbog opsega građe i(li) nepotpunih podataka informatora došlo je do par za-



nemarivih semantičkih pogrešaka. Takve su, na primjer, *Brekalo*, što je prezime s Prisike a ne nadimak. Slično je i u frazemu *ima i i Ajderovoj dici*, zabilježenom u Gali kraj Sinja, te je također, najvjerojatnije, riječ o prezimenu Hajder, kojeg ima u okolici Sinja. *Gundevaj* je u novoštokavskim ikavskim govorima u Dalmaciji ‘hrušt’ a ne bumbar, kako je zabilježeno.

U posljednjem dijelu Menac-Mihalić sastavila je *Značenjsko kazalo s popisom sinonimnih frazema*. Ono je sastavljeno prema riječima koje najbliže određuju značenje frazema. Ispod natuknica pojavljuju se značenja frazema, a nakon njih dolaze frazemi u uopćenom obliku.

Treba reći na kraju kako je u tom pionirskom djelu dijalektološke rječničke frazeologije prikupljena vrijedna građa, koju je autorica sustavno obradila i klasificirala te leksikografski vrlo spretno oblikovala pa očekujemo nova izdanja ostalih štokavskih dijalekata i drugih dvaju narječja.

Stipe Kekez

Revue des études slaves: Dossier

(*Revue des études slaves*, Tome soixante-quinzième, Fascicule 1, *Dossier: Points de vue croisés sur le serbo-croate (bosniaque, croate, monténégrin, serbe)*, Paris, 2004.)

Jedan od najznačajnijih slavističkih časopisa u svijetu, *Revue des études sla-*

ves, što ga je 1921. utemeljio vodeći lingvist prve polovice XX. st. Antoine Meillet, u 1. svesku 75. godišta (za godinu 2004) objavio je “Dossier” koji može biti zanimljiv svim lingvistima i kroatistima, posebice hrvatskima. Ovdje se nećemo osvrtni na druge zanimljive tekstove toga broja, kao što je studija Marcela Ferranda o etimologiji ruske riječi *očen’* ili pak članak srpskoga lingvista Nikole Rodića koji kompetentno, s mnogo poznavanja činjenica, ali i ljudski toplo prikazuje prinos što ga je veliki rumunjski slavist, balcanolog, fonolog itd. Emil Petrovici dao proučavanju “srpsko-hrvatskoga” jezičnoga kompleksa.

Nas će ovdje posebno zanimati “Dossier”, blok od četiri članka koji je priredio (s uvodnim tekstom) i uredio ugledni francuski slavist, profesor na Sorbonnei, Paul-Louis Thomas. Blok članaka nosi naslov *Points de vue croisés sur le serbo-croate (bosniaque, croate, monténégrin, serbe)*, a članke su potpisali Ranko Bugarski (*What’s in a name: the case of Serbo-Croatian*), Mevlida Karadža (*Serbo-croate et situation sociolinguistique de l’espace ex-Yougoslave*), Snježana Kordić (*Le serbo-croate aujourd’hui*) te Dubravko Škiljan (*Les politiques langagières en ex-Yougoslavie*). Priređivač “Dossiera” misli da je, trinaest godina nakon raspada Jugoslavije, došlo vrijeme da se staloženije, znanstveno rigoroznije i bez nacionalističke pristranosti pristupi pitanju srpsko-hrvatskoga, posebice /socio/lingvistički u vezi s pitanjem što je to (poseban) jezik (dakako, i niz drugih pitanja u vezi s tim). Budući da je i sam u više navrata pisao o problemu srpsko-hrvatskoga, a kako bi pokušao “zauzvati falsifikate svake vrste”, Priređivač



je pozvao četiri ugledna specijalista za to pitanje, autentična lingvista – kako navodi – koji su ujedno i izvorni govornici iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Srbije, a oni su se pozivu odazvali davši u svojim člancima “uvijek solidno argumentirana gledišta” – za razliku od nekih njihovih sunarodnjaka – i opet navodi Priređivač – koji su “prigodni lingvisti”; u onome što su napisali, prema Priređivaču, nema proturječnosti između jugoslavenskoga razdoblja i godina 1990–2000. Ugledni Priređivač jedino ne kaže, a to nije ni dužan, tko je sve bio pozvan na suradnju u ovom broju (isključivo četvero autora ili još netko, je li netko odbio poziv ili mu se nije mogao odazvati), kao ni to koji su precizniji kriteriji bili za upućivanje poziva. Dalje navodi da je u XIX. i XX. st. uvijek bilo lako identificirati govornika ili pisca teksta iz Srbije, Hrvatske ili Bosne (ali odmah dodaje: jednako kao za engleski one iz UK, USA ili Australije, za španjolski one s Poluotoka ili iz Južne Amerike, za njemački pak one iz Njemačke, Austrije itd., pa bi se radilo o srpsko-hrvatskom kao o policentričnom jeziku), da su se u komunističkoj Jugoslaviji službeni tekstovi na srpsko-hrvatskom ionako već redigirali na različitim varijantama za Srbiju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu. To znači da se promijenio samo službeni status varijanata, jer su one sada dignute na rang standarda, ali upravna rascjepkanost (citira se R. Bugarski) ne sprječava međusobno razumijevanje, te da unatoč neplodnim pokušajima jezičnih politika što su ih pokrenule nove države (navodi se mišljenje S. Kordić) komunikacijska funkcija ostaje primarna (valjalo bi dodati da je komunikacijska funkcija jezika uvijek primarna, drugih funkcija bez nje i nema). Kao i u člancima pozvanih auto-

ra, i ovdje je podjednako zanimljivo ono što je rečeno (napisano) i ono što se izričkom ne spominje.

Kao autentični znanstvenik, Ranko Bugarski ističe kako treba vrlo obazrivo govoriti o rastakanju jezika (jer su moguća različita tumačenja), ali istodobno ističe i to kako, kao njegov izvorni govornik, ima i osobno stajalište o rastrojavanju srpsko-hrvatskoga nakon raspada Jugoslavije (pa se mora truditi govoriti razmjerno nepristrano). Autor polazi od toga da je srpsko-hrvatski kao književni ili standardni jezik funkcionirao (doduše pod različitim službenim i neslužbenim imenima) stotinjak godina, od kraja XIX. do kraja XX. st. Unatoč tomu što su ga mnogi promatrali kao jedinstven jezični entitet, srpsko-hrvatski nikada zapravo – ističe Autor – nije bio jedinstven jezik pa je, nakon izbijanja oružanih sukoba, prijašnje varijante “kao kohezijsku silu i značajan simbol jedinstva klimave Federacije”, bilo lako uzdignuti na rang različitih standardnih jezika označenih nacionalnim imenima. Autor ukratko prikazuje ratni i poratni “jezični inženjering” u pojedinim bivšim republikama, ali ne ulazi pritom u dublju analizu ni razloga ni posljedica. Ističe da je, iako se službeno ime jezika promijenilo, najmanje intervencija u jezik bilo u Srbiji (a bilo bi zanimljivo dobiti sociolingvističko, kulturnopovijesno, političko itd. objašnjenje zašto Srbijanci nisu osjećali potrebu za “redizajnom” svojega jezika, dapače, unatoč imenu presežu i dalje daleko prema zapadu). Kako god bilo, unutar s.-h. cjeline već prije su funkcionirale, kao jasno različite, dvije varijante (srpska i hrvatska), bošnjačka je novijega datuma i slabo izdiferencirana, a crnogorsku Autor drži umjetnom i gotovo ne-



prihvaćenom (“može se reći da su srpski i hrvatski istodobno i imena i jezici, bošnjački je više ime nego jezik, a crnogorski nije ni jedno ni drugo”). Ako se započeti razvoj nastavi, nekadašnje varijante razvit će se u potpuno samostalne jezike, premda se čini da je u pojedinim sredinama “daljnji rad na jezičnoj diferencijaciji” pomalo zapeo. Unatoč svemu, Autor drži da su “promjene ipak zagreble samo površinu jezika”, da “povećanje nesigurnosti i ‘miješanja kodova’ jasno pokazuje koliko u stvarnosti umjetan može biti pokušavani jezični separatizam” (separatizam čiji i od čega?; što bi to trebala biti pijemontska jezgra onoga od čega se odvajaju?; to donekle proturječi ranijim iskazima). Visok stupanj razumijevanja govorenih i pisanih tekstova među Srbima, Bošnjacima i Hrvatima pokazuje da srpsko-hrvatski ostaje živ jezik, a iako je formalni i pisani jezik Srba, Bošnjaka i Hrvata umjereno različit, moguće je sastaviti pisane i govorene tekstove s malim brojem razlikovnih oznaka ili bez njih (samo je pitanje, dodali bismo, čemu ih sastavljati ako zapravo ne nastaju spontano). U zaključku Autor ističe kako je od početka rasprava o srpsko-hrvatskom bila po naravi prije politička nego lingvistička, a do danas se iza lingvističke argumentacije mogu prepoznati ekstralingvistički motivi i vrijednosti (s tim u vezi Autor, također, hrvatske, srpske itd. ‘nacionalističke’ i ‘separatističke težnje’ – s kojima se toliko često inače barata kao apsolutnim negativnim silnicama – ipak realistički stavlja u opreku prema srpsko-hrvatskomu jezičnomu jedinstvu kao izrazu unitarističke političke orijentacije, svedene sada na neku vrstu ‘jugonostalgije’). U zaključku Autor kaže kako se na komunikacijskoj

razini s.-h. još može legitimno promatrati kao jedinstven entitet, bez obzira na to što ga na političkoj i simboličkoj razini nema. Kod određenog broja osoba (dijelom bivše federacije i izvan nje) postoje – spominje Autor – osobe koje svoj materinski jezik identificiraju sa s.-h., pa i tu psihološku razinu treba uzeti u obzir (odnosno poštivati ju). I napokon, s.-h. je i jedan jezik i više jezika: jedan lingvistički jezik (ako je dopušteno, možda bi bilo jasnije preformulirati u: u genetičkoj perspektivi jedan jezik) u obliku triju ili četiriju političkih jezika (dodali bismo: upravo sociolingvistika promatra i političku uvjetovanost uporabnih jezika). Većina lingvista dat će vjerojatno prednost prvoj perspektivi, a to potvrđuje – kako tvrdi Autor – pretežna praksa međunarodne znanosti kada govori o s.-h. (prema našem skromnom mišljenju, to i ne bi bilo samo po sebi ništa posve neprihvatljivo kada se iza “međunarodne znanosti” ne bi nerijetko kri-la najobičnija politikantska manipulacija i zadržta pristranost s mnogo niskih primisli). Bez obzira na to u kojoj mjeri prihvaćali ili ne prihvaćali ono što Autor iznosi, riječ je o lingvistu koji nastoji ne ogriješiti se o osnovna načela struke i o čovjeku koji je uvijek spreman saslušati i drugačije tuđe mišljenje.

Mevlida Karadža (oslanjajući se i na ranija iskustva i proučavanja M. Radovanovića) upozorava na sociolingvističku složenost onoga što mnogi nazivaju s.-h. jezikom, kao i na različito shvaćanje pojmova “jezik” i “nacija” i njihova odnosa na zapadu i na istoku našega kontinenta, sada i u prošlosti. Autorica zatim ističe kako je u razdoblju prije standardizacije i “stvaranja zajedničkoga književnog standarda” u književnosti funkcionirala



ralo nekoliko oblika jezika koji su se različitito nazivali. Pritom smeće s uma da su Hrvati već nekoliko stoljeća (od početka novoga vijeka) bili razvili nekoliko književnih jezika (na pučkoj čakavskoj, štokavskoj pa zatim i na kajkavskoj osnovici) dok su drugi južnosl. narodi knj. jezik na osnovici pučkih govora počeli razvijati mnogo kasnije. Poziva se zatim na “Bečki književni dogovor” iz 1850. između nekoliko hrvatskih i srpskih filologa i pisaca (uostalom, F. Miklošič je Slovenac, koji je svoju nacionalnu pripadnost isticao, iako je briljantnu naobrazbu, prije sveučilišnih studija, stekao u Hrvatskoj). Malo je danas bitno je li taj dogovor “potpisan” u gostionici ili u salonu kakve palače ili raskošnog hotela, ali valja istaknuti da je to “dogovor” između privatnih osoba (bez obzira na to tko je od njih koliko značio u javnosti); te ljude nitko ni za kakav dogovor nije bio opunomoćio (V. S. Karadžića posve sigurno nitko iz Srbije, možda ipak kakav ured bečkoga Dvora) pa je, barem u Hrvatskoj, taj “dogovor” bio pao u zaborav sve do kraja XIX. st., kada su ga naprasno – iz ideoloških i političkih razloga (premda i to ide u /socio/lingvistiku) – od mrtvih uskrisili hrvatski vukovci pod okriljem bana K. Khuena-Héderváryja. Kao fiktivnim službenim dokumentom tim se dogovorom zatim obilno manipuliralo i u međuratnoj i u komunističkoj Jugoslaviji. Kada bi s tim dogovorom sve i bilo onako kako je sugerirala mađžaronska i jugoslavenska mitologija, bitno je istaknuti da su od samoga početka Karadžićeva i Gajeva koncepcija zajedničkoga književnog jezika bile vrlo udaljene (zapravo nepomirljive): unatoč protokolarnim dogovaranjima oko (dvojnoga) imena jezika, za Ka-

radžića je zajednički jezik značio prvi korak prema pretvaranju Hrvata /i eventualno Muslimana/ u Srbe (“Srbi svi i svuda”, “Srbi sva tri zakona”); barem u početku, vukovci su, u praksi, iz ‘zajedničkoga jezika’ isključivali kajkavsko i čakavsko narječje), a u Gajevoj je koncepciji zajednički “ilirski jezik” ili “ilirski j.” trebao objediniti sve južne Slovjene, od Bugara preko Srba i Hrvata do Slovenaca. Dok se ubrzo Gajeva ilirska koncepcija pokazala čistom tlapnjom, iza Vukove koncepcije stajali su bečki interesi (ubrzo će im se pridružiti i peštanski) ekspanzije prema /jugo/istoku. Srbija je Karadžićevu jezičnu reformu (i to ne s ijekavskim – kako bi bilo prema Dogovoru – nego s ekavskim) službeno prihvatila istom onda (1868., nakon Karadžićeve smrti) kada je naslutila mogućnosti ekspanzije prema Bosni i Hrvatskoj (“Garašaninova” se diplomacija već bila uhodala, a ne treba zaboraviti da je sve do dolaska Karadorđevića na vlast 1903. ukupna srpska politika bila pod vrlo izravnom kontrolom Beča). Uostalom Jernej (Bartolomej) Kopitar, veliki lingvist i povjerljiva osoba Dvora u Beču, vodio je sustavno brigu o radu i razvoju darovitoga i ambicioznoga srpskoga samouka (i u članku S. Kordić navodi se kako je J. Kopitar izradio program kako bi se Srbe u Austrijskom i u Osmanskom Carstvu izvuklo ispod jezičnoga i političkog utjecaja Rusije, što će reći da Kopitar nije bio samo veliki slavist i preteča znanstvene balkanologije, nego i čovjek s političkom koncepcijom /vlastitom ili tuđom/ i misijom). U daljnjem tekstu M. Karadžića izlaže vijugav put kojim su bosanski Muslimani (potonji Bošnjaci) došli do svojega oblika standardnoga jezika (bosanski jezik, hrvatski naziv: boš-



njački jezik; likovi bosanski i bošnjački u sličnom su odnosu kao slovenski i slovenački, što god o tome mislio zagovaratelj poštivanja ljudskih, manjinskih i nacionalnih prava britanski gubernator), s time da Autorica ne skriva probleme koji su nastali zbog toga kako na planu jezika tako i na planu naziva jezika. I naša Autorica zaključuje da s.-h. jezika i ima i nema (ovisnio o polazištu), ali da je malo vjerovatno da će se u skoroj budućnosti taj entitet raspasti na više jezika jer se ionako više radi o razlikama u nazivima za te jezike nego o razlikama u jezičnom sastavu i strukturi. I Autorica govori o znatnom književnom i kulturnom nasljeđu koje je nastalo u 150 godina (kod R. Bugarskoga: 100 godina) postojanja s.-h. jezičnog standarda (iako zaboravlja da je prije toga bilo nekoliko stoljeća kulturnoga naslijeđa, primjerice, na oblicima književnoga hrvatskoga na osnovici pučkih govora), pa ni taj standard ne može nestati, kako ona kaže, od danas na sutra. Kada se Autorica pita hoće li u nametanju varijanata kao “novih standarda” prevladati komunikacijska ili simbolička funkcija, valja jasno naglasiti da je u svakom jeziku komunikacijska funkcija uvijek primarna (a simbolička je uz nju dodatna te u manjoj ili većoj mjeri gotovo automatska), a simboličke funkcije (kao nužno sekundarne) bez komunikacijske jednostavno ne može ni biti. To valja naglasiti jer bi iz ovoga, kao i mjestimice iz idućega teksta, proizlazilo da je simbolička funkcija posve neovisna o komunikacijskoj.

Snježana Kordić svoj tekst također počinje od događaja iz sredine XIX. st. u vezi s “ilirizmom”. Ona je u pravu kada tvrdi da je u pozadini Gajeva priklanjanja štokavskomu dijalektu kao osnovici stan-

dardnoga jezika bila aktualna politička situacija u Hrvatskoj, no ne odgovara posve činjenicama da je Gaj prihvatio štokavski što ga je Karadžić (ili, kako mu se tepa, Vuk) upravo kodificirao (osim ako se štokavski ne drži nadnaravno jedinstvenim dijalektom/narječjem) jer je, primjerice, jezik Mažuranićeve “Smrti Smail-age Čengijića”, iako je /novo/štokavski, mnogo bliži klasičnoj dubrovačkoj štokavštini (npr. jeziku “Osmana”) nego jeziku Karadžićevih djela. Kada je nakon osmanskih provala bilo nemoguće za sve Hrvate uzeti dobro normirani (već od XV. st.) čakavski književni jezik, i kada su se kao književni jezici počeli razvijati štokavski i kajkavski, ubrzo se štokavski proširio kod Hrvata od Dubrovnika preko Bosne do Slavonije, dobro zakoračio na čakavsko područje, a ni na kajkavskom prostoru već i prije XIX. st. nije bio stranim idiomom. Iako je u to doba Srbija još bila u okvirima Beogradskoga Pašaluka, a istom će u posljednjim desetljećima XIX. st. dosegnuti približno današnju bugarsko-srpsku jezičnu i političku granicu, nije posve utemeljeno insistiranje na rubnosti i rascjepkanosti (samo kajkavskoga i čakavskoga te kompaktnosti (i centralnosti) štokavskoga (v. priloženu kartu), jer i na jugoistoku Srbije (približno jugoistočna trećina Srbije s Kosovom) postoji dijalekt poznat kao torlački, svrljiški, prizrensko-timočki, staroštokavsko-ekavski ili sl., koji je pun tzv. balkanskih elemenata (neprijeporno član balkanskoga jezičnoga saveza) i stoji na pola puta između srpskoga i bugarskoga s makedonskim. Kosovsko-resavski govori manje su, doduše, balkanizirani (u jezičnom smislu), no u središnju novoštokavštinu u Srbiji u potpunosti se uklapa je-



dino kompleks šumadijsko-vojvođanskih novoštokavskih govora, na području kojih se nalaze i jača kulturna središta poput Novog Sada i Beograda. Da je i bilo od početka posve jedinstvenoga književnog jezika, centrifugalni pritisak perifernih govora bio je drugačiji na istoku (prizrensko-timočki i donekle kosovsko-rešavski) a drugačiji na sjeverozapadu (čakavski i kajkavski) tzv. s.-h. prostora, k tomu još i civilizacijski vrlo raznorodnoga. Ako je jeziku “Pariza i Île-de-France” (kako se to, samo približno točno, nerijetko govori) trebalo više od pet stoljeća kako bi izrastao u razmjerno jedinstven i dobro normiran “književni jezik” sustavno centralizirane /sjeverne/ Francuske, a daljnjih gotovo pet stoljeća da se nametne u cijeloj Francuskoj kao jedini jezik službene i javne uporabe (te da stjera u zapećak ne samo društveno rubne i genetski udaljenije idiome s periferije, nego i sebi srodne idiome na velikim i kompaktnim teritorijima, od kojih su neki raspolagali moćnom pisanom i književnom tradicijom), ‘prestonica na Dunavu’ nije sama od 1878. do 1918. imala zapravo komu jedinstvo nametati, a nakon 1918., unatoč ostrim, grubim i odlučnim unifikatorskim i asimilatorskim metodama (koje su nužno nailazile na revolt i otpor, nazivalo se to nacionalizmom, netolerancijom ili kako drugačije), nije imala dovoljno vremena da takva politika dadne trajnije željene rezultate, između ostaloga i zato što Beograd nije ekvivalent Parizu ni Ada Ciganlija pokrajini Île-de-France (možda bi Beograd to bio mogao postati da ‘prisajedinjene’ nove ‘provincije’ nisu imale ama baš nikakve posebne kulturne i povijesne tradicije, ni tradicije književnoga jezika). Sve se to ne smije smetnuti s uma ako se

želi govoriti o realitetima.

U onome što slijedi Autorica insistira na lingvističkom jedinstvu srpsko-hrvatskoga, preko volje dopušta postojanje “varijanata” (koje se zapravo – prema njoj – temelje na malobrojnim i površinskim razlikama što ih “nacionalisti” izmišljaju i uglavnom umjetno produbljuju), tvrdi da je uzajamno razumijevanje jedan od glavnih kriterija za utvrđivanje ‘isto-*sti*’ jezika (ne kaže je li nerazumijevanje kriterij za utvrđivanje različitosti) pozivajući se pritom na autoritete, pa i autoritete nekih leksikona (a oni po definiciji donose samo najnužniju informaciju). Iz tona izlaganja proizlazi da oni koji ne prihvaćaju takvu argumentaciju zapravo odbacuju znanstveni pristup, premda se odavna zna da znanstveno nije nikakva mistika nego ono što se po određenoj metodologiji dokazuje objektivno provjerljivim argumentima. Još od doba W. v. Humboldta u lingvistici ‘lebdi’ paradoksalna tvrdnja koju se većina lingvista ustručava izravno formulirati, a to je da se istodobno može tvrditi da svi ljudi govore jednim, ljudskim jezikom (na tom se temelji i moderni pojam jezičnih univerzalija) kao i da svaki čovjek, svaka mala skupina ljudi govori svojim vlastitim jezikom (na tome počivaju sociolingvistika, stilistika i sl.). U vezi s tim valja istaknuti da nema dvaju jezika na kugli zemaljskoj koja bi bila potpuno i u svemu različita (s indeksom razlika od 100%), kao što nema imalo značajnije jezične zajednice koja bi se u svim okolnostima uvijek služila posve identičnim jezikom. Kada navodimo jezike kao što su kineski, japanski, francuski, grčki, slovački itd., nitko ne dovodi u pitanje njihovu različitost, ali je posve jasno



da se bilo koja dva među njima razlikuju na drugačiji način i u drugačijem stupnju (drugačijim intenzitetom). I sve dok je riječ o genetski nesrodnim ili pak o daleko srodnim ‘jezicima’, nitko ne dovodi u sumnju da to doista jesu posebni jezici.

Drugačije je kada je riječ o genetski (blisko)rodnim jezicima. Za mnoge (i to ne uvijek samo za nelingviste) – još uvijek – češkoga ipak ima, ali je važan čehoslovački (češkoslovački), a slovački je izmišljotina. Romanistika u tome daje zorne primjere. Utemeljitelj znanstvene romanistike F. Diez baratao je sa 6 romanskih jezika, od kojih je svih šest imalo književnost, ali samo njih pet vlastitu državu (ili više ‘istojezičnih’ država). No od početka XX. st. broj romanskih jezika u romanistici se više nego udvostručio. Do 1920-ih katalonski se tretirao ili kao oblik galoromanskoga (svrstavao se zajedno s okcitanskim) ili kao aberantni oblik iberoromanskoga, bez obzira na bogatu katalonsku književnu tradiciju i vlastitu državu u srednjem vijeku. Iako su romanski Besarabljeni (između Pruta i Dnjestra) uvijek držali da govore i pišu rumunjski, sovjetske su vlasti htjele da to bude poseban jezik (koji se pisao ćirilicom); nakon osamostaljenja Moldavije službenim je jezikom proglašen rumunjski, s latiničkim pismom, ali su oni koji, uz druge povlastice, kao jezik službene i javne komunikacije rabe ruski uspjeli u ustavu iz polovice 1990-ih ponovno nametnuti kao naziv jezika i moldavski (premda većinski romanski Besarabljeni nisu o svom jeziku promijenili mišljenje). No shvatimo to kao posljedicu eksplozije poštivanja ljudskih i nacionalnih prava i blagodat demokracije u tranzicijskom kaosu.

Svjestan relativnosti naziva ‘jezik’, ‘dijalekt’/‘narječje’ itd., hrvatski romanist Žarko Muljačić, koji je dugo bio profesor na uglednom sveučilištu u (Zapadnom) Berlinu te potonji sljedbenik i nastavljatelj H. Klossa, već 1960-ih godina izradio je kriterije i metodologiju za objektivno ‘bodovanje’ distanci među (genetski srodnim) jezicima radi tzv. dimaničke klasifikacije jezika (to znači da se klasifikacija može primijeniti na bilo koji sinkronijski presjek jezika, pratiti promjene koje se u jeziku događaju tijekom vremena, pa je primjenljiva i za dijakronijsku perspektivu). Takvo bodovanje, koje je u više navrata bili primijenjeno na skupine i parove romanskih jezika te njihovu ukupnost, maksimalno isključuje subjektivno procjenjivanje sličnosti i razlika, koje se izražavaju brojčanim indeksima. Pokazalo se da romanski jezici nisu svi posebni, odnosno slični, na jednak način ni u jednakom stupnju, da su neki među sobom bliskiji, a drugi su udaljeniji (također, neki su ostali posve bliski latinskomu, dok su se drugi jako od njega udaljili) i sve se to da izraziti brojčanim indeksima koji teško mogu biti subjektivni. Romanisti su široko prihvatili tu metodologiju (upravo zbog njezine objektivnosti), ali je izvan romanistike bila primjenjivana daleko manje nego što po sebi zaslužuje (kod nas možda zbog načela *Croata scripsit, non legitur!*). No jedan talijanski lingvist primijenio je tu metodologiju i za izračunavanje ‘distanci’ među talijanskim dijalektima i pokazao krhkost objektivnosti međusobnoga razumijevanja kao kriterija za utvrđivanje odnosa među jezičnim oblicima: dobro je poznatao da se govornici različitih talijanskih narječja jedva među sobom mogu razumjeti (iako govore narječjima istoga jezika, sporazumije-



vaju se samo na temelju poznavanja standarda), bodovanje je pokazalo da su ‘distance’ među talijanskim dijalektima nerijetko veće nego među pojedinim (različitim) romanskim jezicima, pa je u nekim slučajevima veći stupanj međusobnoga razumijevanja moguć između govornika talijanskog (npr. standardnoga) i nekog (posebnog) romanskog jezika. Sva talijanska narječja objedinjuje u jedan jezik duga zajednička civilizacijska tradicija, zajednički standardni jezik (iako je dijelu Talijana vrlo dalek) i napokon volja cijele zajednice za jedinstvom. U novije doba sociolingvistika je kao jedan od kriterija izdvojila upravo i volju zajednice za posebnosću, odnosno za jedinstvom. Kako god bilo, kriterij sporazumijevanja nije onako pouzdan, nedvojen i čvrst kako bi se iz Auroričina teksta moglo zaključiti, čak ni onda kada se radi o razlikovanju standardnih jezika. Valja još podsjetiti i na kulturološku dimenziju međusobnog razumijevanja: izrazito školovani govornici različitih romanskih jezika, posebno kada govore (ili čitaju) o ‘intelektualnim’ temama, postižu vrlo visoku razinu sporazumijevanja služeći se svaki svojim jezikom; neuki govornici čak i bliskih jezika u načelu se teško razumiju. Kod Slavena, naprotiv, priprosti puk iz udaljenih jezika razmjerno se lako sporazumijeva, ali se zato visoko obrazovani Slaveni, posebno kada govore o učenijim temama, teško mogu razumjeti. Valja podsjetiti da su govornici hrvatskoga sa solidnom srednjoškolskom naobrazbom u jugoslavenskom razdoblju dobro razumijevali i slovenski (Srbijancima posve stran) i makedonski (razumljiv i srbijanskim obrazovanim ljudima) iako nitko nije držao da su slovenski i makedonski isti jezik kao hrvatski. Već od sredine 1990-ih, novi naraštaji za-

vršenih hrvatskih srednjoškolaca ni slovenski ni makedonski uglavnom više ne razumiju (barem ne dovoljno kvalitetno), bez obzira na to što se na velikom dijelu teritorija Hrvatske redovito mogu pratiti barem tri slovenska TV programa i više radijskih. Nisu se bitno promijenili jezici, ali se promijenio odnos prema njima.

Neuvjerljivo je i Autoričino insistiranje na ‘nužnom’ zadržavanju glotonima srpsko-hrvatski (s crticom) u lingvistici kao znanosti, a motivi za to su uglavnom ekstralingvistički. Ne može se na istu razinu (osim po tvorbi) stavljati ‘glotonim’ srpsko-hrvatski sa indo-euroopski, sino-tibetski, tungusko-mandžurski; primjerenija bi usporedba bila s nepostojećim (ili rijetko upotrebljavanim, ali utemeljenim) glotonimima kao hidsko-urdski, perzijsko-tadžički, perzijsko-darijski, tursko-azerski, čečensko-inguški i sl. (međusobno manje ili više razumljivo i blisko, a opet različito). Okomljujući se na razlikovne rječnike i, kako ona to kvalificira, ‘puristički inženjering’ u hrvatskoj praksi 1990-ih, Autorica se opire i poziva na sudove Anića i Pranjkovića. Pok. prof. V. Anić imao je puno pravo razlikovati, po svojim vlastitim kriterijima, virtualni i uporabni hrvatski, no mora se istaknuti da su mnogi drugi hrvatski lingvisti, jednakoga autoriteta, također koristili svoje pravo na vlastito mišljenje o tom predmetu i smatrali većinu elemenata ‘virtualnog’ hrvatskoga uporabnima. Koliko nam je znano i ako smo ga dobro shvatili, nije se prof. I. Pranjković okomio na instituciju razlikovnih rječnika (ako je moguć slovensko-hrvatski, slovačko-hrvatski, poljsko-hrvatski, rusko-hrvatski itd. diferencijalni rječnik, zašto ne bi bio dopušten razlikovni srpsko-hrvatski rječnik), nego prije svega na ne-



stručnu obradbu takvih razlika (npr. svođenje razlika na tip ‘riječ za riječ’), izmišljanje (i previđanje) razlika ili pak krivo njihovo tumačenje. Za to što neke razlike nisu ispravno objašnjene razlog ne leži u tome što između južnoslavenskih bliskih idioma razlika ne bi bilo, nego samo to da neki autori ili nisu bili dorasli poslu kojega su se latili ili ga nisu doradili do kraja i u svim nužnim dimenzijama. Kako god bilo, nema nikakve dvojbe da je od svih slavenskih jezika hrvatskomu najbliži srpski (i obratno; ostavljamo ovdje po strani pitanje bošnjačkoga i crnogorskoga), ali je jednako tako bjelodano da funkcionalno i na svim komunikacijskim razinama hrvatski i srpski nisu isti jezik te da svaki narod, s dugom tradicijom posebnosti, ima pravo svoj jezik zvati svojim nacionalnim imenom (prema važećim uzusima demokracije, ljudskih i nacionalnih prava, pravu na samoodređenje itd.) sviđalo se to “znanstvenim lingvistima” i politikantima ili ne. Uostalom, ako je točna tvrdnja da između korisnika hrvatskoga i srpskoga postoji manje ili više nesmetano razumijevanje (i u Jugoslaviji su Hrvati normalno razumijevali srpski, kao i Slovenci i Makedonci, ali su se Srbijanci nerijetko bunili da hrvatski ne razumiju čim bi Hrvati rabili specifične značajke svojega idioma), nitko ne može poreći da izvorni govornik hrvatskoga nije kadar (naravno, bez posebnih i složenih priprema) posve prihvatljivo prevesti tekst na srpski, tj. tako da bi ga govornik srpskoga smatrao svojim, a vrijedi i obratno.

Članak prof. D. Škiljana pisan je s vidljivim nastojanjem da se činjenice što objektivnije pobilježe i zatim klasificiraju i protumače u skladu s najnovijim sociolingvističkim (i standardološkim) te-

orijskim radovima u svijetu. Autor promatra jezičnu politiku u Jugoslaviji prije 1990-ih i uspoređuje ju s jezičnim politikama u novonastalim državama uočavajući i mnogobrojne socijalne i ljudske aspekte političko-upravnoga prevredovanja bivših republičkih granica nakon srbijanske agresije na susjedne republike (agresije podržavane, N. B., od mnogih međunarodnih čimbenika) i višegodišnjih oružanih sukoba. Iako u pojedinstima ima procjena koje se nužno temelje na osobnom sudu (jer mnoge činjenice nisu još sustavno obrađene), pa se s njima svi i ne moraju složiti, Autor je sustavno nastojao ostati samo objektivni znanstveni promatrač i klasifikator činjenica. Iako se u to ne udubljuje, Autor primjećuje kako je jezična politika u bivšoj Jugoslaviji imala slabih strana, raskoraka između proklamiranih načela i prakse. Jedino bismo mogli primijetiti kako Autor nije uočio da, primjerice u Hrvatskoj (doduše, prof. D. Škiljan se ne bavi pojedinačnim primjerima), od početka 1990-ih zapravo nije bilo nikakve suvisle državne jezične politike (kao i od mnogo čega drugoga, država je digla ruke i od brige o jeziku), koja se svodila na nemušte jezične dosjetke pojedinaca i skupina te na sustavnu nebrigu za jezik javne uporabe.

Samo je po sebi razumljivo da će naše čitatelje u vezi s ovim tekstovima najviše zanimati sve ono što se tiče hrvatskoga jezika i Hrvatske. Iako se hrvatski i Hrvatska izrijeком ne spominju više nego drugi entiteti, stječe se dojam da su, za neke autor(ic)e upravo oni problematični, najčešće kao remetilački čimbenik bez kojega bi srpsko-hrvatski jezični kompleks i prostor bivše jugoslavenske države nalikovali na idilu. Zbog toga ovdje treba



podsjetiti na nekoliko elemenata o kojima većina naših autora ništa nije ni nautknula. Prvo, nametanje “zajedničkoga srpsko-hrvatskoga (hrvatskoga ili srpskoga) jezika” u Hrvatskoj u izravnoj je vezi s mađžaronskom politikom, kojoj su hrvatski interesi redovito bili na kraju popisa (za razliku od politike, primjerice, velikoga “bana pučanina”, koji je ponajprije, u okvirima mogućega, branio hrvatske interese). I učeni kodifikator (inače lingvist najvišeega europskog ranga) “jedininstvenoga” standardnog jezika u Hrvatskoj (kraj XIX/početak XX. st.) bio je mađžaron. Kada su nakon I. svjetskoga rata “pobjednici” velikodušno nepouzdana saveznika nagradili slovenskim i hrvatskim zemljama, nije trebalo dugo da se Hrvati uvjere kako je za njih i karađorđevićevsko kraljevstvo tamnica mnogo gora od one austro-ugarske. Osim ubojstava i drugih nasilja, naivne Hrvate ubrzo je dočekalo posvemašnje ukidanje ukupne naslijeđene i dobro razrađene upravno-pravne, vojničke i dr. terminologije (sustavnosti koje je mnogo skrbi i truda posvetio upravo ban I. Mažuranić) koja je do drugoga rata bila zamijenjena grubo nametnutom karađorđevićevskom terminologijom; malo po nastanku nove države nastao je i apsurdni (i smiješni) projekt srpsko-hrvatsko-slovenačkog jezika, dakako jedino po srbijanskim mjerilima. Golema većina hrvatskih intelektualaca (barem najznačajniji književnici) bila je u početku dovoljno idealistički raspoložena da ipak pokuša – u ime državnoga jedinstva – prihvatiti ekavski i “istočni rječnik” kao zajednički književni (standardni) jezik, ali se zbog sustavnog antihrvatstva karađorđevićevske politike i progona hrvatskih političara i javnih djelatnika većina njih (osim odre-

đenog broja okorjelih orjunaša i karijerista) već od početka 1920-ih vratila, koliko je god to bilo moguće, hrvatskoj jezičnoj tradiciji. Malo popuštanje pritiska (barem u jeziku) nakon stvaranja Banovine Hrvatske jedva je vremenski koju godinu nadživjelo tu političku tvorevinu. Kada je hrvatska antifašistička vojska izašla iz rata kao “pobjednica”, vraćen je u ustav naziv hrvatski jezik, ali su međunarodni imperijalni čimbenici Hrvate, od reda, radije tretirali kao ustaše i suradnike okupatora (iako je, u postotcima, među ‘spontanim’ antifašističkim pokretima u Europi god. 1943. i 1944. hrvatski partizanski pokret bio najbrojniji i najorganiziraniji; malobrojni hrvatski narod imao je tih godina pod oružjem jedva nešto manje boraca od velike Francuske 1944.). No nove komunističke vlasti, uz vraćanje imena jezika u ustav, ‘zaboravile’ su, valjda u ime bratstva i jedinstva te jednakosti, vratiti u uporabu i hrvatsku političku i upravno-pravnu te drugu terminologiju, koja je ili ostala karađorđevićevska ili je uvedena ona rusko-boljševičkoga podrijetla (redovito srpskim posredstvom). Čim su se malo konsolidirale, na političku jugoslavensku pozornicu pod novim plaštom vratile su se stare jugo-unitarističke snage koje su iznudile i nametnule tzv. Novosadski dogovor, izliku za sustavnu de-kroatizaciju tobožnjega zajedničkog jezika i nametanje jezičnih značajki “prve nacije” u državi. Ako se pogleda ovaj (nepotpun) niz činjenica, lako je uočiti da je riječ o uzastopnim svršenim činovima, ali redovito na štetu hrvatske jezične i kulturne tradicije. i, budući da je riječ o svršenim činovima, trebalo bi ih bez pogovora prihvatiti da se izbjegne optužba za separatizam, nacionalizam, netoleranciju,



ksenofobiju, odnosno trebalo bi se odreći svakog tračka jezičnoga sjećanja, svake primisli da su Hrvati imali svoju vlastitu tradiciju. Dio hrvatskoga komunističkog vodstva (koji zasigurno nije pripadao ni nacionalistima, ali ni nacionalnim renegatima) vrlo je dobro uočio kamo vodi takva jezična politika i dovijao se mogućemu lijeku; priča je za malu djecu da su (sami od sebe) osvijesteni hrvatski intelektualci iznjedrili Deklaraciju o položaju hrvatskoga jezika: sve se odvijalo u suradnji s nekima od najviših hrvatskih političkih rukovodilaca (posljedice, doduše, jesu snosili uglavnom djelatni intelektualci). Posljedica je bila promjena smjera u jezičnom razvoju (doduše strogo kontrolirana), bez obzira na to što je pravni status hrvatskoga jezika (uključujući i njegovo ime) ostao krajnje dvojben gotovo do raspada bivše federalne države. Smiješno je što danas islužene glumice predsjednicima država prosvjeduju zbog kršenja psećih i mačjih prava, ali stupovi zapadne demokracije (ne samo neslužbeno i poluslužbeno, nego i vrlo službeno, pa tako i neprikosnovena i mistična “međunarodna znanost”) ne smatraju da bi barem deklarativno trebalo priznati pravo i Hrvatima da sami odlučuju što će sa svojim jezikom i kako će ga zvati. Bilo bi skandalozno kada bi netko pse tjerao mijaukati a mačke lajati, pa bi možda bilo vrijeme da i “međunarodna znanost” Hrvatima prizna pravo da se njihov jezik, i u znanosti, zove onako kako oni misle da se treba zvati. Na žalost, Hrvati nakon proglašenja samostalne Hrvatske kao da nisu znali što učiniti s vlastitim jezikom. Nije problem u ovakvoj ili onakvoj jezičnoj politici u Hrvatskoj (nacionalističkoj, stranačkoj ili sl.), problem je u tome što

od početka Hrvatska kao država nije imala nikakve jezične politike (ni do danas je nema): to što je jezik unesen u ustav, ne znači da on sam o sebi i svojem razvoju može voditi računa. Ne može se smatrati državnom politikom to što ovaj ili onaj klan, ova ili ona stranka, ovaj ili onaj nakladnik, ovaj ili onaj list, itd. ima svoju vlastitu projekciju jezične politike, često nesuvislu, nedosljednu, neznačajku (ili, ako baš hoćemo, hrvatsku nacionalističku ili pak antihrvatsku). Kao i u mnogim drugim područjima, smireno, neustrašeno, sustavno, dugoročno, stručno (znanstveno) proučavanje (hrvatskoga) jezika još se nije pokazalo podlogom ni za jednu suvislu odluku hrvatskih državnih vlasti u vezi s jezičnom politikom (u vezi sa školom, medijima ili sl.), odluke su uvijek posljedica klanovskih i stranačkih kompromisa, samovolje (i nekompetentnosti) državnih činovnika ili pak pritisaka međunarodnih moćnika.

Za budućnost naroda jugoistočne Europe bitno je da se oni oslobode i nacionalizma, i ksenofobije, i netolerancije. Samo je problem u tome što se ne može (kao što se redovito čini) za nacionalizam optuživati nekoga tko jednostavno nastoji poštivati i čuvati vlastitu tradiciju, za ksenofobiju nekoga komu nije drago da mu (zvani ili nezvani) gost osporava pravo na jezičnu posebnost i dijeli lekcije za stvari koje ga se ne tiču, za netoleranciju nekoga tko ne prihvaća sve što mu drugi pokušavaju podmetnuti i nametnuti. I nije djelotvorno kod jednih osuđivati i kuditi ono što se kod drugih veliča. Zašto bi bilo bolje i naravnije posuđivati (strane) riječi i izraze, a ne ih kalkirati (po uzoru na strane jezike), kada je i jedno i drugo jednostavno ‘kulturni refleks’ stečen dugo-

trajnom praksom? Korisnici jezika imaju pravo, napokom, sjećati se svojih jezičnih korijena i pravo na vlastiti (i jezični) izbor. Čudno je kada predstavnici zajednica koje su prije stoljeće, dva ili tri u svojem književnom (standardnom) jeziku radikalno provele purističko spremanje optužuju, s gnušanjem, za purizam nekoga tko u jeziku ne prihvaća baš sve što mu se pokušava nametnuti. Za Srbe, Crnogorce, Bošnjake, Hrvate, mogla bi biti prednost da svatko čuva i njeguje ono što smatra svojim, i da poštuje ono što svojim drugi smatraju, jer u dobroj vjeri i bez zlih namjera svi uz malo truda i priprema mogu naučiti razumjeti i slovenski i bugarski, a kamoli se uzajamno ne razumjeti. Bolje bi njihove idiome bilo poštivati (i u praksi i u “međunarodnoj znanosti”) kao posebne (stupanj posebnosti da se vrlo precizno izmjeriti) nego li smatrati da je na pitanje poseban jezik/isti jezik, jezik/varijanta moguće odgovoriti samo i uvijek sa ‘da’ ili s ‘ne’.

Za potpunu sliku stvarnoga stanja dobro je promotriti i pozornicu i prostor iza kulisa. Srpsko-hrvatskomu sporazumijevanju neće pomoći ni to što SANU (autorica znamenitoga imperijaističkog Memoranduma) i dalje u svojim izdanjima tekstove koji su nastali do crte Virovitica-Sisak-Karlovac-Karlobag tretira kao srpske (najviši hrvatski dužnosnici, koji su dobrohotno hodočastili u Beograd radi normalizacije odnosa, nisu se sjetili postaviti i to pitanje, kao ni pitanje nužnosti javnoga odricanja od Memoranduma za uspostavljanje pravih dobrosusjedskih odnosa, a oni su doista svima u interesu). Takvu sporazumijevanju ne pomaže ni izmišljanje bunjevačke i šokačke narodnosti u Vojvodini s osnovnim ciljem kako

bi se ondje oslabio ionako prepolovljeni korpus hrvatske manjine (ukupna međunarodna javnost zgranula bi se kada bi hrvatske vlasti, ili čak samo neslužbene huliganske klike, pokušale od korpusa srpske manjine u Hrvatskoj odvojiti npr. Vlahe, Race ili što sl.). Bošnjačko-hrvatskomu dobru razumijevanju zacijelo ne pridonose samovoljne, drske i ignorantne (možda zapravo zualački promišljene) odluke britanskoga gubernatora u vezi s jezikom i jezikom škola u BiH (što nadilazi uostalom i njegove ovlasti), kao ni izravno miješanje u to kako će Hrvati zvati jezik Bošnjaka (kao kada bi netko Francuzima propisao da njemački ne smiju više zvati *l'allemand*, nego npr. *le deutsch*). Ni u jednu, čak ni umjetnu, povlasticu stanovnika RS Sir X ne usudi se dirnuti – kako ne bi možda zagalamili Rusi (iako oni imaju dosta vlastitih problema). Na takvoj sceni zbivanja bezočno je (samo) Hrvate optuživati za nacionalizam, netoleranciju, nedemokraciju itd.

Napokon, i jezičnoga će mira na ovim prostorima (slavna imperijalna izmišljotina “Zapadni Balkan”) biti kada imperijalni i kolonijalni moćnici (pa tako i imperijalne “međunarodne znanosti”) prestanu stvari na ovim prostorima prosuđivati aršinom isključivo svojih stvarnih ili fiktivnih interesa, kada ovdašnji narodi postanu doista ravnopravni subjekti odlučivanja o svojoj sudbini, a jedino pod tim uvjetom mogu postati i u punoj mjeri u svojim postupcima racionalni i odgovorni. Jasno je da jezik ima i te kako i političku dimenziju, i da se jezične pojave ne mogu promatrati kao da se odvijaju u zrakopraznom prostoru.

August Kovačec

Novi svezak *Rječnika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*

(*Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. Knjiga 4., svezak 10 (PEDŃIC – PONIZNOMOLBEN); urednik: akad. Radoslav Katičić; redaktori: Nada Vajs, glavni redaktor, Anita Celinčić, Vesna Zečević; obrađivači: Anita Celinčić, Ivan Kalinski, Zrnka Meštrović, Vesna Zečević), HAZU i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2005.)

S desetim sveskom *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* približio se broju od 2 500 stranica dvostupčano tiskanoga rječničkog teksta, a obrađeni abecedni popis riječi obuhvaća približno polovicu (ili nešto više od polovice) građe predviđene za objavljivanje pa se može reći da će, kada bude dovršeno, to biti djelo koje pripada velikim pothvatima hrvatske “jezičnopovijesne” leksikografije. Valja istaknuti da je skupina leksikografa koja je pod vodstvom urednika akad. Radoslava Katičića radila na rječniku nastojala dosljedno poštivati ona načela obradbe koja su bila prihvaćena od početka rada (tada pod vodstvom akad. B. Finke), što rječniku osigurava jedinstvenost izvedbe.

Kada se takvo djelo našlo približno na polovici, prigoda je podsjetiti se na okolnosti koje su nametnule njegovo pokretanje i donekle mu odredile izvedbu. Dragocjeni monumentalni povijesni rječnik književnoga i pisanog jezika, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Jugoslaven-ske akademije znanosti i umjetnosti, što su ga između 1880. i 1976., u 97 sveščića, uredili i izdali Đ. Daničić, M. Valja-

vec, P. Budmani, T. Maretić, S. Musulin i S. Pavešić, krajnje se restriktivno odnosio prema čakavskoj i osobito prema kajkavskoj jezičnoj građi. Koliko god on u leksikografskom i jezičnopovijesnom smislu riječi bio značajan i impresivan, isključujući kajkavsku te do 12. knjige i čakavsku građu taj je rječnik sustavno zapostavio nekoliko stoljeća razvijene pisane i književne jezične tradicije na velikim dijelovima hrvatskoga kulturnog i jezičnog prostora, a ukupnu povijest hrvatskoga književnoga jezika svodio u okvire isključivo štokavskoga narječja, bez obzira na to što je “trodijalektalnost” u manjoj ili u većoj mjeri konstanta u povijesti hrvatskoga književnog jezika. To je, dakako, posljedica vijugavih putova kojima se kretao hrvatski standardni i književni jezik, osobito u posljednjim stoljećima. Iako se potkraj XV. st. moglo činiti da će zajedničkim pisanim jezikom svih Hrvata ubrzo postati jezik na čakavskoj osnovi, koji je već značajno bio razvio pisanu normu, takav su razvoj onemogućile osmanske provale i osvajanja. U XVI. i XVII. st. razvija se najprije književni jezik na štokavskoj pa zatim i na kajkavskoj osnovi, svaki na svojim prostorima, ali se već od XVII. st. javljaju nastojanja za stvaranjem jedinstvenoga književnoga jezika za sve Hrvate. Istodobno štokavski prodire na čakavske prostore, a sredinom XVIII. st. kao jezik pismenosti i književnosti štokavski se definitivno nametnuo na velikom prostoru od Dubrovnika i Dalmacije preko Bosne do Slavonije, a i na područjima sjeverne Hrvatske, gdje je prevladavao kajkavski, pisani jezik na štokavskoj osnovi sve je manje bio stran. To što su Hrvati 1830-ih, u doba Narodnoga preporoda, za svoj zajednički pisani i književni jezik (koji će se razviti u hr-



vatski standardni jezik) prihvatili jezik na štokavskoj osnovici, nije bilo ni plod slučajnosti ni hira ove ili one skupine, nego plod dugotrajna razvoja, povijesnih okolnosti i nastojanja mnogobrojnih skupina i pojedinaca koji su se zalagali za hrvatsko nacionalno i jezično jedinstvo. Upravo u ime toga nacionalnog i jezičnog jedinstva kajkavci su se, tada, svjesno odrekli svoje bogate i solidno normirane tradicije književnoga jezika, a većina čakavaca bila je to učinila već ranije. Istom mnogo poslije, potkraj XIX. i na početku XX. st., od banovanja K. Khuena-Héderváryja i konsolidacije škole hrvatskih vukovaca oko T. Maretića, u tome su se, iz ideoloških razloga, zasluge pripisale velikomu srpskomu samouku V. S. Karadžiću i tzv. Bečkomu književnomu dogovoru (uostalom, neslužbenomu dogovoru među privatnim osobama), koji je u drugoj polovici XIX. st. u Hrvatskoj bio pao u zaborav. Kako god bilo, vrlo bogata hrvatska kajkavska jezična tradicija, koja je bila dosegнула visok stupanj normiranosti, u hrvatskoj je znanstvenoj leksikografiji od 1880-ih bila dosljedno marginalizirana.

O svemu tome vodila je računa Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti kada je, po dovršetku velikoga povijesnoga *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, odlučila izraditi *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, s jedne strane kao samostalno leksikografsko djelo, s druge pak kao djelo komplementarno velikomu Akademijinu rječniku. U skladu s tim *Kajkavski rječnik* uglavnom se temelji na građi proteklih stoljeća, ali su ispisani i neki reprezentativni kajkavski književni tekstovi kraja XIX. i XX. st. Iz naravi ispisane i obrađene građe proizlaze i neke značajke *Rječnika*. Kako je u građi

bilježenje naglasaka, i općenito prozodije, rijetko, nedosljedno i nesigurno, *Rječnik* ne bilježi naglasak natuknica. Tako se (str. 19) kao prividni homonimi obrađuju 1. *pesek* “pijesak” i 2. *pesek* “psić”, premda se na temelju živih kajkavskih govora može pretpostaviti da će u prvom slučaju oblik glasiti *pesek* (s akutom) ili *pěsek* (s prednaglasnom dužinom), u drugom pak *pesek* (s tromim naglaskom). Za uzvrat je značenje riječi obilno i posebno prikazano i opisano s pomoću latinskih, njemačkih i drugih ekvivalenata (iz starih leksikografskih vrela), definicija na hrvatskome standardnom jeziku, ali i s pomoću mnoštva primjera pomno odabranih iz pretežno starih tekstova. Upravo ti primjeri, najčešće u široku kontekstu, ilustriraju sintaktičku uporabu riječi, pravila njihova slaganja u tekstovima, iz kojih se onda mogu izlučiti pravila o njihovoj leksičkoj kompatibilnosti, o rekcijama itd. Za svaku riječ u načelu se navode, odmah iza naslovnog lika (natuknice), što je moguće iscrpniji podaci o njezinoj morfologiji, o padežnim oblicima za imenice (npr. *pehar* sg. *NA, GA, L, I*; pl. *N, G, A, L, I*), o konjugacijskim oblicima za glagole (npr. *podušiti*: inf., prez. sg. 3., pridj. akt. sg., pl. *N*), dakako samo onoliko koliko za takve oblike ima potvrda u korištenim izvorima. Najčešće za riječi preuzete iz drugih jezika navodi se kratka etimologija (npr. *pehar*... < *stvnjem. pehhāri*, iz *srlat. biccarium*), a za izvedenice i složenice upućuje se na osnovnu riječ od koje su izvedene (npr. *peharčec* ... dem. od *peharec*; usp. *peharček*; *pesomorec* ... onaj koji ubija *pse*, *živoder*). Redovito se uz osnovnu definiciju značenja daju i povezni podaci o sinonimima (npr. *pesomorec*, usp. *pesotuk*), kao i građa za utvrđi-



vanje mogućih kalkova (pa se uz *pesomorec* upućuje na izvor s. v. *canicida*).

Zbog razgranatosti značenja i uporaba pojedinih riječi, za velik broj jedinica u *Rječniku* nalazimo opsežne članke, upravo male leksikološke studije, s podrobno razrađenim opisom značenja i s obiljem građe koja pomaže točnijemu definiranju dotične jedinice. Dovoljno je usporediti natuknice *penez*, *penezen*, *pisati*, *pismo*, *pitati* /*pitati*/ “postavljati pitanja”, *pitati* /*pitati*/ “hraniti”, *plavati*, *plemenit* itd. Ako se promatra građa prikupljena i obrađena u *Rječniku* osobito pada u oči velik broj jedinica koje omogućuju proučavanje bogate kajkavske tvorbe riječi (izvođenja ili derivacije i slaganja ili kompozicije), kao i jedinica koje se mogu protumačiti kao kalkovi prema latinskomu, njemačkomu ili rjeđe mađarskomu. Ne pretendirajući na iscrpnost navodimo nekoliko primjera za derivaciju kao *pehar*: *peharčac*, *peharčec*, *peharček*, *peharec*, *peharic*, *peharni*, *peharnik*, *peharničija*, *peharnikovica*, ...; *pekel*: *pekle*, *peklenski*/*pekljenski*, ...; *penez*: *penezar*, *penezarnica*, *penezast*, *penezec*, *penezen*, *penezit*, *penezliv*/*penezljiv*, *penezlača*, *peneznica*, *peneznički*, *peneznik*, *penezňak*, *penezkomisar*, *penezoder*, *penezoderec*, *penezohlepen*, *penezolakom*, *penezolakomec*, *penezolovec*, *penezotržec*, *penezozmeñben*, ... itd. ili pak za slaganje kao *pedeñ*: *pedñodug*, *pedñovelik*, ...; *pelda*: *peldoigra*, *peldokaza*, *peldorezec*, *peldoslaven*, *peldozleven*, ...; *pesma*: *pesmodelañe*, *pesmodelavec*, *pesmopevec*, *pesmoslagañe*, *pesmoslagavec*, *pesmoslovje*, *pesmosložen*, *pesmotvornik*, *pesmobjirka*, *pesmoznanec*, *pesmoznanika*, *pesmoznanost* itd. Bez obzira na to što se svi ti oblici, koji dolaze u *Rječniku* jedni

uz druge, ne mogu promatrati kao pojave iste sinkronijske razine, oni otkrivaju golemo tvorbeno bogatstvo toga idioma.

Ovaj *Rječnik* omogućuje nam sustavan uvid u dio hrvatske jezične baštine koja je sve do nedavno ostajala skrivena od šire jezikoslovne javnosti, a samo je djelomice bila valorizirana u okvirima povijesti hrvatskoga književnog jezika (ili točnije: hrvatskih književnih jezika). Iako bi naivno bilo očekivati da bi se kajkavska leksička rješenja izravno mogla ugrađivati u novoštokavski sustav standardnoga jezika, posve je sigurno da bogata kajkavska tradicija može pružiti niz uzoraka i za usustavljanje leksika suvremenoga standardnoga jezika. Nema također nikakve dvojbe da građa koja je pred nama pruža neizmjerne mogućnosti za studij semantike, etimologije, tvorbe, sintakse itd. na kajkavskoj građi. Zbog svega toga samo treba poželjeti da se daljnji rad na ovome *Rječniku* odvija što ravnomjernije i da se što prije privede kraju.

August Kovačec

Zlarinski čaiku

(Mladen Bjažić: *Zlarinski čaiku*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2004., 188 str.)

Koliko se Zlarinjani diče svojim govorom pokazuje i ova poetska zbirka veoma dosjetljivoga naslova *Zlarinski čaiku* koja većinom sadrži haiku pjesme, uz po-



neke pjesme u prozi. Autor je Mladen Bjažić, rođeni Zlarinjanin, koji živi i djeluje u Zagrebu, Šibeniku, Zlarinu i Münchenu. Dosad je objavio dvadeset knjiga pjesama, priča i romana, od kojih je sedam SF-romana i jedan vestern sa (Zvonimirom Furtin-gerom) te više od stotinu scenarija za igrane i dokumentarne emisije. Radio je u *Pioniru*, *Pionirskoj zastavi*, kao urednik *Plavog vjesnika* te kao urednik programa za djecu TV Zagreb (1960.–1979.). Dobitnik je brojnih nagrada za svoj rad. Posebno radi na očuvanju zlarinske čakavštine, koju je, kako sâm kaže, “ponio kao dječak od osam godina u Šibenik”. U kolovozu 2004. godine organizirao je *Malu školu zlarinske čakavštine*.

Glavna je motivacija nastanku knjige nestajanje i izumiranje starih riječi zlarinskoga govora koje su mlađim naraštajima nerazumljive. U nizu dosadašnjih djela o Zlarinu valja istaknuti zasluge dr. Petra Šimunovića koji je 1980. godine akcentuirao tekstove na zlarinskome govoru što ih je 1977. prikupila Ljiljana Marks. Usto, Šimunović je iznio i osnovne fonološke i morfološke značajke zlarinskoga govora, a to je objavljeno u trećem dijelu *Čakavisch-deutsches Lexicon*, 1983. godine. Valja spomenuti i rad Božidara Finke *O zlarinskom govoru* u knjizi *Povijest i tradicije otoka Zlarina* (Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, 1982.), u kojem su prikazane glavne fonološke, morfološke i sintaktičke značajke zlarinskoga govora. Pjesničko viđenje životnih prilika na Zlarinu i života njegovih mještana približio je Mladen Bjažić u svojoj zbirci pjesama *Ispo' leroja* na zlarinskome govoru. Zbirka je objavljena 1998. u Šibeniku. U pripremi je novo, prošireno izdanje Bjažićevih čakavskih pjesama objavljenih u spomenutoj zbirci.

Riječi je akcentuirala Gordana Popović rođ. Marin. Poetska zbirka predstavljena je u Društvu hrvatskih književnika 2. veljače 2005., uz riječi autora, voditelja Tribine DHK Seada Begovića, urednika Borbena Vladovića i književnika Milana Rakovca, a stihove je čitao Žarko Potočnjak i sâm autor.

Zbirka obuhvaća autorove uvodne napomene o zlarinskome govoru, koji je još 30-tih godina 20. stoljeća bio živ i očuvan. Autor je 60-tih godina 20. stoljeća radio na obnavljanju i očuvanju toga govora, kojim se služe jedino stariji Zlarinjanini te naši iseljenici u Americi i Australiji. Zlarinskim su govorom još davne 1456. godine napisana pravila bratovštine Gospe od Rašelje. Autor spominje neke riječi iz ribarskoga nazivlja, npr. *gavun – gaun* ‘gira’, *brfun – brofun* ‘gavun’. Također napominje veoma “mekani” izgovor glasa *ć* kao [tj] u *kuća, srića, vrića*, kao u Istri i Hrvatskom primorju, te redukciju (ispadanje *i*) u kosim padežima u riječima *Zlārin*, G jd. *Zlārna*, i *Mārin* ‘predio Zlarina’, G jd. *Mārna*.

Zbirka objedinjuje četiri knjige pjesama, i to: 1. *Zlarinski čaiku* (s različitim tematskim cjelinama: *Bānja večer*, *Božić*, *Vodokršće*, *Kroz godišće*, *Nāši kurāti*, *Neđilja Tridesētih gōdišć dvadesētoga vika*, *In memoriam*, *Ča govōru nīke besīde*), 2. *Eroiku*, 3. *Život u ljubavi (Sjećanja)*, 4. *Šibenski spomenar (Proslava)*.

U svim pjesmama odiše duh zlarinskoga otočkog života i skromnog čovjeka. Cilj je ove zbirke očuvanje stare zlarinske čakavice ikavice kao zasebnoga mikrosustava koji još uvijek odolijeva okolnoj kontaminaciji gradskom (šibenskom) štokavicom, slengom i drugim novijim čakavskim govorima. Na kraju na-



vodim pjesmu *Ljubāv* iz zbirke *Zlarinski*
čaitku:

“*Viko zaljūbljin*
U muškū ĩmenicu:
Najdrāži Zlārin.”

Martina Kuzmić

Hrvatski jezik kroz ruski sitnozor

(Артур Рафаэлович Багдасаров:
Хорватский литературный язык
второй половины XX века, ВТИ,
Москва 2004., 163 str.)

Jedan od problema koji Republika Hrvatska ima i danas, 15 godina nakon proglašenja samostalnosti i suverenosti te međunarodnoga priznanja, kako u Europi, tako i izvan nje, jednako je težak od prvoga dana: priznavanje i prepoznavanje hrvatskoga standardnog jezika kao jezika koji nije hrvatskosrpski, ni srpskohrvatski, ni hrvatski ili srpski, ni srpski ili hrvatski, ponajmanje samo srpski, pa – *in ultima linea* – ni bošnjački, ni crnogorski – već je, jednostavno, hrvatski. Premda, dakle, Ustavom Republike proklamiran službeni jezik građanima naše države nije upitan bilo nazivom, bilo obuhvatom, u inozemstvu je njegov status nezavidniji. Ponajprije, mnogi inozemni lingvisti niječu mogućnost razgraničenja hrvatskoga i srpskog jezika zbog sličnosti među njima, ne uzimajući u obzir mnogostruke bjelodane razlike, počevši, primjerice, od najuočljivije – grafijske. Takvu stavu pridod-

nosi i stara unitaristička retorika, koja se ne odnosi isključivo na jezik, već se proteže i na književnost, te tendenciozno načuvanje pojedinaca s područja bivše države o tobožnjem “našem” jeziku kojim su se svi, bez prisile, služili i međusobno se razumjeli, pa je, valjda, šteta da se to lingvističko bratstvo i jedinstvo prokaže kao neistina.

Status opće i jezikoslovne kroatistike bolji je ondje gdje postoje lektorati hrvatskoga jezika. O tome gdje se predaje i tko predaje hrvatski jezik brine se mjerodavno Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske. S druge pak strane, nerijetko se i u slavističkim seminarima u inozemstvu poučava srpskohrvatski ili hrvatskosrpski, a gdje gdje i nešto što se kolokvijalno naziva BCS (Bosnian-Croatian-Serbian; bošnjačko-hrvatsko-srpski). Nije teško pretpostaviti kakve se i kolike jezične kompetencije stječu svršetkom takva studija.

S obzirom na to da nakon pada komunizma u istočnoj i jugoistočnoj Europi jezici tih država na zapadu gube svoj mistični šarm, financiranje njihova poučavanja kopni. U tome je vjerojatno dio odgonetke zašto se stvari ne razlučuju kako treba te zašto se pod istu kapu trpaju različiti jezici. Uz to, kako je do 1990. bilo normalno predavati srpskohrvatski ili, rjeđe, hrvatskosrpski, nešto valja pripisati i inerciji, prema kojoj se nastavilo poučavati što se do tada poučavalo.

Ipak, da su naponi pojedinih stranih slavista¹⁵, koji su uložili trud u proučavanje i opisivanje hrvatskoga jezika, njegovo-

¹⁵ Npr. radovi J. Kalsbeek, G. Neweklowskog, I. Nyomárkaya, G. Holzera, B. Kunzmann-Müller, S. Gracciottija...

va povijesnoga i suvremenog razvitka, rezultirali itekako vrijednim radovima, potvrđuje i knjiga Artura Rafaèlovića Bagdasarova *Hrvatski standardni jezik druge polovine XX. stoljeća*¹⁶. U Proslavu se jasno očituju autorovi ciljevi i namjere: prikazati aktualne probleme etnojezične konfliktologije u SFRJ na primjeru jezičnoga razgraničavanja hrvatskoga i srpskog jezika; otkriti strukturnu tipologiju sličnosti i razlika među dvama bliskim i srodnim jezicima; opisati i analizirati funkcioniranje hrvatskoga standardnog jezika i variranje njegovih normi u novim okolnostima postjugoslavenskoga razvitka. Bagdasarov knjigu namjenjuje slavenskim filozovima, predavačima slavenskih jezika, studentima i postdiplomantima filoloških grupa na fakultetima i višim školama, a preporučuje ju kao prikladnu literaturu za povijest i dijalektologiju hrvatskoga jezika i srpskoga jezika, uvod u slavensku filologiju, sociolingvistiku i opću lingvistiku. Raspon tema, vidljiv već u naslovima cjelina, svakako opravdava taj široki spektar primjene.

U prvome poglavlju *O problemu etnojezične konfliktologije u SFRJ* razmatra se povijest hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa od četrdesetih do sedamdesetih godina 20. stoljeća i sociolingvistički aspekt hrvatsko-srpskih odnosa od sedamdesetih do devedesetih godina. Drugo poglavlje, *Hrvatsko-srpske razlike*, obuhvaća prikaz osnovnih faza stvaranja književnoga jezika Hrvata i Srba, a zatim se iscrpno nabrajaju razlike u pravopisu, naglasku, fonetici i fonologiji, rječotvorju i morfolo-giji, razlike u kategoriji roda i pri tvor-

¹⁶ Bagdasarov rabi termine *standardni jezik* i *književni jezik* kao sinonime, otuda obje varijante u tekstu.

bi oblika. Slijedi cjelina u kojoj se analogijom uspoređuju leksičke jedinice s obzirom na leksičko-semantičku divergen-tnost (npr. *naučnik* u hrvatskome označuje šegrta, u srpskome znanstvenika, učenjaka), pa s obzirom na markiranost (jednostranu i obostranu) ili nemarkiranost (sinonimi poput *središte* i *centar*, upotrebljivi u obama jezicima). Treće poglavlje naslovljeno je *Hrvatski književni jezik na pragu 21. stoljeća*. Tematski, obrađuje se kronologija procesa normiranja hrvatskoga jezika u drugoj polovini 20. stoljeća, variranje standardnih normi i problemi standardizacije hrvatskoga jezika, zatim odnos i upotreba sinonimnih parova “domaća riječ / tuđica” u hrvatskome tisku i književnosti. Na kraju se raspravlja o hrvatskom leksiku na razmeđu stoljećā.

Prije no što prikazemo odabrane cjeline, valja istaknuti kako je Bagdasarovljeva knjiga itekako znanstveno fundirana, osobito ako imamo na umu opseg i izdašnost pisanoga korpusa na osnovi kojega je nastala. Autor je donosio zaključke i jezično uspoređivao hrvatski i srpski na temelju provjerenih 10 ruskih rječnika i priručnika, 7 srpskih (tj. ćiriličnih) i 31 hrvatskoga (tj. latiničnoga); konzultirao je 44 izvorna književna i/ili jezična djela na hrvatskome i 8 na srpskome; pregledao je prijevode s ruskoga na srpski (njih 15) te hrvatski (njih 14), uz literaturu od 62 naslova na ruskome, 102 na hrvatskome (tj. latinicom) i 14 na srpskome (tj. ćirilicom). K tomu, riječ je o recentnim i relevantnim jedinicama, ukupno njih 307, što, bez sumnje, na prvi pogled daje naslutiti kako je autorov pristup problemu jednako seriozan i studiozan.

Kako nam je razdoblje od sedamde-

setih do devedesetih godina 20. stoljeća ipak blisko, iz prvoga poglavlja odlučili smo prikazati cjelinu *Povijest razvitka hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa od 40-ih do 70-ih godina 20. stoljeća*. Pregled započinje spominjanjem 2. zasjedanja AVNOJ-a u Jajcu 1943. godine, kada je proklamirana ravnopravnost jezika u Jugoslaviji, a kao službeni jezici navode se srpski, hrvatski, slovenski i makedonski. Također, sve odluke AVNOJ-a morale su biti objavljene na svim jezicima. Već potkraj četrdesetih godina, primjećuje autor, Komunistička partija počinje centralizirati državnu upravu u Beogradu, a ideološki se nastoji realizirati utopistička doktrina tzv. marksističkoga jugoslavenstva. Jedno od sredstava za postizanje toga cilja je i “jezik-makroposrednik” – književni srpskohrvatski jezik¹⁷. On je trebao biti u službi konsolidacije jugoslavenskoga poratnog društva i buditi nadetničke patriotske osjećaje, osobito nakon prekida bliskih odnosa sa SSSR-om. Premda je u društveno-komunikacijskim i pravnim aspektima morao biti ravnopravan s ostalim jezicima (slovenskim i makedonskim), zapravo im je bio nadređen opsegom i područjem primjene. O tome svjedoči i činjenica da su Slovenci, Makedonci, Albanci, Mađari i druge etničke skupine pretežno bili dvojezični, tj. morali su učiti srpskohrvatski.

¹⁷ Bagdasarovljeva bilješka: “U našoj zemlji jezik o kojem govorimo tradicionalno se nazivao srbohrvatski ili srpskohrvatski, rijetko i hrvatskosrpski sa značenjem hrvatske varijante jezika. Raspadom jedinstvene države (SFRJ) i promjenom pravnoga statusa jezika promijenio se i njegov lingvonim: hrvatski jezik, srpski jezik, bošnjački jezik, a u posljednje vrijeme susreće se i naziv – crnogorski jezik.” (str. 10).

Sredinom pedesetih godina kodificiranja jezičnih i pravopisnih normi i kultura govorenja dobiva politički i kulturno-ideološki karakter. Isprva se nastojalo oslabiti, a zatim i dokinuti etnojezične razlike među Hrvatima i Srbima kako bi se unificirao jedinstven književni jezik. Na tom je tragu bio Novosadski dogovor 1954. godine, kada je utvrđeno da postoje samo varijante izgovora (ekavski i ijekavski) i pisma (latinica i ćirilica) jedinstvenoga jezika, zatim 1960. izlazi *Pravopis* dviju Matica, utemeljen na spomenutom dogovoru, a 1963. lingvonim srpskohrvatski/hrvatskosrpski jezik ulazi u Ustav SFRJ. U ustavima SR Srbije, SR Crne Gore i SR Bosne i Hercegovine bilo je propisano da se službeno koristi srpskohrvatski jezik, a u SR Hrvatskoj hrvatskosrpski.

Zanimljivo je da, osim povijesnih okolnosti, autor opisuje i one svakodnevne. Tako čitatelju posreduje informaciju o tome da se nakon Novosadskoga dogovora “Statistički godišnjak” objavljivao do 1971. godine samo na srpskohrvatskome (dakle, ne i na hrvatskosrpskome), da su se dnevne novosti na Radio Zagrebu u 22 sata čitale u ekavskoj varijanti do 1958. godine, da je administracija nastojala ograničiti porabu hrvatskih naziva mjeseći... Saževši predočeno, Bagdasarov zaključuje da je unitaristička doktrina marksističkoga jugoslavenstva praktično prerasla u svoju suprotnost: vodila je razgraničenju i podjeli hrvatskoga i srpskog jezika. Jezik je sve više postajao političkim pitanjem, a temeljni uzrok jezičnim prijeporima bio je u neriješenim međunacionalnim odnosima. Kada su se tomu pridružili i ekonomski problemi, otvorile su se perspektive državnoga razgraničenja i podjele, što će se dogoditi 1990. godine.



Na kraju razmatranoga razdoblja izdvojen je još jedan ključni događaj u povijesti hrvatsko-srpskih jezičnih odnosa – objavljivanje *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika* (1967.). Deklaracija je opisana kao dokument kojim se zatražilo pravo da se hrvatski jezik nazove svojim imenom te da bude ravnopravan s ostalim jezicima u federaciji. To nastojanje, međutim, nije ostvareno, kao što nije uspio ni ponovljeni pokušaj 1971. godine. “Neuspjesi zajedničkoga jezičnog planiranja povezani su uvelike s time što se u obzir nisu dovoljno uzimale opće tendencije društveno-gospodarskoga, političkoga i jezičnog razvitka, kao ni povijest međuetničkih odnosa dvaju naroda. Nastojanja da se ubrza jezično jedinstvo nisu se podudarala s procesima dezintegracije države”, lapidarno je u zaključku obrazložio autor.

U drugome poglavlju, posvećenom karakteristikama hrvatskoga i srpskoga, vrlo se izdašno navode primjeri razlika citiranjem izvorne i prijevodne literature – umjetničke, stručne, publicističke. Ta je cjelina uistinu nosivi dio ove knjige jer nema vjerodostojnijega načina utvrđivanja (ne)istosti od potkrepe teza konkretnim tekstualnim materijalom. S obzirom na golem korpus koji je analizirao, Bagdasarov ne griješi kad kaže: “Mnogi elementi standardnoga jezika u Hrvata konzervativniji su nego u Srba (Srbi ma je, na primjer, *njezin* – arhaizam). Hrvatskomu jeziku u većem je stupnju svojstvena preskriptivna (propisujuća) norma, a srpskomu deskriptivna (opisujuća). Što je uzrokom razlike? Oštrina i prekomjerna strogost razdvajaju i razdjeljuju hrvatski i srpski jezik, a elastičnost i dvojnost normi ujedinjuju ih i djelomično čuva-

ju njihovo zajedništvo. Normiranje u Hrvatskoj bilo je usmjereno ka divergentnomu razvitku jezika Hrvata i Srba, a u Srbiji konvergentnomu ili usporednomu varijantnomu razvitku.” (str. 65). Međutim, razvijajući tu misao dalje, u trećem poglavlju (o hrvatskome standardu na pragu 21. stoljeća) konstatira kako je etnojezično razgraničavanje ipak izraženije u leksičko-semantičkom, terminološkom i stilističkom sustavu, a manje izraženo u gramatici i sintaksi.

Usporednim čitanjem Anićeve (1998.) i Šonjina (2000.) jednojezičnika, *Hrvatskoga jezičnog savjetnika* (1999.) skupine autora i *Hrvatskoga pravopisa* Babića, Finke i Mogušića (2000.) autor dokazuje da i u literaturi bitnoj za normu nema suglasja o tome što je ispravno, a što nije. Tako se, primjerice, *general-bojnik* piše sa spojnicom / crticom prema Aniću i HJS-u, a *general bojnik* s razmakom (bjelinom) prema Šonji i HP-u. U tablici se u nastavku na tri stranice navode slične nedoumice, a autoru je posebno nejasno što valja učiniti s nazivima dvotočka i dvotočje. S obzirom na to da bi se stranac koji uči hrvatski, a ništa manje ni hrvatski osnovnoškolac ili srednjoškolac, itekako morao pouzdati u preporučenu gramatiku, pravopisnu i rječničku literaturu, ovakvo stanje ni u kojem slučaju nije povoljno za korisnika, ni za hrvatski jezik uopće. Dodatni je problem i šaroliko nazivlje u samome jezikoslovlju, o kojem se također piše. Imenički ili imenični, pridjevski ili pridjevni, samoglasnik ili otvornik, suglasnik ili zatvornik – samo su neki izdvojeni parovi.

Velika je pozornost usmjerena i na neologizme te oživljenice, pri čemu se raspravlja o njihovoj uporabnoj vrijednosti.



Ističe se, i primjerima dokazuje, da je najjači dotok novotvorenica i oživljenica u sustave jezikoslovne, informatičke i vojne terminologije hrvatskoga jezika. Utvrđuje se da, istodobno, djeluje i proces pasivizacije leksika, osobito na riječi bivše jugoslavenske epohe kao što su *skopjevac*, *samoupravljanje*, *dinar*, *milicija*... Ti se leksemi u suvremenim rječnicima i priručnicima obilježuju oznakom “historizam”.

Pri kraju poglavlja izdvojeno je, prema Bagdasarovu, šest osnovnih tendencija u leksičkom sustavu suvremenoga hrvatskog jezika: 1. istiskivanje stranog leksika i popunjavanje hrvatskim jednakovrijednicama; 2. rječotvorno izobilje; 3. premještanje leksema s periferije leksičkoga fonda u centar; 4. povećavanje opsega postojećih ili stvaranje novih terminoloških mikrosustava; 5. daljnja semantička i stilistička diferencijacija leksika te 6. stilistička neutralizacija dijalektizama ili regionalizama. Svi nabrojeni procesi zapravo su svjedočanstvo o živosti i aktivnoj evoluciji leksičkoga sustava hrvatskoga jezika u situaciji samostalnoga lingvističkog razvitka te ne mogu biti shvaćeni drukčije nego kao pozitivan znak i, eventualno, kao poticaj na daljnje snažnije spomenutih tendencija.

Stoga, na samome kraju, nije teško suglasiti se s autorovim završnim zamjedbama o tome da je povijesno mijenjanje ili preinačivanje normi književnoga jezika posve opravdan i objektivan proces društvenoga razvitka. Evolucija jezika ne ovisi samo o volji ili subjektivnim željama pojedinaca koji se njime služe. Promjena socijalnih i političkih uvjeta života, oživljavanje zamrlih tradicija i rađanje novih, globalizacija i međukulturna ko-

munikacija, djelatnost sredstava javnoga priopćavanja, književnost i umjetnost – svi nabrojeni parametri utječu na stalno obnavljanje književnoga jezika i njegovih norma.

Hrvatski jezik, kao ravnopravan član goleme svjetske jezične zajednice, ima pravo da mu se ne niječe posebnost i ne uvjetuje daljnji razvitak. Jezikoslovci, pak, imaju zadaću unapređivati ga, činiti ga korisniku pristupačnim i jasnim te širiti kroatistička spoznajna obzorja. A kako sve to, s mnogo znanja, etičnosti, pomnje, trezvenosti i entuzijazma, izvesti – zorno svjedoči knjiga Artura Rafačloviča Bagdasarova.

Kristian Lewis

Sinonimija, sinonimičnost i sinonimnost nisu sinonimi

(Bernardina Petrović: *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005., 281 str.)

Kada bismo prosječnoga hrvatskog maturanta gimnazije, koji je u završnome razredu slušao programom predviđeno gradivo leksikologije, upitali što je sinonimija, vjerojatno bi nam odgovorio, rječnički zgusnuto, da je to istoznačnost ili blisko značnost riječi. I odgovorio bi, u okvirima onoga što zna o toj temi, točno. Kada bismo pak o definiciji sinonimije pitali kojega jezikoslovca, odgovor bi



ovisio o tome kojim se područjem jezikoslovlja bavi, iz koje teorije proizlazi njegov (lingvistički) pogled na svijet te koliko oštro (ili valjano?) definira razmatrani pojam. Međutim, kada bismo nakon dvaju, po svojoj biti posve različitih, odgovora na jednome mjestu željeli provjeriti što se dosad uopće zna o sinonimiji, a da, k tomu, taj sklop informacija uporabnom vrijednošću, sustavnošću opisa, znanstvenom relevantnošću te primijenjenošću i primjenljivošću može pomoći kako maturantu, tako i jezikoslovcu, upravo svakomu, rješenje bi bilo jednoznačno: valja posegnuti za knjigom Bernardine Petrović *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku*.

Iako uvodno autorica postulira kako je sinonimija jedna od najbolje proučavanih semantičkih kategorija, ističe i to da u odnosu na istraživanja sinonimije u svijetu hrvatska lingvistika relativno zaostaje. No, što je iznimno pohvalno, nakon konstatiranja stanja navodi načine na koje će se uočeni nedostatak, zaostajanje, otkloniti. Ponajprije, metodološki se vrlo precizno, u strukturalističkome ključu, određuje da će se *sinonimijom* nazivati pojava u sustavu, na paradigmatškoj razini, uz razmatranje svih teorijskih postavki. Na sintagmatškoj razini govori se o *sinonimičnosti*, pojavi u kontekstu, realizaciji, ostvaraju u tekstovima hrvatskoga jezika. *Sinonimnost* je pak značajka sinonima u sustavu. Sinonimi je posjeduju, ali ona ne mora biti ostvariva u kontekstu.

Terminološko razgraničavanje temeljnih pojmova i potreba objasnidbene raščlambe uzrocima su četverodijelne strukture sadržaja. U prvome dijelu, *Sinonimija u različitim znanstvenim disciplinama*, spomenuti se fenomen razma-

tra u filozofiji, logici, retorici, stilistici i leksikografskome opisu. Drugi je dio naslovljen *Sinonimija u leksičkome sustavu hrvatskoga jezika* te unutar sebe podijeljen na troje: *Teorijski i metodološki okvir istraživanja*, *Sinonimija u leksiku hrvatskoga jezika* te *Sinonimija i sinonimičnost*. U trećem se dijelu autorica usredotočuje na pojam *sinonimičnosti* (*Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika*) i tu je zapravo riječ o početku primjene teorijskih postavki. Podcjeline su: *Teorijski i metodološki okvir istraživanja*, *Koreferencija i sinonimičnost* i *Značajke sinonimičnih odnosa u tekstu*. Četvrti, zaključni segment sadržaja je *Nacrtak za Hrvatski sinonimni rječnik* u kojemu se raspravlja o poticaju za izradbu hrvatskoga sinonimnika, metodologiji izradbe, strukturi rječničkoga članka te se daje uzorak leksikografske obradbe na primjeru slova Č. Posljednja je cjelina, dakle, poput treće, primijenjena.

Raspravljajući o sinonimiji u različitim znanstvenim disciplinama, posebno je podrobno obrađena njezina manifestacija u leksikografskome opisu. Naime, razvitkom računalnih tehnologija i postupaka koji omogućuju jednostavnije prikupljanje građe te izradbu i obradbu korpusa razvila se metaleksikografija, disciplina na granici leksikologije i leksikografije. Premda leksikologija i leksikografija imaju posebne ciljeve i metode (leksikologija proučava svojstva i strukturu leksičkih jedinica i odnose među njima; leksikografija podrazumijeva praktičan rad na sastavljanju rječnika, teoriju njihova sastavljanja te izradbu korpusa leksikografskih djela), one su među sobom povezane: leksikografski rad uključuje leksikološka proučavanja, bez leksikološko-



ga iskustva ne može se ni sastavljati niti rabiti rječnik. Sve navedeno, a i više od toga, vrijedi i za vrstu rječnika na koju se autorica dalje u tekstu usredotočila – sinonimni rječnik.

U nastavku se, dakle, detaljno opisuju sinonimni rječnici (povijesni pregled razvoja sinonimnika, definicija i tipologija, metodologija izradbe), koji se općenito dijele na razlikovne (distinktivne) i kumulativne, uz bitnu autoričinu napomenu da, iako bi ti rječnici trebali sadržavati samo sinonime, u praksi se u njima često u mikrostrukтури pronade i kombinacija sinonima, antonima i hiponima. Vrijedi istaknuti i potpoglavlje *Sinonimija kao metajezično sredstvo u rječničkoj makrostrukтури i mikrostrukтури*, gdje se raspravlja o sinonimiji kao metajezičnome sredstvu pri semantičkome opisu natukničkoga leksema. U obzir su uzeti primjeri iz suvremenih hrvatskih jednojezičnika (Anić 1998.; Šonje 2000.), rječnika stranih riječi (Klaić 1983.; Anić – Goldstein 1999.) te Rječnika novih riječi (Brozović Rončević et al. 1996.), a navedena su tri načina korištenja sinonima kao metajezičnoga sredstva: a) sinonimi kao dopuna definiciji, od nje odvojeni točkom sa zarezom (;) ili samo zarezom (,); b) sinonimi kao jedino sredstvo semantičkoga opisa; od sinonimnoga parnjaka natuknica je ponekad odvojena oznakom jednakosti (=); c) natuknica se uputnicom v. ili *usp.* upućuje na sinonimni parnjak. Nakon analize utvrđeno je da se ni jedan od navedenih triju načina ne provodi dosljedno u rječnicima, što bi ipak, radi sustavnosti leksikografskoga pristupa, trebalo makar nastojati provoditi.

K tomu, istaknuto je i pitanje naznačke jezične razine s pomoću odrednica.

Odrednice se nerijetko preklapaju i kombiniraju u leksikografskome opisu, a trebale bi biti strogo značenjski određene. Stoga se sažeto poručuje kako je sinonimija među odrednicama – metajezičnim činjenicama – nedopustiva.

Premda nipošto ne namjeravamo proglasiti prvi, teorijski dio knjige manje zanimljivim od praktičnoga, drugi je dodatno intrigantan zbog “provjere” provedbe predočenih i procijenjenih načela i modela, s obzirom na to da se autorica nakon apstraktne znanstvene razine okušava u konkretnoj primijenjeno-leksikografskoj. Međutim, zainteresirani će čitatelj i u tom segmentu pronaći i te koliko sadržaja koji će ga uvjeriti da je B. Petrović znanstveno pedantna, dosljedna i akribična u praksi, kao i u teoriji.

Iz trećega dijela *Sinonimičnost u tekstovima hrvatskoga jezika* izdvajamo cjelinu *Značajke sinonimičnih odnosa u tekstu*. Tu se sinonimični elementi tipološki člani, uočavaju se različiti tipovi veza među njima na sintagmatskoj razini (asindetski i sindetski), a ističe se i to da se stvaraju određeni sinonimični tipovi među različitim semantičkim odnosima. Sintagmatske značajke među sinonimičnim jedinicama u tekstu prikazane su na primjerima asindetskoga, bezvezničkoga, negramatikaliziranoga povezivanja, što ne znači, napominje se, da se pritom ignoriraju druga gramatička sredstva veze poput vidsko-vremenskih odnosa, kataforičko-anaforičkih, nekih leksičkih ili intonativnih veznih sredstava. U analiziranom korpusu potvrđeno je asindetsko povezivanje nizanjem, zatim upotrebom interpunkcijskih znakova (zarez, zagrada, kose crte i crtice), od kojih se najčešće rabi zarez, te – među sinonimič-



nim elementima u nadrečeničnome jedinstvu – upotrebom jednoga sinonimičnoga elementa u jednoj rečenici, a drugoga u drugoj (npr. Ja sam **novajlija! Početnik!** Moram još mnogo toga naučiti od vas!).

Od veznih sredstava najčešće se pojavljuje veznik (konektor) *i*, pri čijoj se upotrebi sadržaj jednoga sinonimičnoga elementa dovazuje na drugi te se njihova značenja “zbrajaju”, za razliku od, primjerice, nizanja značenja u asindetskoj vezi. Veznik *ili*, također čest u tekstovima, izriče alternativnost sadržaja, a sinonimično se može upotrijebiti samo kada se alternativnost ne odnosi na ekstenziju jedinica već na odnos sâm, kada dva izraza označuju isti referent (npr. **Narcis** ili **sunovrat** postaje simbol svjetske borbe protiv raka). Slijede primjeri s istodobnim pojavljivanjem i kombiniranjem veznika *i* i *ili*, zatim različiti načini porabe konektora *to jest (tj.)* i *odnosno*.

U nastavku se prikazuju leksičke osobitosti sinonimičnih jedinica koje mogu biti u sinonimičnim odnosima na sintagmatskoj razini, a ne moraju pripadati istomu podsustavu, dapače, u pravilu pripadaju različitim jezičnim podsustavima. Pritom se misli na posuđenice, arhaizme, dijalektizme, žargonizme, kolokvijalizme, nekrotizme, eufemizme i vulgarizme. Oni u tekstu, iako su prostorno, vremenski, stilski i socijalno obilježeni, mogu biti sinonimičnima. Ovaj dio knjige višestruko je koristan jer je, ponajprije, bogato oprimjeren, terminološki egzaktna i sržno diskutiran, pa stoga i vrlo aplikativan na svim razinama poučavanja i proučavanja leksikologije, a, k tomu, intelektualno izazovan zato što mjestimice promiče nove ideje o kretanju leksema iz aktivnoga u pasivni leksik (vidjeti, primjeri-

ce, vrlo zanimljivu minijaturu o [novom?] terminu “zaboravljenica” u bilješci 109 na 188. stranici!).

Ukratko o jezičnom podsustavu dijalektizama: autorica ih najprije klasificira (lokalizmi, regionalizmi, dijalektizmi), zatim naglašava činjenicu kako su i štokavizmi (a ne samo kajkavizmi i čakavizmi) dijalektizmi, iako ih se nerijetko poistovjećuje sa standardnojezičnicama, ističe kako se pojava prožimanja standardnojezičnica i dijalektizama može pratiti u dijakroniji hrvatskoga jezika (kontaktna sinonimija), kao i u sinkroniji (za što je, prema njezinu mišljenju, primjereniji termin međudijalekatna sinonimija). Na obje se spomenute pojave odnosi autoričina napomena kako nisu dovoljno istražene, niti im je posvećena pozornost koju zaslužuju, te se sugeriraju daljnja znanstvena istraživanja u tim područjima. U književne tekstove dijalektizmi se najčešće uvrštavaju zbog karakterizacije likova ili slikanja “lokalnoga kolorita”, a kako bi se izbjeglo nerazumijevanje recipijenta, dijalektalna riječ biva popraćena standardnojezičnim ekvivalentom, tumačenjem, kraćom definicijom ili parafrazom (npr. Čega li se to prihvati ovako **rano, na sabajle?**).

Završno se razmatra odnos sinonimičnosti prema hiperonimičnosti te hiponimičnosti, meronimičnosti te holonimičnosti, kao i metonimičnosti te metaforičnosti.

Zadnji, četvrti dio je *Nacrtak za Hrvatski sinonimni rječnik*. On obuhvaća natuknice od *čabar* do *čvrstorukaški*, to jest, dan je na uzorku obradbe slova Č. Izradba *Nacrta* obuhvatila je sljedeće faze: 1. leksikološka obradba sinonima; 2. utvrđivanje tipologije rječnika;



3. zacrtavanje koncepcije rječnika; 4. prikupljanje građe iz jednojezičnika i dvojezičnika; 5. prikupljanje korpusa potvrda; 6. utvrđivanje oblika i sadržaja rječničkoga članka. O svakoj navedenoj fazi autorica daje podrobnije tumačenje, što može biti korisno i onima koji se pisanjem rječnika bave (radi eventualnog osvješćivanja nesvjesnih procesa koje provode svakodnevno), kao i onima koji se namjeravaju time baviti (jer će njihovi bilo profesionalni, bilo amaterski, bilo hobistički, bilo zanesenjački projekti imati tvrdo uporište u teorijski i praktično valjano domišljenoj koncepciji koja se ovdje predstavlja).

Primjerom obradbe natuknice **čama** pokazat ćemo strukturu, zasad samo *Nacrta*, hrvatskoga rječnika sinonima¹⁸.

čama = tjeskoba, potištenost, nezadovoljstvo, sjeta, letargija, dosada, mrtvilo, nedjelatnost, učmalost, tromost, čamotinja (*ekspr.*), nujnost (*ekspr.*): osjećaj duboke praznine i neraspoloženja – *Od svih je tromosti duha čama ipak najgora.* [ž -e]

Glavu članka čini naglašena natuknica, slijedi tijelo, u ovome slučaju sinonimni niz, od glave odvojen znakom istosti ili bliskosti (=), zatim definicija, potvrda i morfološka odrednica. Uz neke članove sinonimnoga niza može, u ovisnosti o pripadanju pojedinoj etimološkoj, vremenskoj, područnoj, stilskoj ili terminološkoj domeni, stajati skraćena odrednica. Premda neuobičajeno, autorica u tijelo članka stavlja i definiciju, što tumači kao postupak koji pridonosi boljem i točnijem

opisu članova niza. Definicija, objašnjava se dalje, najčešće sadržava značenjske elemente koji u najvećoj mjeri oslikavaju uobičajene uporabe određenih leksema. Imamo li na umu i to da se sinonimnim rječnikom mogu koristiti i stranci, stavljanje jasne, jednostavne i razumljive definicije u tijelo postaje razložnijim.

Potvrda za svaki član sinonimnoga niza ne bi pridonijela gospodarstvenosti i upotrebljivosti sinonimnika, pa je prikladno rješenje da se za svako semantičko polje dā samo jedna potvrda. K tomu, kriterij za određivanje sinonimičnosti – zamjenjivost u kontekstu – tu se može najbolje testirati. Na kraju, gramatička je odrednica dodatna obavijest o natuknici. Ona je u sinonimnome rječniku od sekundarne važnosti, no zbog cjelovitosti i integralnog opisa leksema i taj se postupak može shvatiti, to više što je gramatika u člancima *Nacrta* dana iznimno zgusnuto. Jasno, izvornomu govorniku ta informacija ne smeta, a strancu može, poput umetanja definicije, olakšati porabu rječnika.

Zaključno možemo ustvrditi da u knjizi Bernardine Petrović *Sinonimija i sinonimičnost u hrvatskome jeziku* ima mnogo mjesta na kojima valja zastati. Za to postoji nekoliko razloga: ponajprije, zbog znanstvene pomnje, obuhvatnosti i sistematičnosti opisa te metodološke utemeljenosti i korektnosti istraživačkih postupaka, zbog transparentnosti stavova i dosljednosti u njihovu provođenju, zbog izražena osjećaja za stilske nijanse jezika, ali i metajezika, zbog usklađenosti postuliranih teorijskih postavki i njihove praktične primjene, zbog dobrohotnih i umjernih napomena o tome koji aspekti obrađivana fenomena nisu istraženi te kamo bi trebala smjerati daljnja istraživanja i,

¹⁸ Naravno, govorimo samo o prezentiranome tipu sinonimnika, koji B. Petrović naziva prijelaznim, znajući pritom da su Ljiljana Šarić i Wiebke Wittschen 2003. godine objavile *Rječnik sinonima*, koji je pak kumulativan.



ne zaboravimo ni to, zbog načina pisanja, posredovanja te dostupnosti vrlo vrijednih znanstvenoistraživačkih spoznaja i rezultata kako uskomu jezikoslovnom krugu stručnjaka, tako i onima koji bi možda, za početak, samo željeli znati zašto sinonimija i sinonimičnost nisu sinonimi.

Kristian Lewis

I savjetnik i udžbenik

(Anđela Frančić, Lana Hudeček, Milica Mihaljević: *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005., 363 str.)

Unatoč tomu što stoljećima stvaramo svoju književnost na svom hrvatskom jeziku, što nam se jezični standard diči znatnom starošću, na mnoga jezična i pravopisna pitanja nemamo jednoznačne ni jedinstvene odgovore. Još uvijek se pojavljuju pogreške, i u pisanju i u govoru, koje su posljedica nekih nepovoljnih prilika kroz koje je hrvatski jezik prolazio tijekom društvenih i političkih mijena. Neke su jezične nedoumice prouzročene odsućem čvrstih teorijskih osnova, neke pak nedostatkom spremnosti na kompromis. Svi se ti problemi izraziti je uočavaju na najosjetljivijem terenu – na terenu pouke, u sveučilišnoj nastavi i još izraziti je na nižim stupnjevima školovanja. No, nije sve jasno ni svima kojima je jezik struka, primjerice profesorima i nastavnicima, lektorima, prevoditeljima, novina-

rima... Stoga smo svjedoci prave poplave jezičnih priručnika savjetodavnoga tipa, ponovljenih i ispravljenih izdanja pravopisa, jezičnih savjeta u novinama, na radiju i sl.

Imajući sve to u vidu, ne čudi nas da su se tri autorice ove knjige u svojoj profesorskoj praksi, a ne manje i u znanstveničkoj, susrele s poteškoćama u tumačenju jezičnih pravila i rješenja, kao i sa svojevrsnim studentskim otporom prema usvajanju standardnojezične norme.

Kako se jezične pojave u svoj svojoj kompleksnosti i kompliciranosti pokazu u času kad treba poučiti studenta ili stranca, tako se u istim situacijama otkrije i sva neujednačenost naših normativnih priručnika, ali i naslute neka rješenja.

Upravo su to temelji koji određuju okvire i sadržaj knjige koju prikazujemo.

U uvodnom poglavlju govori se uopće o jeziku kao komunikacijskom sustavu, posebno o hrvatskom jeziku, njegovim narječjima, mjesnim govorima i supstandardu, te konačno o odnosu narječja i standardnoga jezika.

Sljedeće poglavlje *Hrvatski standardni jezik* ukratko upozna je čitatelja s putovima nastanka hrvatskoga standardnoga jezika, nabraja njegove značajke i u svezi s tim obavještava o osnovnim normativnim priručnicima.

Nakon što se upoznao s pojmom norme, čitatelj u poglavlju *Normativnost u hrvatskome jeziku* saznaje koje se jezične razine i kako normiraju. Taj veliki, središnji dio knjige, od 37. do 230. stranice, pokušava u zasebnim odjeljcima razriješiti normativne probleme u području pravopisa, fonologije, vrsta riječi, u tvorbi i sintaksi te konačno na razini leksika.



Svi naznačeni odjeljci koncipirani su na isti ili na sličan način: problem se postavlja, osvjetljavaju se i komentiraju rješenja i pravila u recentnim normativnim priručnicima i nudi se, prema mogućnostima, najbolje i najprihvatljivije rješenje.

Naravno, gdje je god to potrebno, dodaje se teoretsko obrazloženje, čitatelju se prezentiraju navodi iz literature, donose se oprimjerenja iz žanrovski različitih tekstova, a što je posebno vrijedno s praktičnoga stajališta, pojave i pravila prikazuju se u tabličnim pregledima s naznakama što je pravilno i prihvatljivo, a što se ne uklapa u normu.

Izbor problema pokazuje da autorice imaju savršen uvid u ukupnu hrvatsku normativnu praksu i literaturu, da iza njih stoji golemo lektorsko i savjetničko iskustvo koje je nepogrešivo ocijenilo što se u hrvatskom jeziku u ovom trenutku detektira kao neriješeno ili nedosljedno riješeno. Upravo zbog toga u ovoj se knjizi nerijetko pojavljuju odgovori koje ćemo uzalud tražiti u pravopisima ili gramatikama, u jezičnim savjetnicima ili kakvim drugim “jezičnopoučnim” knjižicama. Najčešće se radi o pitanjima koja su u jezik ušla širenjem civilizacijskih obzora, s promijenjenim društvenim navikama te posebno s novim tehnologijama. Tako se s novim vremenom aktualizira problem deklinacije novih, pomalo pomodnih, osobnih imena tipa *Matea*, *Andrea*, pojavljuje se pitanje tvorbe naziva za računalnu tehnologiju, pitamo se kakva pravila vrijede za pisanje tekstova povezanih s novim načinom komuniciranja putem mobitela i interneta, često ne znamo kako treba prilagoditi anglizam ili kako ga zamijeniti hrvatskom riječju itd. Na takva i mnoga slična pitanja naći ćemo odgovor u ovoj

knjizi, pa je ona u tom smislu nezaobilazna dopuna postojećim priručnicima.

Razumljivo, autorice čitatelje obavještavaju i o onom što se desetljećima pogrešno piše i govori, gdje razgovorni stil destabilizira normu, gdje sredstva javnoga priopćavanja stvaraju loše jezične navike i sl.

Jezik živi u izrazu svojih korisnika, pa se autorice upuštaju u analizu suodnosna norme i pojedinoga funkcionalnoga stila, čemu je posvećeno posebno, veoma opsežno poglavlje.

Nakon obavijesti o osnovnim odlikama pojedinoga stila razmatraju se jezični i pravopisni problemi tipični za njega, oprimjeruju se najčešće pogreške i pokazuje kako ih treba izbjegavati. Posebno su korisni modeli obrazaca i primjeri raznih podnesaka koji pripadaju administrativnom stilu (molbe, životopisi i sl.).

Novi načini komuniciranja diktiraju i nove oblike izražavanja u svim stilovima, pa se tako autorice prihvaćaju zadaće da čitatelje upute kako se pišu uručak ili recenzija, ali i kako treba korektno pisati podatke na posjetnicama.

Na koncu, slijedi popis literature, zatim kao tehnički dodatak objašnjenje kratica, popis izvora i kazalo.

Autorice su svoju knjigu u prvome redu namijenile studentima, a onda i nastavnicima kao pomoć u pripremi predavanja o kulturi hrvatskoga jezika.

Knjiga *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku* nastoji sveobuhvatno iznijeti pravopisne i jezične probleme, obrađuje ih po jedinstvenom modelu i pokušava ukloniti proturječna i nedosljedna rješenja. Oslo-



bođena nepotrebnoga teoretiziranja, knjiga bi se mogla klasificirati kao vrsta jezičnoga savjetnika. Raščlamba problema daje joj obilježje sveučilišnoga udžbenika, a prodor u prostore jezične pragmatike, točnije raščlamba funkcioniranja jezika u stilovima kao konkretnim ostvarenjima pridaje joj neupitan atribut novoga načina gledanja na jezične i pravopisne probleme.

Marko Lukenda

Ozbiljno i neozbiljno o pomorske nazivlju

(Željko Stepanić: *U potrazi za (izgubljenim) hrvatskim pomorskim nazivljem. Kako je žabar na brodu otkrio žabu zjevaču u 24 i 1/24 dana*, Marjan tisak, Split 2004., 447 str.)

Knjiga nosi ozbiljan naslov *U potrazi za (izgubljenim) hrvatskim pomorskim nazivljem* te šaljivi podnaslov *Kako je žabar na brodu otkrio žabu zjevaču u 24 i 1/24 dana*. Opisuje se autorova potraga za izgubljenim ili zaboravljenim pomorskim nazivljem, tj. žabareva potraga za žabom zjevačem (a i žaba zjevača jedan je od pomorskih naziva). Na početku knjige nalaze se mišljenja poznatih znanstvenika (Stipe Lakoš, Mithad Kozličić, Diana Stolac i Ivo Pranjković), ali i poznatoga književnika i jedriličara (Damir Miloš), koji svi smatraju da se radi o iznimno zanimljivom i vrijednom tekstu.

Knjiga je podijeljena u 24 glavna poglavlja, tj. na 24 dana (moglo bi i 24 sata jer je podjela očito samo simbolička, a ne i stvarna). Usto je dodan pogovor ili 1/24 dana. Nakon toga slijedi zaista opsežan popis izvora koji će zadovoljiti svakoga koga zanima pomorsko nazivlje. Na kraju knjige nalazi se mali slikovni pojmovnik jedriličarskih naziva. U njemu je nazivlje razvrstano u ove skupine: opće nazivlje, trup broda, jarbolje, uževlje, jedrilje, ostala oprema, naredbe, smjerovi jedrenja u odnosu na vjetar. Svaki se naziv donosi na hrvatskome, engleskome i talijanskome jeziku.

Jedno je od osnovnih terminoloških načela načelo da pravi terminološki rječnik ne bi trebao biti poredan abecedno, kao što je to slučaj kod većine postojećih terminoloških rječnika, nego sustavno, tj. po semantičkim područjima, a baš je takav način razvrstavanja primijenjen u ovome pojmovniku.

Kao što knjiga ima ozbiljan naslov i šaljivi podnaslov, tako ona ima ozbiljnu, znanstvenu razinu i šaljivu, zabavnu razinu. Na ozbiljnoj znanstvenoj razini nudi se obilje podataka, autor je pročitao svu relevantnu literaturu iz navedenoga područja, bilježi niz podataka o pomorstvu te daje iscrpan popis pomorskih naziva. Knjiga pruža i obilje podataka za dijalektološka istraživanja, osim dijalektnih pomorskih naziva tu se mogu pročitati i različite izreke i poslovice, npr.: *Foli more, dorse kraja; Mornorski kruh imo sedan kur; Muci kako riba; On ni ni pirak ni konjac; Mlod ribor, stor prosjak; Di je puno gospodarih brud se razbije*.

Na neozbiljnoj razini mogu se pratiti autorove asocijacije, šale, anegdote.

Autor počinje riječima *Otkrit ću vam*



sve što ste htjeli znati o hrvatskome pomorskom nazivlju, niste znali što, koga, gdje, kada, kako i zašto pitati. Parafrazirajući poznati film *Sve što ste oduvijek željeli znati o seksu, a niste se usudili pitati*, ali parafrazirajući, svjesno ili nesvjesno, i poznatu lingvističku knjigu J. D. McCawleyja *Everything that linguists have always wanted to know about logic but were ashamed to ask*.

Knjiga je na jednoj razini namijenjena laicima, svima koje zanima pomorsko nazivlje. I lingvist naravno knjigu može čitati kao običan čitatelj. Običnom čitatelju knjiga izgleda kao roman potrage za blagom, samo je blago zamijenjeno žabom zjevačom. Svaki će se čitatelj pitati: Što je to žaba zjevača? Što je to zapravo žaba zjevača ipak neću otkriti ni u ovome prikazu jer je to kao da se u prikazu kriminalističkog romana navede ime ubojice. Potrebno je da svaki čitatelj sam prođe svoj put, pronade svoje odgovore, pronade svoju žabu zjevaču.

Laike će knjiga sigurno razonoditi i zabaviti. Znanstvenici lingvisti u njoj mogu naići niz zanimljivih podataka, ali će im se sigurno čitajući knjigu postaviti i niz pitanja i problema. Navodim nekoliko lingvistički zanimljivih pitanja koja otvara ili problematizira ova knjiga:

1. Kojim je funkcionalnim stilom knjiga pisana? Čini se da se svi stilovi (znanstveni, publicistički, razgovorni i književnoumjetnički) osim administrativnog u knjizi miješaju i prožimaju. Također se miješa i prožima i standardni jezik s dijalektom i žarogonom. Stil je svakako osebujan i teško ga je jednoznačno odrediti. Diana Stolac o knjizi piše: “Djelo je na razmeđu romana i stručno-znanstvenog eseja. Romanesko-esejističko strukturir-

ranje djela prati i vrlo uspješno stilsko subjektivno-objektivno strukturiranje, izuzetno ekvilibriranje jezikom, pa možemo zaključiti da je autor u ovoj knjizi uspio ostvariti sklad u neskladu predstavljenih tema.” Knjiga svojim osebjunim stilom pruža i obilje građe za istraživanje frazema, posebno transformacija i modifikacija frazema. Navodim samo neke odabrane primjere (iza primjera navodi se i podatak o stranici):

Kako ubavo zvuči jedro na stablu. Otprilike ko svirala na vrbi. 14

Nemojte misliti da je ono riblji kašalj. 24.

A ako se u slobodno vrijeme bavite još i psihokirurgijom, tada je naše pomorsko nazivlje za vas riblji kašalj. 26

Da vas podsjetim, i Skoku je skočilo u oko da se tada u Petrovo vrime na Hvaru rabilo više slavenskih izraze negoli danas. 41

Neću ovdje raspredati Markove konačke i Stipine dvore jer ću mnoge od njih dotaknuti, i ne samo dotaknuti tijekom ove potrage. 28

Narodni izrazi upadoše u oba oka. Čovjeku može svašta upasti u oko kod čitanja. Pogledajmo što Skoku upada u oba oka. 29

Spavanje i buđenje na brodu za vas će biti pravi mišji, mačji i pseći kašalj istovremeno. 100

A meni je, brat bratu i sestra sestri, za svakodnevu ispriku previše i 2300 riječi. 132

Oštro grlom u novo nazivlje 112

Tako stari Latini dobiše svoje jedro a da oni, prvotno suhozemni narod, nikad njime ne jedriše, što će reći ni luk jeli ni

luk mirisali. Istina, i ja rađe jedrim s latinskim nego sa zahodskim jedrom, jeo il' ne jeo luk. 102

2. Kakav je poželjan odnos između standardnog i žargonskog nazivlja? Knjiga pruža obilje podataka za razmišljanje o odnosu između nazivlja koje je dio hrvatskoga standardnog jezika i žargonskih naziva. Takvi se nazivi u pomorstvu nazivaju noštromizmima. Tako autor duhovito suprotstavlja puriste i noštromiste. Nameće se pitanje mogu li žargonski izrazi postati standardni nazivi te treba li nam standardno nazivlje različito od onoga koje se upotrebljava u praksi. Slični su odnosi i u računalnome nazivlju. Svi kažu *daunloudati, sejvati, šerati, mejlati*, ali ti nazivi ipak ne mogu biti nazivi standardnoga hrvatskog jezika. Pri čitanju ove knjige nameće se pitanje: Školuju li pomorske škole ljude za praksu ili za pisanje radova iz područja pomorstva? Takve bi se terminološke rasprave mogle sažeti u pitanje: Je li *pramac* ili *prova*? ili Mogu li nazivi *mali od kužine* i *barba* biti riječi hrvatskoga pomorskog nazivlja koje pripada standardnome jeziku? Očito postoji hrvatsko pomorsko nazivlje u školi i hrvatsko pomorsko nazivlje na brodu. Među njima gotovo i nema dodira. U pogovoru autor kaže *Možda ćemo jednog lijepog dana imati standardni hrvatski jezik na brodu. Rekao sam možda. Možda će vam se jednoga dana žabe motati oko nogu na brodu. Rekao sam možda. Jednog lijepog dana. Mo'š mislit. Je neš ti kaj god!*. Te se posljednje rečenice pojavljuju gotovo na svakoj stranici knjige. Očito je teško izreći išta sa sigurnošću kad se govori o hrvatskome (pomorskom) nazivlju.

3. Kako riješiti problem sinonimije u nazivlju? Jedan je od osnovnih terminoloških problema problem sinonima. Za jedan pojam često se u hrvatskome jeziku nalazi čitav terminološki niz istoznačnica. Uključimo li uz standardne nazive i žargonizme i dijalektizme, broj istoznačnica još je veći. Knjiga pruža obilje građe za istraživanje sinonimije u pomorsko-me nazivlju, npr. *Tako sjednem ja u batelyo, brod, brodicu, čamac, čun, čunac, drivo, ladju, plav, plavicu ...da ne bi bilo zabune, sjedam u jedno te isto plovilo te rukom uhvatim argolu, argutlu, duman, korman, kormilo, rudo, timun... da opet ne bi bilo zabune, rukom hvatam jedno te isto upravljalo.*

4. Kako riješiti problem anglizama u nazivlju? Problem anglizama gorući je problem hrvatskoga standardnog jezika (kao uostalom i mnogih drugih jezika) i nazivlja mnogih struka (informatika, glazba). Anglizmi su preplavili i pomorsko (posebno jedriličarsko) nazivlje. Autor daje niz duhovitih i zanimljivih napomena o odnosu hrvatskoga i stranih jezika, u prvome redu engleskoga:

Mi Hrvati rođeni smo za strane jezike - kužimo ih sve, samo ne kužimo svoj. Tako kad želimo nešto pojasnit samo posegnemo za stranim jezikom umjesto da se potrudimo i pokušamo pronaći hrvatsku riječ.

I na kraju možemo zaključiti: Knjiga može biti zanimljiva i laicima (koji traže žabu zjevaču) i jezikoslovcima te stručnjacima pomorske struke koje zanima pomorsko nazivlje. Može biti ugodna razbibriga, ali i ozbiljna podloga za znanstveni rad.

Milica Mihaljević

Sociolingvistika, interakcija, učenje i poučavanje

(*Jezik u društvenoj interakciji*, Zbornik Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku, ur. D. Stolac, N. Ivanetić, B. Pritchard, Zagreb – Rijeka, 2005.)

Od 16. do 17. svibnja 2003. godine održano je u Opatiji redovito godišnje savjetovanje *Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku*, a 2005. godine tiskan je zbornik radova. Urednici zbornika su Diana Stolac, Nada Ivanetić i Boris Pritchard. Prilozi u zborniku mogu se razvrstati u tri cjeline – *sociolingvistički pristup jeziku, interakcija i diskurs te učenje i poučavanje*. Oni tematiziraju niz pitanja u rasponu od komunikacije i socijalnih praktika u različitim relevantnim institucionalnim, svakodnevnim i kulturnim kontekstima do problematike hrvatskoga kao stranoga jezika. Rad Maximilijane Barančić govori o pojmu *međujezika (interlanguatge)* i pojmu “code-switching” u pozitivnom lingvističkom, kognitivnom, komunikacijskom i razvojnom smislu. Bez obzira na to kako nam vanjske informacije izgledale, “code-switching” i međujezik imaju funkciju olakšavanja i pomaganja u razmišljanju i komunikaciji. Istraživanja su pokazala da važnost leksičkih obrazaca nameće potrebu njihove integracije u nastavu jezika struke, zaključuje Nevenka Blažević. Autorica je prikupila najfrekventnije komunikacijske obrasce koji se pojavljuju u njemačkim poslovnim pismima u turizmu i sortirala ih prema komunikacijskim namjerama. Članak Maje Brala bavi se razvojem narativnih vještina na temelju analize pripovijedaka koje su ispriča-

la djeca od 5 do 10 godina. Rezultati dobiveni poticanjem naracije uspoređeni su s rezultatima dobivenim od kontrolne grupe odraslih. Cilj rada je bio ispitati kako djeca izražavaju prostorne informacije, posebice kako održavaju i mijenjaju prostorne okvire u narativnom diskursu. U radu Maje Bratanić raspravlja se o stereotipima uvjetovanim spolnom pripadnošću te njihovim odrazom u rječničkim definicijama na primjerima iz suvremene jednojezične hrvatske leksikografije. Upozorava se na uporabu “deideologizacije” jezika rječničkih definicija, osobito u sferi spolno obilježena leksika. Proučavatelji često imaju različite poglede na dodjeljivanje pozitivnog ili negativnog statusa metafori. Silva Bratož predstavila je osnovne debate povezane s pitanjem statusa metafore. Mario Brdar i Rita Brdar-Szabó otkrivaju da postoje znatne razlike među jezicima i jezičnim zajednicama glede porabe referencijalnih metonimija u diskursu medija. Uzroci su spoznajne, pragmatičke te kulturne naravi. Analiza stilski markiranih elemenata u stručnim nazivima Dragice Bukovčan provedena je na podregistru njemačkog jezika kriminalistike i kriminologije. Ukazuje na konceptualne okvire u kojima nastaju i njihovu ulogu u pojmovnom inventaru. Posebno su izdvojeni oni elementi stilske oblikovanja teksta koji određuju međuodnos autora i recipijenta. Gabrijela Buljan nastoji utvrditi valjanost nekih prethodnih analiza prema kojima odabir izvornih domena za metaforička preslikavanja na apstraktne domene iskustva varira ovisno o relativnoj predominantnosti takvih iskustava u odnosu na druge potencijalne kandidate. Konkretni cilj je utvrditi je li se distribucija metafora vezanih uz izvorne domene rata u socio-ekonomskim i političkim diskursima povećala nakon terorističkog napada na SAD 2001.g. Učite-



lji poslovnoga engleskoga jezika moraju biti dobro informirani i odabrati prigodan udžbenik da bi održali što kvalitetniju nastavu. Slavica Čepon daje pregled glavnih kriterija pri odabiru udžbenika i raspravlja o njihovim prednostima i nedostacima. Tema rada Sanje Čurković Kalebić je ponavljanje u govoru nastavnika stranoga jezika. Na temelju snimaka razrednoga govora na satu stranoga jezika otkriva se prisustvo ponovljenih iskaza u govoru nastavnika te funkcije koje ti ponovljeni iskazi obavljaju. Darja Damić Bohač u prvom članku promišlja o neizvornim govornicima francuskoga jezika. Budući da se jezik mijenja brojnim neologizmima, sintaktičkim inovacijama, eufemizmima i kraticama, kvalitetno razumijevanje postaje upitno. Drugi članak navodi da smo na početku 21. stoljeća izloženi višejezičnoj realnosti. Uvođenjem novih tehnologija upozorava se da ne bismo smjeli zanemariti preskriptivni i deskriptivni pristup, kao ni rad na reformulaciji teksta, a kontrastivnu analizu valjalo bi proširiti i na sociokulturološke elemente. Cilj istraživanja Vesne Deželjin je istražiti kojim se jezikom služe dvije različite bilingvalne skupine u različitim životnim situacijama, zatim koji mehanizmi reguliraju smjenu jezika i kako se promjena jezičnog koda odvija. Ivo Fabijanić iznosi rezultate analize ruskih računalnih žargonizama. Proučavaju se načini formiranja, tvorba riječi i semantička strana žargona.

Članak Renate Geld odnosi se na riječ “turbo” u hrvatskom jeziku, prikazujući rezultate istraživanja provedenog na stotinu ispitanika te rezultate dobivene pretraživanjem *Hrvatskoga nacionalnog korpusa*. Prikazuju se proširenja značenja u pisanom i govornom jeziku te navode uzroci pro-

mjene. Tanja Gradečak-Erdeljić bavi se ulogom metonimije u strukturi eufemizama kao bitnih čimbenika u jeziku politike. Primjeri su promatrani u svjetlu kognitivne teorije koja metonimiju promatra kao dio “idealiziranoga kognitivnog modela” ili scenarija u kojemu ovaj kognitivni proces omogućuje mentalni pristup konceptu u kojemu eufemizam zamjenjuje politički nekorektniji izraz. Jagoda Granić navodi da se jezik ne može promatrati neovisno o onima koji ga upotrebljavaju. Jezične se razlike između muškaraca i žena mogu pojaviti na različitim razinama gramatike, u rječniku, čak i u izboru jezika u bilingvalnoj zajednici. Jezična upotreba obilježena spolom pretpostavlja i spolom determinirane promjene u planiranju jezičnoga korpusa. Antun Halonja i Alen Milković objašnjavaju razliku između pojmova *hacker*, *cracker* i *lamer*. Svoje definicije potkrjepljuju primjerima iz rječnika i informatičke literature kao i razgovorima sa računalnim zanesenjcima. Opisana je i *hackerska* kultura, a poseban je naglasak na grafiji. Naveden je popis grafema uz koji slijede primjeri. U radu Nade Ivanetić metodama tekstne lingvistike analizira se pozdrav s putovanja (razglednica). Uz strukturu, teme i jezik obrađuju se i neke stilske osobitosti te tekstne vrste koja pokazuje dosta varijacija. One su uvjetovane različitim situacijskim, kognitivnim i socijalnim parametrima produkcije. Cilj je rada Nele Jurko prikazati kako se novo informatičko nazivlje iz engleskoga jezika integriralo u dva jezika primatelja: talijanski i hrvatski. Ženja Kansky-Rožman govori o osnovnim načinima/frazama izražavanja pristojnosti u govorenom i pisanom obliku poslovnoga jezika. Tomislav Krpan analizirao je tekstove odabranih turističkih razglednica na njemač-



kom, hrvatskom i talijanskom jeziku koje su nastale u gradovima uz jadransku obalu početkom 20. stoljeća. Istražena su neka tekstnoeksterna i tekstnointerna obilježja s ciljem opisa ove tekstne vrste i otkrivanja sličnosti i razlika u tri navedena jezična i kulturna područja. Dubravko Kučanda navodi da se engleski i hrvatski znatno razlikuju u tome koji se tipovi metonimija mogu kodirati u gramatičkoj relaciji subjekt. Ranije se smatralo da su ograničavajući čimbenik pri subjektivizaciji semantičke uloge, tj. da se u engleskom gramatička relacija subjekt može pridružiti većem broju semantičkih uloga nego u hrvatskom. Međutim, kada se subjekt u nekim tipovima rečenica promatra kao referencijalna metonimija, vidljivo je da postoje razlike unutar iste semantičke uloge. Jelena Kuvač i Lidija Cvikić žele utvrditi obilježja dječjega jezika i usporediti ga s ciljanim idiomom – jezikom odraslih govornika da bi se vidjelo kako se stječe jezična kompetencija odrasloga izvornog govornika. Na primjeru glagola “brijati” i njegovih izvedenica, Radovan Lučić prikazuje jedan od modela utjecaja slenga na govorni standard. Anna Martinović istražuje sljedeća pitanja vezana uz učenje komuniciranja: Koje komunikacijske probleme učenici susreću dok pokušavaju prenijeti poruku? Koje strategije upotrebljavaju? Kako savladavaju grupne situacije gdje moraju upotrebljavati interaktivne i pregovaračke vještine? Jelena Mihaljević Djigunović, Nives Opačić i Tihana Kraš uočavaju da govornici hrvatskoga jezika sve više zaziru od komunikacije na standardnom jeziku jer ih nedostavno kontinuirano učenje materinskog jezika čini sve nesigurnijima. Kod istih tih govornika također se javlja strah od učenja

stranoga jezika pa autorice smatraju da bi povezivanje iskustava u poučavanju hrvatskih govornika stranom jeziku moglo biti dragocjeno i na planu prevladavanja straha od učenja bilo kojega jezika, pa i standardnoga materinjega. U radu Milice Mihaljević opisuju se neki novi načini postanka engleskih internetskih naziva te mogućnosti preuzimanja takvih naziva u hrvatski jezik. Također se analizira hrvatski jezik elektroničke pošte i uspoređuje se jezikom SMS poruka. Miklós Németh ustvrđuje, koristeći zapise iz osamnaestoga stoljeća i današnji govorni mađarski jezik, da postoje jezične inačice bez promjene samoga jezika. Nomenklatura vojničkog nazivlja iznimno je složena pa, svojom djelomičnom i često prividnom korespondencijom s uobičajenom terminologijom iz civilnoga života, može zbuniti prevoditelje i znatno im otežati rad, piše Krunoslav Mikulan. Prevođenje naziva činova, te u manjoj mjeri naziva dužnosti, položaja i zvanja, prevoditelju je osobito teško.

Anja Nikolić Hoyt navodi da je preuzimanje engleskih elemenata u hrvatski jezik posljedica univerzalne rasprostranjenosti engleskoga kao globalnoga jezika u današnjem svijetu. Što je, međutim, jezik prestižniji, to je tendencija prilagođavanja vlastitom sustavu slabija pa mnogi anglicizmi u hrvatskom zadržavaju obilježja izvorne grafije ili koje druge značajke jezika-modela. U radu Jasne Novak-Milić donosi se prikaz različite uporabe osobnih zamjenica iz poštovanja u nekim indoeuropskim jezicima i način kako se one najčešće rabe među izvornim govornicima. Kada učenik uči – služi se strategijom učenja, a kada prenosi poruku – koristi se komunikacijskom strategi-



jom. Višnja Pavičić i Vesna Bagarić pitaju se znači li to da učenik ne uči dok komunicira? Članak raspravlja o tom problemu na primjeru učenja stranih jezika u osnovnoj školi. Članak Anice Perković i Lidije Krajljević bavi se pristupom proučavanju gramatike. Jedan pristup zagovara eksplicitno poučavanje jer vidi učenje gramatike kao „monitoring“, a ne pokretača govora, a drugi pristup tvrdi da se samo mali dio ukupnih karakteristika jezika može svjesno naučiti jer mnogi aspekti jezika cilja nemaju pravila koja se mogu jasno formulirati i lako poučavati ili naučiti. Istraživanje Tamare Pirjavec Marčeta obuhvaća analizu nekih od najfrekventnijih talijansko-hrvatskih lažnih parova u jeziku struke. Rezultati istraživanja ukazuju da etimologija leksema ima primarnu ulogu pri objašnjavanju pojave lažnih prijatelja, a njihovo proučavanje pomaže u radu prevoditeljima i nastavnicima u didaktičkoj sredini. Vesna Požgaj Hadži, Mirjana Benjak i Mirjana Doblanović proučavaju prisutnost/odsutnost dijalekata u osnovnoškolskom programu, u udžbenicima i nastavnoj praksi te promišljaju o tome kako dijalekt može biti koristan da bi se bolje savladao standardni jezik. Tema članka Danke Singer jest sociolingvistička priroda, tj. sociolingvistički parametri verbalne poruke hrvatskih reklamnih slogana. Lelija Sočanac razmatra status engleskoga kao europske *lingua franca*, kulturne, društvene i lingvističke posljedice ekspanzije globalnoga jezika te njegovo mjesto u strukturi višejezičnosti, kako u europskim institucijama, tako i u različitim komunikacijskim domenama. Rad Anete Stojić osvrt je na situaciju davanja osobnih imena u Rijeci. U prvom dijelu daje se kratak povijesni pregled o osobnim imenima u toj regiji, a potom se analizom

popisa imena djece iz vrtića i jaslica nastoji izdvojiti trend. Diana Stolac analizira načine ispričavanja zbog nepridržavanja dogovorenoga vremena izlaganja na stručnim i znanstvenim skupovima. Ispričavanje se promatra kao govorni čin i utvrđuju se strategije uporabljene u ovom komunikacijskom postupku. U svom radu Nada Šabec istražuje razne vidove utjecaja engleskog na slovenski jezik i to na sljedećim razinama: leksičkoj, sintaktičkoj, pragmatičkoj i interkulturalnoj. Željka Štefan uviđa da nova nastavna sredstva traže i nove pristupe pa u svom radu predočava moguće pristupe funkcionalne uporabe *Power Point* programa u nastavi talijanskog jezika struke. Članak Vanje Švačko donosi informacije o studiju kroatistike u Indiji i Kini te pregled problema koji prate taj studij, od jezikoslovnih do kulturoloških. Alain Thomas piše o izgovoru francuskoga jezika u Nici. Proučava što je u jeziku promijenjeno i koje su posljedice. Rad Sande Lucije Udier bavi se obilježjima hrvatske televizijske nogometne reportaže koja su uvjetovana reportažnim žanrom, televizijskim medijem i nogometnom temom. Karol Visinko vrednuje dosadašnja znanstvena istraživanja Zdenke Gudelj-Velage koja se bavila učenjem hrvatskoga jezika kao L_2 u školama s talijanskim nastavnim jezikom na području Primorsko-goranske županije. Članak donosi i zapažanja o aktualnoj školskoj praksi u Hrvatskoj. Mnogi ljudi smatraju da druge zemlje imaju kulturu, dok samo njihova ima istinu. Interkulturalni senzibilitet nije urođen i treba ga razvijati. Irena Vodopija-Krstanović navodi da učenje stranoga jezika uključuje i učenje o drugoj kulturi, a kulturalne razlike izravno utječu i na proces učenja i poučavanja. Yvonne Vrhovac opisuje načine na koje se mogu razviti od-



nosi između učenika i nastavnika koji pogoduju razvijanju korisne verbalne i opuštene atmosfere u didaktičkoj sredini. U članku se zagovara stajalište kako su nastavnikova i učenikova uloga komplementarne te se zbog toga ne može izdvojeno analizirati nastavnikovo ili učenikovo verbalno ponašanje. Rad Olge Vučetić opisuje kako se valja koristiti internetom kao nastavnim sredstvom. U njemu se također razmatraju neki aspekti učenja stranih jezika uz pomoć interneta. Mihaela Zavašnik obrađuje ulogu nastavnika engleskoga kao jezika struke u jezičnim školama u Sloveniji. Katarina Dea Žetko navodi da su problemi u određivanju značenja *present perfecta* odavno poznati. Gramatike i udžbenici često nude različite mogućnosti klasifikacije. Članak osvjetljava taj problem kroz različita polja lingvistike i nudi moguća rješenja koja će pomoći u poučavanju i učenju *present perfecta*.

Alen Milković

Veliki rječnik male hrvatske zajednice izvan domovine

(Ferdinand Takač: *Rječnik sela Hrvatski Grob*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2004., 423 str.)

Hrvatski Grob, udaljen 15 km sjeveroistočno od Bratislave, na lijevoj obali Dunava, najsjevernije je selo u Europi gdje se još čuje hrvatska riječ i gdje se hrvatski jezik čuva od 1550. godine. U tom

selu, 1920. godine, rođen je istaknuti intelektualac među slovačkim Hrvatima, pater Ferdinand Takač. Studirao je pravo u Zagrebu, a 1948. godine stupio je u isusovački red. Od tada djeluje u različitim zajednicama u Slovačkoj i ističe se novinarskim radom u katoličkom tisku. Objavio je dvadesetak izvornih i prevedenih knjiga, stručnih i znanstvenih radova. Još za Drugoga svjetskoga rata počeo je skupljati rječničku građu za Hrvatsko-slovački rječnik (1999) u kojem se na 708 stranica obrađuje oko 50 000 hrvatskih natuknica, a potom i za rječnik svojega rodnog sela o kojem je ovdje riječ.

Rječnik sela Hrvatski Grob, kako kaže u *Predgovoru*, napisao je “dragoj hrvatskoj braći u staroj domovini”, ali i svim naraštajima sela Hrvatski Grob.

Naime, već 1996. godine, pri istraživanju hrvatskih govora u Slovačkoj za *Hrvatski jezični atlas*, dr. Mijo Lončarić i dr. Antun Šojat posjetili su Takača u isusovačkom samostanu u Piešt’anima i predložili mu da se njegova dragocjena zbirka riječi zavičajnog idioma obradi u skladu s dijalektološkim i leksikografskim načelima, kako bi nastao rječnik govora Hrvata izvan Hrvatske, koji su stoljećima u kontaktu s drugim slavenskim jezikom. Na tome se počelo raditi tek 1999. godine, nakon objavljivanja monografije *Govor Hrvatskoga Groba u Slovačkoj* Sanje Vulić i Bernardine Petrović. Najprije se radilo u Zagrebu, pa u Beču i Piešt’anima. Takač je, kao izvorni govornik, davao fonološke, gramatičke i semantičke podatke za svaku natuknicu. Obradom Takačeve “zbirke riječi” opseg rječnika znatno se povećao, tako da sada *Rječnik* na 423 stranice sadrži gotovo 8000 natuknica, pa je nakon *Gradišćansko-hrvatskoga rječni-*



ka najbogatiji rječnik Hrvata izvan domovine.

Nakon uvoda, tj. *Slova na početku* (Slovo na začetku), *Predslava* (Predgovora) i *Napomena o transkripciji*, slijedi *Rječnik sela Hrvatski grob* (Slovník Obce Chorvátsky Grob), *Indeks: hrvatsko-horvatanski* (Indeks: chorvátsko-chorvatanský), *Indeks: slovačko-horvatanski* (Indeks: slovensko-chorvatanský) i na kraju *Osvrt na govor Hrvatskoga Groba* dr. Mije Lončarića.

Kao što je vidljivo iz sadržaja, svako poglavlje *Rječnika* ima i slovački ekvivalent, a isto tako i samom *Rječniku*, na prijedlog dr. Mije Lončarića, dodan je i slovački stupac, tako da sada može poslužiti i kao hrvatsko-slovački obostrani rječnik.

Svaka natuknica, osim pravopisnih, pravogovornih (naglasak), gramatičkih (vrsta riječi, rod, padež, vid) i stilskih obavijesti, sadrži, dakle, i slovačke istovrijednosti, a neke od natuknica su i oprijmerene, npr.:

Bōg, Bōga; bōg, bōga *m*, Bōg čūvaj!
 Bōg plāti! Bōg blāgoslovi! pozdrav kod jela; Bōg naspōri! pozdrav kod branja voća (trešanja), (odgovor: Bōg dāj!)
 *Bog; bog, Bože sačuvaj! Bogu hvala! Bog plati! Dobar tek! Bog blagoslovi! ** Boh, boh Bože chraň! Bože uchnovaj! Pán Boh zaplat"! Dobrú chut'! Pán boh naspor!

z, ze, s *konj.*; *prijedlog je sastavljen od dvaju starijih prijedloga *sъ i *iz (iz) i ima njihova značenja: 1. s(a), 2. iz; ima tri fonološka lika: (1) osnovni z, npr. z ovīmi; (2) ze, ispred frikativa, npr. ze ženōm, ze siķirom; (3) s, u primjerima ispred sonanta, nazala, sa zamjenicama, npr. s mēnom, s nīm, s nōm, s nāmi; ispred bezvučnih šu-*

*mnika može se smatrati fonetskim likom z [s fim, s tōga, s tēbom, s tēbe, s teletom, s tikvom / tikve, s cipikom / s cipike]; (4) ispred šuštavih suglasnika fonetski je lik š, npr. š čim, š čēga, š čēpom,,; z nōsom, z nōsa; z mastōm / z māsiti, z lōncom / z lonca; ze štāle / ze štālom, e žēpom / ze žepa * 1. s(a) 2. iz ** z, zo.*

Nađu li se u slovačkome dvije izrazno iste riječi koje se odnose na različite sadržaje, dvojnost se označuje arapskim brojevima:

1. mīrit, mīrim *impf.* * 1. nišaniti; 2. smjerati * mierit'

2. mīrit (se), mirim (se) *impf.* * miriti (se), uspostavljati mir među zaraćenim stranama ** miernit', zmierovat' (sa), uzmierovat' (sa)

1. nāpast, napadē; nāpal, napāla *pf.* napālo je snīga * napasti, napadati (o snijegu) ** 1. napadnūt' (snehu)

2. nāpast, napadēm; napādi; nāpal, napāla; napadēni *pf.* * napasti (koga), navaliti ** 2. napadnūt' (zaútočit')

3. nāpast, napasēm; napāsal, napāsla *pf.* * napasti (stoku na livadi) ** 3. napāst' (dobytok).

Kako su hrvatski i slovački vrlo srodni jezici, listanje i čitanje, ali prije svega razumijevanje Takačeva *Rječnika*, posebno je olakšano posljednjim poglavljem, tj. *Osvrtom na govor Hrvatskoga Groba*. Sam *Osvrt* podijeljen je u četiri dijela. U prvom dijelu ističe se posebnost i različitost govora Hrvatskoga Groba od ostalih hrvatskih govora u Slovačkoj, a sam govor je okarakteriziran kao "prijelazni", tj. Hrvatski Grob ima prijelazni čakavsko-kajkavski govor s osnovnom kajkavskom akcentuacijom koja je posebno obrađe-



na u drugom dijelu *Osvrta*, tj. u *Prozodiji*, dok treći i četvrti dio obrađuju vokalizam i konsonantizam.

U *Rječniku* dolazi do izražaja i interferencija hrvatskog i slovačkog – drugog slavenskog jezika. Na primjer, to je veoma uočljivo u prefiksu *roz-* na mjestu hrvatskoga *raz-* (*rózgovor* ‘razgovor’, *rózgrist* ‘razgristi’, *rózum* ‘razum’).

Ovim rječnikom, proučavatelji i studenti kroatistike i slovakistike, a posebno dijalektolozi, dobili su dragocjenu pomoć u svojem radu i istraživanjima, a s njima i prevoditelji i čitatelji hrvatskih i slovačkih književnih i drugih djela. Osim toga, *Rječnik sela Hrvatski Grob*, uz spomenuti Takačev *Hrvatsko-slovački rječnik*, još je jedna nit koja će pomoći hrvatskim manjinama u očuvanju njihove kulture i narodnog identiteta, a ujedno i primjer svim hrvatskim zajednicama izvan domovine koji bi trebalo slijediti.

Ines Novak

Skladnja Adolfa Vebera Tkalčevića

(Adolfo Veber Tkalčević, *Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije*, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb 2005., 229 str.)

Skladnja ilirskoga jezika, za niže gimnazije, napisana 1859. godine, prva je hrvatska sintaksa objavljena kao posebna knjiga. Ta činjenica još je značajnija

ako se uzme u obzir da je dotad područje sintakse u gramatikama bilo dosta zanemarivano. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavio je 2005. godine pretpisak ovoga rada Adolfa Vebera Tkalčevića. Sintaksa je podijeljena na tri dijela (*odsěka*) pod nazivima *Skladnja slaganja*, *Skladnja dēlovanja* i *Skladnja poredanja* te *Dodatak*. Osim s pomoću kazala čitatelj se sa sadržajem knjige može upoznati u kratkom uvodu u kojem autor objašnjava značenje riječi *skladnja* te u kratkim crtama naznačuje o čemu je riječ u knjizi.

Prvi dio knjige, *Skladnja slaganja*, obuhvaća obradbu rečenice (*izreke*). Rečenice autor dijeli na *proste*, *razširene*, *jednostavne*, *stegnute*, *sastavljene*, *mногоstručno sastavljene* i *pokratjene*, s time da se opširnije bavi *prostim* i *razširenim* te *jednostavnim* i *stegnutim* rečenicama. Svaka je od vrsta rečenica definirana i potkrijepljena primjerima pa bi se moglo zaključiti da je rečeničnoj tipologiji pridano mnogo pažnje. Subjekt i predikat te njihove dopune kao glavni dijelovi rečenice obrađeni su također u ovome početnom poglavlju. Na kraju prvoga dijela knjige navode se pravila o slaganju pojedinih članova unutar rečenice – predikata sa subjektom, predikata s više subjekata, slaganje epiteta, atributa i apozicije te slaganje odnosnih i pokaznih zamjenica (*dopunjujućega zaimena odnosnoga i pokaznoga*).

Na početku drugoga dijela, *Skladnje dēlovanja*, riječ je o značenjima i ulozi padeža. Lokativ (*prepozicional*) je u ovom poglavlju samo spomenut, a njegova se uporaba obrađuje u posebnome poglavlju s prijedlozima jer taj se padež i pojavljuje samo s prijedlozima. Slijedi poglavlje o



prijedlozima i padežima s kojima se slažu. Isprva je riječ o prijedlozima koji se slažu samo s jednim padežom, a potom o prijedlozima koji se slažu s dva ili čak tri padeža. Njih, naravno, ima manje. Vrijedna je spomena činjenica što Veber navodi ne samo padeže koje zahtijevaju pojedini prijedlozi nego i značenja prijedloga u pojedinim padežima, koja objašnjava i opirijeruje. Poglavlje o prijedlozima završava sa složenim (*sastavljenim*) prijedlozima, kao što su *izmed*, *iznad*, *nakraj*, *nasred*... Na sljedećim je stranicama izložena i uporaba nekih od promjenjivih vrsta riječi - pridjeva, brojeva, zamjenica. Zamjenice su podijeljene u sljedeće skupine: posvojne (*posjedovne*), pokazne, upitne, neodređene (*neopredjeljene*), odnosno zamjenice i zamjenica *sam* te je obrađena njihova uporaba. Začudo, lične zamjenice nisu našle mjesto u ovome radu. Sljedeće je poglavlje posvećeno složenim (*sastavljenim*) rečenicama. Autor je definirao i opirijerio dijelove složenih rečenica te bez primjera i objašnjenja samo nabrojao vrste zavisno i nezavisno složenih rečenica. Zapravo nigdje u knjizi složene rečenice nisu detaljnije obrađene. O njima se jedino neizravno progovara u jednom od sljedećih poglavlja (poglavlje se zove *O veznicih*), u kojem primjere tih rečenica navodi pišući o veznicima koji se u njima pojavljuju. Sljedeće poglavlje nosi naslov *O djeljenju glagoljah*. Glagole autor dijeli na pasivne i aktivne te „po trajanju čina” na perfektivne i imperfektivne, čija se uporaba dalje obrađuje. Razrađuje se značenje i relativna uporaba vremena kako u glavnim rečenicama, tako i u zavisnima (*podređenima*). Veber vrlo jasno razlikuje relativnu i apsolutnu uporabu vremena, koje objašnjava na sljede-

ći način: „Ali ovimi se vremeni izrazuje čin samo u glavnom odnošenju prama govorniku ili piscu, nenaznačujući potanjenja odnošenja čina budi prama govorniku i piscu, budi prama drugim činom. - Da se dakle ovo odnošenje poblize naznači, ima u jeziku više vremena.” (str. 95) Ne upotrebljava nazive za sve oblike kojima se izriče koja vremenska oznaka, npr. nema naziva za svezremenski prezent, iako njegovu pojavu spominje. U kratkome odlomku objašnjava razliku između pasivnih i aktivnih rečenica. Dobro primjećuje da se pasiv u hrvatskome jeziku upotrebljava veoma rijetko, i to samo onda „kada aktivna izreka neima jasno izrečena subjekta, inače se upotrebljava aktivna;...” (str. 108) Poglavlje *O načinih* bavi se kategorijom načina, koje dijeli na *indikativni* i *konjunktivni*. Razlikuje četiri podvrste *konjunktivnosti*: *indikativ s raznim česticami*, *odnosni*, *optativ*, *imperativ*. Veber je dakle *indikativ s raznim česticami* proglasio *konjunktivnim načinom*, dok je u današnjim gramatikama indikativ „načinski neobilježeni”, a imperativom, kondicionalom i optativom izriče se stav onoga koji govori ili piše te su stoga oni „načinski obilježeni”. *Indikativ s konjunktivnim česticami* i *odnosni* (kondicional) Veber razlikuje na sljedeći način: „Sve što bi mogao tko učiniti da *hoće*; dakle sve što dolazi od naše volje, pak je piscu uprav stalo, da to navede, izriče se odnosnim; jer već ista forma: *bih* znači ono što latinski *vellem*, njemački *ich möchte*; ako se što pod pogodbu izreče, ako se želi da se što sbude, ali to nevisi o *volji* čijoj, metje se indikativ s konjunktivnim česticami.” (str. 111) Nakon objašnjenja svakoga od načina dodan je odlomak o infinitivu kao posebno-



mu glagolskom obliku. U poglavlju o veznicama definirane su dvije vrste veznika – „*uzporedne*, koji spajaju izreke jednake važnosti”, odnosno koji se pojavljuju u nezavisno složenim rečenicama, i „*poredne*, koji spajaju izreke manje važnosti s njihovimi glavnimi”, odnosno koji se pojavljuju u zavisno složenim rečenicama. Kao što je već prije rečeno, ne navode se nazivi rečenica, već samo veznici koji se u pojedinim bilo nezavisno složenim bilo zavisno složenim rečenicama pojavljuju. Uzročni veznici *bo, jer, što...* i mjesni veznici svrstani su u veznike nezavisno složenih rečenica, što je pomalo neobično. Veznik *da*, kako sam autor kaže, zbog česte je uporabe obrađen u posebnome poglavlju. Sljedeće poglavlje posvećeno je *pokratjenim izrekama* te se objašnjava kako se krati jedna, a kako više rečenica. Kako Veber ističe, budući da se rečenice najčešće krata participima, svrstalo ih se u posebno potpoglavlje. Uočava se razlika u obliku glagolskih priloga sadašnjeg i prošlog uspoređujući *Skladnju* i današnje gramatike. Naime, u Vebera su različiti oblici za oba glagolska priloga u jednini i množini, dok je u današnjim gramatikama za oba gramatička broja oblik isti. Naprimjer, glagolskog prilog sadašnji (*sadanji aktivni participij*) u jednini glasi *sědeć*, dok u množini ima oblik *sědeći*. Oblik glagolskog priloga prošlog (*prošli aktivni participij*) u jednini glasi, naprimjer, *potukav*, dok je u množini njegov oblik *potukavši*. Slijedi poglavlje o mnogostrukim rečenicama i periodima unutar njih. Definira periode kao skupove koji se sastoje od jedne glavne i više podređenih rečenica te se bavi zakonitostima slaganja rečenica unutar perioda, uporabom i svojstvima perioda. Na temelju rečenog mo-

glo bi se zaključiti da se drugi, središnji, dio ove knjige bavi sintaksom oblika i vrsta riječi.

Naslov je trećega dijela knjige (*odšeka trećega*) *Skladnja poredanja*. Autor je gotovo na poetičan način čitatelja uveo u rješavanje problematike reda riječi u rečenici. „Kano što svaku stvar čine lěpom ne toliko česti, kojih treba da bude više, koliko umětno i ukusno njihovo poredanje u cělokupnost: tako i shodno poredanje rěčih i izrekah čine slog krasnim i krěpkim.” (str. 152) Prema Veberu postoje dva načela po kojima se slažu riječi u rečenici – *naravni* i *umětni*. Ono što odmah upada u oči razlika je s obzirom na današnje gramatike jednoga segmenta obvezatnoga reda riječi. Veber navodi primjer: *Ja ću se ga naprositi*, dakle redosljed je zamjениčkih zanaglasnica *akuzativ, genitiv*, kao jedan od primjera *naravnoga* reda u rečenici, dok bi obvezatan red zamjениčkih zanaglasnica u današnjim gramatikama bio sljedeći: *genitiv, akuzativ*. U sljedećem je poglavlju isprva riječ o pojedinim članovima rečenice te njihovu mjestu unutar rečenice *umětnim* načinom proizvedene, a onda i o mjestu podređenih rečenica. U ovu je sintaksu uvršteno u posebno, sedmo, poglavlje. U prvome se dijelu ovoga poglavlja pažnja posvećuje interpunkcijskim znakovima, odnosno *razgodcima*. Autor obrađuje značenje i uporabu, kako ih on naziva, četiriju glavnih *razgodaka*: točke (*piknje*), zarez (*čekrnje*), *piknjo-čekrnje* i dvije *piknje*. Nakon poglavlja o interpunkcijskim znakovima slijedi još jedno pravopisno poglavlje čija je problematika pisanje tuđih vlastitih imena. Kod Vebera se ta problematika odnosi na dva strana jezika, latinski



i grčki, što je i razumljivo s obzirom na vrijeme u kojem je pisana *Skladnja*. Nije ostala zakinjuta ni teorija književnosti, odnosno njezino uže područje, poetika, što potvrđuje poglavlje o stihotvorstvu. Čitatelj može naići na definicije stihotvorstva, stiha, osnovnih ritmičkih pojmova (čas, stopa, ritam, teza, arza...), vrsta versifikacijskih sustava, stihova, kitica. Na kraju ovoga trećega dijela autor objašnjava kome je rad namijenjen i u vezi s tim odabran način obradbe sintaktičke problematike te stil pisanja. Nabroja pisce čija djela su mu poslužila kao nepresušan izvor primjera za pojedine jezične pojave: I., M. i A. Mažuranić, TERNŠKI, Vraz, Kurelac, Šulek,..., što je, kako Ivo Pranjković u pogovoru ovoga izdanja ističe: „...očita prednost Veberove *Skladnje* u odnosu na kasnije gramatičke spise hrvatskih vukovaca (npr. M. Divkovića, P. Budmanija, T. Maretića i dr.), koji se zapravo nisu bavili sintaktičkim (i uopće gramatičkim) opisom (njima suvremenoga) hrvatskoga standardnog jezika, nego opisom jezika usmene narodne književnosti te Karadžićevih i Daničićevih spisa.” (str. 222)

Znameniti jezikoslovac Ivo Pranjković obogatio je ovo izdanje, kako je već rečeno, pogovorom u kojem je dao iscrpnu analizu ovoga rada te je Vebera prikazao kao jednog od najsvestranijih hrvatskih jezikoslovaca 19. st. O samom radu govori tako što ga uspoređuje s Babukićevom *Ilirskom slovnicom* (kojom se i Veber služio) te iznosi kritiku ovoga rada naglašavajući njegove dobre strane, ali navodeći i nedostatke. Posebno ističe dobru obradbu subjekta i predikata, detaljno razrađenu rečeničnu tipologiju, terminološki aparat, detaljne opise nekih gramatičkih pojava, a nadalje ističe defini-

cije, za koje kaže: „da su u pravilu jednostavne, logične i dorečene te da u velikom broju slučajeva pogađaju u bit onoga što se definira, ili bar djeluju svježije i poticajno,...” Na kraju pogovora dan je Izbor iz djela Adolfa Vebera Tkalčevića te Izbor iz literature o Adolfu Veberu Tkalčeviću iz njegovoj *Skladnji*.

Nebrojeno puta mogla bi se istaknuti vrijednost Veberove *Skladnje*, prve hrvatske sintakse koja je objavljena kao posebna knjiga, i potreba za njezinim pretiskom. Bez obzira na to što je ovaj rad koncipiran kao udžbenik za niže razrede gimnazije, on može biti zanimljiv i pretencioznijim čitateljima koji se bave istraživanjem sintakse jer dobro razrađuje sintaktičku problematiku te nudi pregršt potvrda za mnoge jezične pojave, a sve to izneseno je na stručan, ali istodobno jednostavan i pristupačan način.

Ivana Oraić

Književna i jezična povijest Hrvata u Bosni i Hercegovini

(Darija Gabrić-Bagarić: *Primjeri bosanskohercegovačke pismenosti i književnosti od 11. do 19. stoljeća*, HKD Napredak, Zagreb – Sarajevo, 2004.)

U izdanju Hrvatskoga kulturnoga društva Napredak 2004. godine objavljena je hrestomatija bosanskohercegovačke književnosti i pismenosti autorice Darije Gabrić-Bagarić. Odabrani tekstovi obuhva-



ćaju epigrafske i pravne spise, srednjovjekovnu književnu produkciju te književno stvaralaštvo bosanskohercegovačkih franjevaca. U uvodnom su dijelu vrlo pregledno objašnjene žanrovske i jezične posebnosti naznačenih skupina te razvoj književnoga jezika u Bosni i Hercegovini.

Razdoblje srednjovjekovlja obilježeno je pismenošću na dvama pismima – glagoljici i ćirilici te dvama jezičnim izrazima – staroštokavskim narječjem kao narodnim jezikom te crkvenoslavenskim, odnosno bosanskom redakcijom staroslavenskoga, kao jezikom književnosti. Pritom autorica upozorava da je spomenuti tip staroga štokavskoga narječja u 14. stoljeću korjenito promijenjen te se stoga i bitno razlikuje od današnjega. Takvim su narodnim jezikom, s malim primjesama književnoga izraza, pisani epigrafski spomenici i administrativno-pravni spisi, a strogo književnim jezikom djela namijenjena crkvenoj uporabi (četvero-evanđelja, ostali biblijski tekstovi, zbornici, misali). U djelima sa svjetovnom tematikom kao što je to roman o Aleksandru Velikom, popularno zvan *Aleksandrida*, na pretežiti su književni sloj unesene rijetke narodne jezične crte. Autorica ističe: *Općenito je sve što se smatralo visokom književnošću, a to su u prvom redu bila djela namijenjena bogoslužju moralo biti pisano crkvenoslavenskim jezikom, a sve što je izlazilo iz toga tematskoga kruga, moglo se i smjelo pisati i narodnim jezikom* (str. 11).

Drugo razdoblje bosanskohercegovačke književnosti vezano je za pokret Katoličke obnove odnosno djelovanje franjevačkoga reda organiziranoga u provinciju *Bosna Srebrna*. Književnost bosan-

skih franjevaca – Matije Divkovića, Ivana Bandulavića, Pavla Posilovića i drugih, kako navodi Darija Gabrić Bagarić, uključuje se u onodobna europska književna kretanja i povezuje s književnošću nastalom na hrvatskom tlu, u prvom redu na području Dubrovnika i Dalmacije. Djela franjevačke književnosti pisana su latinicom i bosančicom koja je bila preporučena kao pismo privatnih i službenih franjevačkih spisa. Napustivši crkvenoslavenski kao jezik crkve nerazumljiv širokim masama, franjevci su se u svom pastoralnom i prosvjetiteljskom radu služili “jezikom bosanskim”, odnosno štokavskim narječjem. Taj štokavski narodni izraz postaje podlogom na kojoj će se stvarati hrvatski književni jezik na cijelom prostoru današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Autorica ističe da su *bosanski franjevci dali početni impuls stvaranju hrvatskoga književnoga jezika na štokavskoj osnovici još u ono vrijeme kad je hrvatska književnost jezično rasejepkana na tri pokrajinske dijalektalne književnosti: štokavsku, čakavsku i kajkavsku. U tom je smislu bosanska franjevačka književnost ugrađena u temelje hrvatskoga književnoga jezika na štokavskoj osnovici* (str. 16). Posebnu je ulogu odigrao jezik Bandulavićeva lektionara stoga što je svakodnevnim čitanjem oblikovao jezične navike puka, svećenstva i učenih ljudi. Kako ističe autorica, taj je jezik, utemeljen na štokavskom narječju i oplemenjen na leksičkoj i sintaktičkoj razini tradicionalnim crtama hrvatske nabožne književnosti, postao temeljem izgradnje hrvatskoga književnog jezika.

Tijekom 19. stoljeća bosanski su se franjevački pisci, poput Grge Martića ili Ivana Franje Jukića, uklapali u suvreme-



na kulturna i politička kretanja u Hrvatskoj zahvaljujući bliskim kontaktima s ilirskim hrvatskim piscima. Ilirske su ideje bosanski franjevci provodili i na području jezika, poglavito pravopisa i pisma te su se time kretanja u književnom jeziku Hrvata u Bosni i Hercegovini uputila prema istovrsnim tendencijama u Hrvatskoj. Tako je I. F. Jukić, kao urednik časopisa *Bosanski prijatelj*, provodio pravopisne, grafijske i jezične ideje iliraca.

Političke i društvene okolnosti nakon austrougarske okupacije u drugoj polovini 19. stoljeća dovele su do zaustavljanja prirodnoga književnoga i jezičnoga razvoja koji se trebao nastaviti na već utvrđenu tradiciju. Zemaljska je vlada, pravdajući se potrebom za što bržim opismenjavanjem puka, uvela nove odluke obvezatne za sve škole i javne državne službe. Odredivši naziv jezika (bosanski), pismo (latinica i ćirilica), pravopis (fonološki, Vukov) i narječnu osnovicu (novoshtokavsku, ijekavsku) upravitelji BiH počeli su poticati pisanje gramatika bosanskoga jezika. Prva je gramatika bez imena autora (Frane Vuletića) izašla 1890. godine i predstavlja prvi ozbiljan udžbenik koji normira štokavsko ijekavsko narječje i fonološki pravopis. 1907. godine napušten je naziv *bosanski jezik*, a uveden novi naziv jezika – *srpsko-hrvatski* koji će se pojavljivati na ponovljenim izdanjima Vuletićeve gramatike te u *Gramatici* Nikole Simića iz 1916. godine.

Hrestomatija iza teorijskog pregleda razvoja književnoga jezika u Bosni i Hercegovini sadržava reprezentativne tekstove svih spomenutih razdoblja. Kako su svi tekstovi doneseni u transkripciji, a oni stariji i u prijevodu te je uz franjevačke tekstove dodan objasnidbeni rječnik, ovo

će izdanje biti pristupačno i čitateljima bez posebne lingvističke naobrazbe. Tako će i oni manje upućeni dobiti cjelovitu sliku tisućljetne književne i jezične povijesti Hrvata u Bosni i Hercegovini.

I autorici i izdavaču na kraju valja čestitati na ovom vrijednom izdanju.

Sanja Perić Gavrančić

Novi pristup teoriji jezika u kontaktu

(Velimir Piškorec: *Germanizmi u govoru đurđevačke Podravine*, FF Press, Zagreb, 2005.)

Poslije pada Virovitice pod tursku vlast 1552. do kraja 17. stoljeća sjevernohrvatski gradić Đurđevac bio je najistočnija utvrda Habsburške Monarhije u sklopu Vojne krajine. Sve do 1756, kada je osnovan Bjelovar koji je postao zajedničko središte đurđevačke i križevačke pukovnije, Đurđevac je bio najznačajnije regionalno središte. Kao što je poznato, zapovjedni jezik u Vojnoj krajini bio je njemački, a na njezin su se teritorij doseljavali i mnogobrojni obrtnici i trgovci s njemačkoga govornog područja, pa je onodobni Đurđevac diglosijska sredina u kojoj njemačkom jeziku pripada domena vojske, uprave i školstva, a hrvatskome domena privatnosti. Rezultat takvoga intenzivnog jezičnog dodira njemačkoga i hrvatskoga jezika rezultirao je mnogobrojnim germanizmima u govoru Đur-



đevca i okolnih mjesta.

Upravo su germanizmi u govorima đurđevečke Podravine temom druge knjige đurđevečko-zagrebačkoga germanista Velimira Piškorca. Dok se u svojoj prvoj knjizi *Deutsches Lehngut in der kajkavisch-kroatischen Mundart von Đurđevac* (1997) autor, kao što je vidljivo iz naslova, bavi leksičkim posuđenicama njemačkoga podrijetla u govoru Đurđevca, a težište je analize na njihovoj fonološkoj adaptaciji, istraživanje čiji su rezultati prikazani u knjizi *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine* provedeno je na bitno opsežnijem korpusu, a analizom je obuhvaćeno više razina opisa prilagodbe posuđenica. Zbog opsežnosti građe i više od 20 potencijalnih dijalektoloških punktova, autor nije mogao obuhvatiti čitavo područje podravskoga dijalekta, nego se odlučio za njegov središnji i istočni dio, tj. područje đurđevečke Podravine. Osim đurđevečkoga govora, istraženi su i govori Kalinovca, Ferdinandovca, Podravskih Sessveta, Molvi i Virja.

Rad obuhvaća sedam cjelina. U prvo su poglavlju predstavljeni osnovni termini dodirnoga jezikoslovlja kao što su dvojezičnost, jezično miješanje, jezično posuđivanje, interferencija, transferencija, integracija... Autor nas upoznaje i s novijim spoznajama te jezikoslovne grane oslanjajući se uglavnom na istraživanja s anglosaksonskoga i njemačkoga govornog područja. Osobito je zanimljiv autorov kritički osvrt na model adaptacije leksičkih posuđenica Rudolfa Filipovića koji prevladava u dodirnojezikoslovnim radovima hrvatskih lingvista. Piškorec Filipovićevu modelu predbacuje proturječnost u nekim elementima. Smatra da kombinacija kriterija primarne i sekundarne adap-

tacije i trojake transmorfemizacije dovođi do interpretacijskih poteškoća. Postavlja se pitanje: kako to da je imenica *bridž* adaptirana primarno nultom transmorfemizacijom u potpunu repliku, imenica *sprinter* kompromisnom transmorfemizacijom u kompromisnu repliku, a imenica *štrajkaš* potpunom transmorfemizacijom u pravu repliku kao i *bridž*? Autor također zastupa mišljenje da je pri opisu modela i replike u načelu irelevantno kojom je rječotvorbenom strategijom nastao model. Govornici jezika primaoca, naime, leksičke jedinice pri preuzimanju ne podvrgavaju tvorbenoj analizi (o tome svjedoče primjeri preuzimanja više riječi ili čak rečenica jezika davaoca kao jedne riječi u jezik primalac, npr. njem. *Küss die Hand!* > hrv. *kistihand, kistijant*), već je u prvom planu glasovna slika modela koja služi kao osnova replike na koju se mogu, ali ne moraju dodavati gramatički morfe- mi jezika primaoca.

U drugome je poglavlju dan sociolingvistički okvir njemačko-hrvatskih jezičnih dodira na području đurđevečke Podravine počevši s naseljavanjem *hospites* koji tijekom 13. stoljeća sudjeluju u osnivanju hrvatskih gradova, preko razdoblja Vojne krajine (od polovine 16. do kraja 19. stoljeća), pa sve do razdoblja nakon Drugoga svjetskog rata.

U trećem, središnjem dijelu knjige opisan je metodološki instrumentarij korišten pri istraživanju germanizama te su izneseni rezultati opisa adaptacije germanizama na morfosintaktičkoj i fonološkoj razini.

Analizirani germanizmi prikupljeni su metodom ciljanog ispitivanja upitnikom (upitnik je obuhvaćao oko 1000 leksičkih jedinica koncipiranih u onomazio-

loški popis) ili su ekscerpirani iz djela pisanih govorima đurđevečke Podravine – ekscerpirano je tridesetak bibliografskih jedinica, publicističkih djela, knjiga autobiografske proze, narodnih priča i poslovica.

Ne slijedeći Filipovićev model i metodu prisutnu u većini radova hrvatskoga dodirnog jezikoslovlja, autor kreće s opisom adaptacije germanizama na morfosintaktičkoj razini argumentirajući to empirijski uvjetovanom primarnošću morfema nad fonemom kao jedinicom lingvističke analize. Velimir Piškorec klasificira germanizme s obzirom na to jesu li nastali strategijom importacije ili supstitucije te s obzirom na stupanj njihove prilagođenosti jeziku primaocu. Radi se o do u detalje razrađenoj klasifikaciji pogodnoj i za analizu drugih vrsta posuđenica. U sklopu opisa morfosintaktičke adaptacije detaljno su obrađene i pojedine vrste riječi – imenice, pridjevi, glagoli, prilozi, čestice, uzvici i brojevi.

Opis fonološke adaptacije podravskih germanizama počinje kontrastivnom analizom fonoloških sustava njemačkoga jezika i ispitivanih podravskih govora. Vrijednost Piškorceve analize je u tome što se u obzir uzimaju i fonološka obilježja bavorskih govora koji su imali ulogu stvarnoga jezika davaoca. Time Piškorec čini važan pomak u odnosu na istraživanja drugih autora koji kao polazište obično uzimaju fonološki sustav suvremenoga standardnoga njemačkoga jezika. Još u svojoj prvoj knjizi autor uvodi termin *dijafon* kojim označava uređeni par što ga čine fon modela i odgovarajući fon replike, pri čemu je pojam fona širi od onoga u tradicionalnoj fonetici – u glasovnom smislu on može odgovarati jedno-

me glasu, realizaciji jednoga fonema, ili pak nizu glasova, realizaciji više fonema. Govoreći o transfonemizaciji podravskih germanizama, autor donosi klasifikaciju dijafona te analizira najčešće dijafonske parove njemačkoga jezika i đurđevečkih govora.

Četvrto, najopširnije poglavlje sastoji se od preko 900 članaka ustrojjenih abecedno prema njemačkome modelu. Naime, budući da je jednome njemačkom modelu pridruženo i po nekoliko replika, autor je odlučio da nositelj natuknice bude identificirani njemački model.

Opis njemačkoga modela obuhvaća grafemski zapis modela, fonetsku transkripciju modela, podatak o vrsti riječi (kod imenica o rodu imenice), broj značenja u odgovarajućem izvoru, podatak o zemljopisnoj rasprostranjenosti i podatak o dijakronijskom aspektu.

Opis replike sadrži grafemski zapis modela na temelju prilagođene fonetske transkripcije, gramatičku informaciju, oznaku o pripadnosti pojedinom istraženom govoru, podatak o zastupljenosti replike u pisanom korpusu, opis značenja u obliku rječničke definicije, informaciju o stilskoj vrijednosti, dijakronijskom i sociolingvističkom aspektu, frazem (u slučaju da je replika dijelom kojega frazema) te eventualni rečenični kontekst dobiven od informanata.

Uza svaku se natuknicu donosi i opis transfonemizacije u obliku popisa odgovarajućih dijafonskih parova.

Osim značenja replike donesen je i podatak o vrsti semantičke adaptacije te broju referiranoga značenja modela aktualiziranoga pri tvorbi odgovarajuće replike.

Za ilustraciju donosimo natuknicu *Butter*:

Butter *f.* [but®] **p'uter** *m.* (Pod osim PS), **p'u:tro** *n.* (PS) malsac; **im'ati p'utra na gl'a:ve** (*inj., austr.*) imati nečistu savjest; **pu:ter'ica** *f.* (Pod) vrsta salate; **pu:tr'ica** *f.* (Pod/Luk) posuda za tekućinu; (Vir): Mo:til'i smo p'tra v moti: ln'ici i ost'ali so nam s'amo st'e:pki. Drugo smo s'ę: s kr'uhom poj'eli.

njem. b > hrv. p / njem. # b – u –
> hrv. # p – u –

njem. ® > hrv. er / njem. – t – ® #
> hrv. – t – er #

njem. ® > hrv. ro / njem. – t – ® #
> hrv. – t – ro #

U petom se poglavlju abecednim redom donose podravski germanizmi te se upućuje na njihove njemačke modele.

Šesto poglavlje je popis koji obuhvaća 270 dijagnosticiranih dijafonskih parova uključujući one s minimalnim brojem potvrda.

U posljednjem, sedmom poglavlju doneseni su odlomci iz tekstova pisanih na govorima đurđevečke Podravine koji sadrže germanizme.

Slijedi opširan popis literature.

Knjiga Velimira Piškorca *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine* značajan je doprinos i teoriji jezika u dodiru i proučavanju germanizama u hrvatskome jeziku iz više razloga.

U uvodnom nas dijelu svoje knjige autor upozna s najsuvremenijim spoznajama dodirnog jezikoslovlja. Zanimljiv je i njegov kritički osvrt na model Rudolfa Filipovića koji ukazuje na potrebu ponovno razmatranja modela i njegove eventualne modifikacije kako bi bio pogodan i za analizu svih *izama*, a ne samo anglizama.

Za daljnji razvoj hrvatskoga dodirnog jezikoslovlja osobito je važan model klasifikacije germanizama s obzirom na strategiju njihova posuđivanja i stupanj prilagodbe koji autor predlaže, a čiju primjenjivost za analizu drugih *izama* još valja ispitati.

Bogat korpus prikupljenih germanizama bit će zanimljiv i germanistima i hrvatskim dijalektolozima.

Premda su na njemačkom govornom području 1959. i 1960. godine objavljena dva rada o germanizmima u hrvatskome i srpskom, oni nikada nisu prevedeni na hrvatski jezik. Osim toga njihov je korpus najvećim dijelom ekscerpiran iz Akademijina rječnika pa su germanizmi iz organskih govora, osobito onih kajkavskih, u njima vrlo slabo zastupljeni. Knjiga Velimira Piškorca pokazuje da su germanizmi u hrvatskome istraživana, ali ne i adekvatno istražena tema. Djelo *Germanizmi u govorima đurđevečke Podravine* treba biti uzor i poticaj budućim istraživačima njemačko-hrvatskih jezičnih dodira.

Barbara Štebih

Nova obzorja filologije hrvatskoga glagolizma

(*Glagoljica i hrvatski glagolizam*, Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenoga skupa povodom 100. obljetnice Staroslavenske akademije i 50. obljetnice Staroslavenskog instituta, ur. Marija-Ana Dürriegl, Milan Mihaljević, Franjo Velčić, Zagreb – Krk, 2004.)

U zbornik skupljene opširnije verzije izlaganja s međunarodnoga znanstvenoga skupa *Glagoljica i hrvatski glagolizam*, održanoga 2. – 6. listopada 2002. u Zagrebu i na otoku Krku, višestruko su poticajne, a u određenome smislu i provokativne. Dakako, primarno su znanstveno poticajne jer nude hvalevrijedan opseg novih spoznaja i rezultate najnovijih istraživanja iz različitih sadržajnih skupina hrvatsko-glagoljske filologije. Poticajne su i u kreativnome smislu jer otvaraju nove probleme i istraživačke teme, a i ohrabruju na usustavljivanje i sumiranje rezultata dosadašnjih istraživačkih dosega hrvatskoga glagolizma, kako ne bismo i dalje bili u situaciji «da neprekidno pišemo ocjene u kojima će temeljne riječi biti ‘otprilike’, ‘vjerojatno’ ili u kojima ćemo preciznije ocjene uvijek iznova očekivati od budućih istraživanja», kako kaže S. Damjanović u svojem prilogu ovom zborniku.

Znanstveni je skup održan povodom 100. obljetnice osnutka Staroslavenske akademije u Krku i 50. obljetnice Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, formalnoga i stvarnoga sljednika Akademije, a izlaganja 63 referenta iz 15 država svakako su odala dužnu počast tim institucijama, kao i zbornik sa skupa, koji je impresivan i svojim opsegom (736 stranica) i, kako smo već na početku istaknuli, sadržajem.

Sadržajno su članci objavljeni u zborniku raznoliki i daju sveobuhvatan uvid u glagolizam i perspektive njegova izučavanja: prezentiranjem ili aktualiziranjem djelatnosti Staroslavenske akademije i Staroslavenskoga instituta te člancima iz područja paleografije, tekstologije, književne povijesti, jezika, glagoljaš-

koga pjevanja te međukulturnih doticaja i prožimanja.

Zbornik otvara članak Radoslava Katičića, koji odaje počast Antunu Mahniću (1859.–1920.), krčkom biskupu i osnivaču Staroslavenske akademije u Krku, i Svetozaru Ritigu (1873.–1961.), župniku Sv. Marka u Zagrebu, koji je djelovanje krčke institucije obnovio u Zagrebu. U članku podsjeća i na vrijeme kada se na glagoljaštvo gledalo kao na nešto «izdvojeno i neuklopljeno u svoj kulturni okoliš, nešto što samo strši i prkosi», i ističe važnost promatranja i proučavanja glagolizma u suodnosu s drugim dijelovima starije hrvatske književnosti i sa svom književnošću na hrvatskome jeziku, kao i s latinskom književnošću i književnom kulturom na hrvatskom prostoru.

O biskupu Antunu Mahniću i njegovu «hvalevrijednu, smionu i znakovitu pothvatu» osnivanja Staroslavenske akademije na Krku detaljnije u svome članku obavještava Anton Bozanić, a Franjo Velčić daje vrijedan i detaljan popis i opis rukopisne ostavštine Staroslavenske akademije u Krku. Anica Nazor u svojem članku sumira pedesetogodišnju izdavačku djelatnost i istraživački rad Staroslavenskoga instituta, a upravo tim bogatim opusom Staroslavenski se institut najjasnije otkriva kao središnja institucija svjetskoga ugleda za istraživanje hrvatskoga glagolizma i starocrkvenoslavenskoga jezika.

O pojedinačnim zaslužnicima i njihovim prinosima hrvatskoglagoljskoj filologiji, bilo opisujući i valorizirajući njihova životna postignuća ili samo jedan izdvojen dio njihove znanstvene djelatnosti, u svojim člancima govore: Josip Bratulić o Nikoli Žicu, Gorana Doliner o Josipu Vajsu,

Johannes Reinhart o Biserki Grabar, Vida Lučić o Josipu Leonardu Tandariću, Slavko Kovačić o Filipu Franji Nakiću, Sergio Bonazza o Ivanu Feretiću, Zoe Hauptová o Josefu Dobrovskom i Svetlana O. Vjalova o Franji Račkom.

Tekstološki članci bave se uglavnom biblijskim, a manje apokrifnim tekstovima, homilijama i patrističkim tekstovima u hrvatskoglagoljskim rukopisima. Tako iz članka Ivana Bakmaza vrlo precizno možemo doznati u kojem su opsegu u pojedinim hrvatskoglagoljskim brevijarima prisutni biblijski tekstovi. Povijesni pregled istraživanja starozavjetnih tekstova iz hrvatskoglagoljskih spomenika od Šafařika i Berčića pa do kraja 20. st. dao je u svojem članku Václav Čermák. Vesna Badurina-Stipčević bavi se hrvatskoglagoljskim obradama biblijske *Knjige o Esteri*, a u članku su objavljeni tekstovi o Esteri iz *Oxfordskoga brevijara*, *Vatikanskoga misala* i *Petrisova zbornika*. Petko Petkov i Margaret Dimitrova iznose rezultate jukstapozicijskoga čitanja biblijske *Knjige o Danijelu* u hrvatskoglagoljskim rukopisima, a tekstovne razlike između hrvatskoglagoljskih prijepisa Apokalipse i njihovu klasifikaciju u svojem članku donosi Jagoda Jurić-Kappel. Christian Hannick izučava glagoljsku tradiciju kršćanske propovjedne književnosti (patrističke tekstove) u *Novljanskom brevijaru*. *Djela apostola Ivana* u hrvatskoglagoljskoj književnosti srednjega vijeka temeljito je i pregledno opisala u svojem članku Ivanka Petrović. Petra Stankovska proučila je tehniku hrvatskoglagoljskoga prijevoda homilija u 17 hrvatskoglagoljskih brevijara 13.–15. stoljeća. Petar Bašić u svojem članku prati prisutnost franjevačkih svetaca 13.–15. stoljeća u hrvatskoglagoljskim kalendarima,

te iznosi važne napomene o štovanju svetaca u kasnome srednjem vijeku. Giorgio Ziffer istražuje hrvatskoglagoljsku tradiciju *Nikodemova evanđelja*.

Tema vrijedne rasprave Milana Pauna i Matea Žagara su novopronađeni glagoljski epigrafi u Slavoniji. Članak Anatolija Turilova prema našem je mišljenju osobito zanimljiv jer važnost daje tekstološkom problemu atribucije rukopisa, tj. identifikacije pisara u hrvatskoglagoljskim knjigama, čemu do sada kod nas uglavnom nije posvećivana dužna pozornost. Francis J. Thomson bavi se utjecajem slavensko-latinskog (glagoljaškog) obreda na odluke Tridentskog sabora, a Leszek Moszyński u svojem članku nudi nov pogled na duhovnu baštinu krakovskoga glagolizma u srednjovjekovnoj Poljskoj. Ivan Kosić donosi vrlo koristan i pregledan popis (s kratkim opisom i signaturom) svih glagoljičnih rukopisa koji se čuvaju u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Anica Vlašić-Anić u svojem prilogu informira o profiliranju i dosadašnjim rezultatima istraživanja tematskoga kompleksa «glagoljica u knjižnicama kapucinskih samostana» u Varaždinu, Zagrebu, Rijeci, Karlobagu i Škofjoj Loki, a istraživački je interes potaknut upravo zanimljivim autoričnim otkrićima. Margaret Dimitrova i Adelina Angusheva prikazale su razmatranja o jeziku i tekstovnim vezama srednjovjekovnih slavenskih amuleta, a Marija-Ana Dürriegl proučava odjeke samostanske medicine u hrvatskoglagoljskim rukopisima, čemu se do sada posvećivalo malo pozornosti.

William R. Veder proučava glagoljsku azbuku kao tekst, pokušavši ustanoviti najstariji mogući tekst azbuke na istočnom Balkanu kao i njegove tragove na zapadnom Balkanu, Heinz Miklas piše o



važnosti nove sinajske građe za povijest glagoljice, a Roland Marti u svojem prilogu nudi rekonstrukciju znakova za suglasnike, oslanjajući se na opis znakova za samoglasnike u prvotnoj glagoljici. Nikolaos Trunte piše o reformama glagoljskoga pisma, Christoph Koch o bamberškom glagoljskom abecedariju, a Barbara Lomagistro o paleografskim pitanjima periodizacije i klasifikacije glagoljice. Marica Čunčić utvrđuje pravilnost nejednakih visina slova u *Kijevskim listićima*, a Sergej Jorevič Temčin proveo je istraživanje upotrebe omega kod pisaca *Sinaj-skoga psaltira*.

Bez ikakvih valorizacijskih pretenzija ističemo članke Mile Bogovića i Slavomira Sambunjaka u kojima se nude vrlo inspirativni putovi promišljanja teorije o postanku glagoljice. Mile Bogović relativizira i dovodi u pitanje ćirilometodsku teoriju o nastanku glagoljice iznoseći razloge za tezu da slavenski glagolizam ima svoje korijene u hrvatskom glagolizmu, a ne obrnuto, kako se manje-više bespogovorno drži u stručnim krugovima. Članaku Slavomira Sambunjaka primarna tema nije teoretiziranje o postanku glagoljice, nego postulira da su glagoljička slova (Ɱ) i (Ⱳ) u genetskoj vezi sa slikarskim prikazima Božje aureole, ali se članak temelji na njegovu teorijskom konstruktivnom Konstantinova modula za tvorbu glagoljičkih slova, a koji se opet temelji na pokušaju promišljanja Konstantinova djela u cjelini (ne zaboravlja dakle da je Konstantin bio i filozof i teoretičar ikonobraniteljstva, a prema njegovu mišljenju sudjelovao je i u kreiranju izgleda ikone u doba procvata bizantske umjetnosti u IX. stoljeću). Sambunjakova i Bogoviće-

va teza u svojoj se biti međusobno isključuju, ali oba članka potiču na preispitivanje općeprihvaćenih teorija i metodologija, što može biti korisno.

Elisaveta Musakova piše o ćiriličkim rukopisima s umetnutim glagoljičkim dijelovima, a Dragica Malić vrlo informirano i uvjerljivo razmatra tragove glagoljičke i ćiriličke grafije u srednjovjekovnim hrvatskim latiničkim spomenicima.

Vrlo su korisne, praktične i poticajne, kako smo već istaknuli, napomene Stjepana Damjanovića uz proučavanje hrvatskostaroslavenskoga jezika, koje na najbolji način otvaraju jezične teme ovoga zbornika. Leksikom hrvatskoglagoljskih tekstova bavi se Helena Baureová, Marinka Šimić proučava moravizme, a Helena Karlíková prati tragove starocrkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije u staročeškom. Zapažanja o sintaksi brojeva 1, 2, 11 i 12 u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku iznosi Jasna Vince, o aktivnom participu prezenta u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku piše Ivan Jurčević, Tanja Kuštović analizira prilogu u *Istarskom razvodu*, Milan Mihaljević piše o deklinaciji imenica u najstarijim hrvatskoglagoljskim fragmentima, uspoređujući taj sustav sa stanjem u kantskim starocrkvenoslavenskim kodeksima i sa starohrvatskim (čakavskim) sustavom, što smatramo iznimno korisnim. Ivana Mulc piše o pučkim blagdanskim imenima u hrvatskoglagoljskim liturgijskim knjigama, Boris Kuzmić bavi se sintaktičkim obilježjima *Senjskoga korizmenjaka*, Vanda Babić piše o istočnoslavenskim morfološkim utjecajima u *Levakovićevu brevijaru* i Karamanovu izdanju misala i brevijara, a Dorothea König također



piše o Rafaelu Levakoviću, i to prije svega o odnosu prema predlošku u *Nauku krstjanskom* i *Ispravniku*.

Frane Paro u svojem članku piše o estetskoj kakvoći i o parametrima tiskarske ljepote hrvatskoglagoljskoga prvotiska, Misala iz 1483. Antonija Zaradija Kiš ističe značenje otoka Krka kao srednjovjekovnoga vjerskoga središta s posebno izraženim martinskim kultom, a Jerko Bezić daje pregled uporabe živoga hrvatskoga jezika u bogoslužju Zadarske nadbiskupije od 16. do 20. stoljeća.

Izak Špralja sustavnom usporedbom i raščlambom napjeva *Pristupa (Ulazne pjesme)* pronalazi glazbene oznake znakovite za glagoljaško pjevanje pojedinih područja u Hrvatskoj.

Vjerujemo da je iz svega rečenoga razvidno kako će ovaj zbornik biti nezaobilazan filozofima najrazličitijih usmjerenja i u najširem smislu riječi, dakle svima onima kojima su glagoljica i glagolizam predmet interesa i ljubavi, bilo to u profesionalnome smislu ili ne.

Kristina Štrkalj Despot

Navrh jezika

(Anja Nikolić-Hoyt, *Konceptualna leksikografija: Prema tezaursu hrvatskoga jezika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2004, 264 str.)

Tko se nije našao u situaciji, i to ne samo oni stariji, zaboravljivi, da se ne

može sjetiti riječi za neki pojam,¹⁹ da mu je riječ navrh jezika, ali mu ipak nikako ne pada na pamet kako je taj pojam imenovan. Suprotna je to situacija od one kad se čovjek nađe pred riječju kojoj ne zna značenje. Ako je uporan, potražiti će pomoć u leksikografskim priručnicima, koji ne mogu biti jednako koncipirani jer zadovoljavaju različite korisnikove potrebe. Te dvije situacije oslikavaju osnovnu razliku između onomasiološkoga i semasiološkoga pristupa našem usustavljanju znanja o svijetu i njegova imenovanja, između tezaurusa i rječnika u kojima se na dva načina opisuje nominacijski sustav, samo s različitih polazišta, jednom polazeći od pojma, a drugi put od riječi. Pojednostavljeno rečeno, za tezaursom se poseže kad se zna značenje, a ne zna riječ, a za rječnikom kad se zna riječ, a ne zna značenje. Ta temeljna razlika ima posljedice na njihovu makrostrukturu pa se može govoriti o dvije vrste leksikografskih djela, na što treba misliti kad se tezaursus nazove, što nije rijetkost, vrstom rječnika.

Iako se hrvatska leksikografija razvija već stoljećima i premda je bogata svim vrstama rječnika i dosta dobrim njihovim opisima (izvrstan je sintetski prikaz hrvatske leksikografije dao Valentin Putanec u članku *leksikografija* u *Enciklopediji Jugoslavije*), tek se posljednjih dvadesetak godina objavljuju i teorijski radovi o leksikografiji. No, među njima je vrlo malo bilo riječi o tezaursusima. Možda je tomu razlog što smo opterećeni starijim značenjem te riječi. Naime, u nas je, i

¹⁹ Situacija je slična kad se ne možemo sjetiti imena osobe koju poznajemo. Imamo pred očima njezin lik, ali na pamet nam ne pada njezino ime.



ne samo u nas, tezaurus značio veliki sveobuhvatni opći rječnik, leksička riznica, kakvi su veliki akademijski rječnici poput našega Akademijina rječnik, ili kakvo je *Blago*²⁰ jezika slovinskoga (1651) Jakova Mikalje, trojezičnik koji u naslovu već sadrži naziv tezaurus (*thesaurus linguae illyricae*) po uzoru na renesansne rječnike koji uvode taj naziv u svojim naslovima. Zapravo tek od polovice 19. st., od Rogetova *Tezaurus*²¹ počinju se tim nazivom imenovati konceptualno organizirani rječnici. Unutar toga pojma još i danas se misli na različite tipove rječnika, od računalnih rječnika sinonima²² do različitih tematskih rječnika, što ovisi ne samo o razlikama u poimanju posebne vrste leksikografskih djela u kojima je leksik umjesto abecednim redom razvrstan tematski, bilo po asocijativnim vezama ili hijerarhijski ili kako drugačije, nego i o leksikografskoj tradiciji u pojedinim sredinama.

Što se tiče hrvatske leksikografske tradicije, ako se tezaurusi shvate u najširem smislu kao rječnici ustrojeni tematski²³ (semantički, konceptualno), tada i njih imamo. Naime, u 18. st. u Slavoniji Blaž Tadijanović, Antun Matija Reljko-

vić i Marijan Lanosović u svojim jezičnim priručnicima osim gramatike imaju rječnike ustrojene po semantičkim razredima, s nadnatuknicama (*svijet, ribe, drveće, boje ...*), a Adam Patačić, također iz 18. st., ostavio je rukopisni rječnik *Dictionary latino-illyricum et germanicum* s makrostrukturom od 13 tematskih područja i više potpodručja. U prvoj polovici 19. st. Ignjat Alojzije Brlić uz svoju gramatiku ima različite dodatke, među ostalim i *Svjet u obrazilih* (svijet u slikama) prema slikovnomu rječniku *Orbis sensualium pictus* (1657) poznatoga češkoga pedagoga Jana Komenskoga. To je djelo nastalo na osnovi kategorizacije svih stvari pa je rječnik zapravo ustrojen tematski, a bilo je toliko popularno da je i nakon dva stoljeća bilo uzorom našem Brođaninu. Vrlo je inspirativno *Narodno blago* Marcela Kušara iz 1934. u kojem je građa razvrstana po asocijativnim vezama, a ne abecedno. Vidimo da je tematska leksikografija davno došla do nas. Danas u Hrvatskoj imamo nekoliko pojmovnika, kao što je pojmovnik ili tezaurus Europskih zajednica – Eurovoc (HIDRA, Zagreb 2000), ustrojen hijerarhijski po različitim tematskim područjima, u ovom slučaju vezanima uz djelatnost Europskih zajednica, a namijenjen katalogizaciji dokumenata, ali još nemamo tezaurusa, ni općega ni posebnoga.

Sve o tezaurusima i njihovoj tipologiji, o povijesti tematske leksikografije, o nekoliko uzornih primjera engleskih tezaurusa i o tezaurusu hrvatskoga jezika na primjeru nadnatuknica VOĆE i POVRĆE doznat ćemo u knjizi *Konceptualna leksikografija* Anje Nikolić-Hoyt. Budući da je autorica doktorirala na temi *Izrada tezaurusa hrvatskoga jezika*, to je ona zai-

²⁰ Prvotno je značenje te grčke riječi i bilo 'blago'.

²¹ P. M. Roget: *Thesaurus of English Words and Phrases*, London 1852.

²² Upravo se najčešće ti rječnici nazivaju tezaurusima, što se u svakom računalnom programu vidi.

²³ Veoma je važno da se terminološki jasno luče pojmovi. Jedno su tematski rječnici (to bi bili, primjerice, svi terminološki rječnici), a drugo su rječnici koji su strukturirani tematski. Dakle, prvo se tiče izbora leksika, a drugo makrostrukture. Za tezauruse je bitno upravo to drugo, premda tezaurusi mogu biti i tematski rječnici, npr. tezaurus voća i povrća.



sta kompetentna da nas uvede u taj, u nas još neistraženi dio leksikografije.

Knjiga je podijeljena u pet većih poglavlja: *O tezaurusu općenito*, *Iz povijesti tematske leksikografije*, *Tezaurus i semantika*, *Rogetov tezaurus versus Longmanov leksikon*, *Izrada uzorka tezaurusa hrvatskoga jezika*. Na kraju je knjige popis opsežne literature, većinom na engleskom jeziku. Tematika je ove knjige uskostručna, ali je pisana jasnim, jednostavnim i razumljivim jezikom tako da ju mogu čitati ne samo jezikoslovci nego i svi koji se svakodnevno služe rječnikom i koje zanima što je rječnik, kakvi rječnici postoje, što se može tražiti i naći u njima. Knjigu vrijedi pročitati već i stoga što je u hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi veoma malo knjiga s leksikografskom tematikom. Koga ne zanima cijela problematika o konceptualno ustrojnim rječnicima, može se zaustaviti na temama koje su mu bliže. Knjiga je zanimljivo pisana pa se mogu čitati samo pojedini dijelovi. Primjerice, male cjeline čine same za sebe odjeljci u kojima se tumači razlika između tezaurusa i rječnika, tezaurusa i rječnika sinonima (koje mnogi poistovjećuju), zatim odjeljci o leksikografskoj primjeni teorije semantičkih polja ili prototipne teorije kognitivne lingvistike, o definicijama sastavljenima od semantičkih primitiva koje je do u detalje razradila Anna Wierzbicka, ali i o reprezentativnim engleskim tezaurusima koji mogu poslužiti kao uzor u sastavljanju hrvatskoga tezaurusa ili, zašto ne, hrvatskih tezaurusa.

S obzirom na literaturno šarenilo definicija tezaurusa i na izraženo ustrajavanje u razlikovanju tematskoga i konceptualnoga ustroja, autorica se s pravom opre-

dijelila za brisanje te razlike i za poimanje tezaurusa kao leksikografskoga djela u kojem je glavno načelo usustavljanja građe konceptualna tematizacija. Ona se može pratiti od običnih popisa riječi razvrstanih oko nadređenoga pojma (kao što su bili naši rječnici u 18. st.) do vrlo složenih u kojima se preslikava naša konceptualizacija svijeta te odnos jezika i spoznaje. Tezaurus se može poistovjetiti s hipertekstom u kojem svaka pojavnica vodi prema drugoj. Koliko će biti složena ta mreža odnosa, ovisi o koncepciji i vrsti tezaurusa. Tezaurusi se kao i rječnici dijele na razne vrste, ovisno o razredbenom kriteriju. Tako mogu biti jednojezični i dvojezični, suvremeni i povijesni, kumulativni (samo popis) i objasnidbeni²⁴ (s definicijama), opći i posebni itd. Tipologija tezaurusa zasniva se na pretežitosti načela izbora građe (npr. u tezaurusu kulinarnstva ući će ograničena građa) i njezine obrade, ali se u praksi događaju mijesanja načela pa su rezultat tezaurusni međutipovi.

Razvoj kognitivne lingvistike dao je leksikografiji jako uporište upravo za izradu konceptualno ustrojnih priručnika. Tezaurus se temelji na našoj kognitivnoj sposobnosti kategoriziranja pojava i predmeta oko nas prema njihovoj sličnosti, odnosno “na sposobnosti ljudskoga bića da uoči slično u različitome”²⁵, da beskonačnost oko nas svede u pojmljive i razumljive okvire. Kategorizacija je izvanjezičnoga univerzuma prva faza u izradi tezaurusa. U suodnosu semantičkih

²⁴ Autorica rabi naziv *definirajući*.

²⁵ Taylor, J., 1989: *Linguistic categorization. Prototypes in Linguistic Theory*, Oxford, str. VIII.



svjetova raznih jezika, u izgradnji koncepata i u njihovu grupiranju otkrivaju se univerzalije konceptualizacije svijeta, ali i posebnosti, nacionalne i individualne. Kao što je uočio George Lakoff, nezaobilazno ime kad se spomene kognitivna lingvistika, u različitim kulturama postoje posebnosti u kategorizaciji znanja o svijetu pa za svaki tezaurus treba novi izbor kategorizacijskoga ključa, odnosno klasifikatora. Upravo je izbor klasifikatora ključno pitanje kako će se strukturirati leksičko-semantička polja, koja u tezaurusu znače ono što su rječnički članci u rječniku. No, dok su rječnički članci samo onih natuknica koji imaju razvijenu polisemantičku strukturu nešto složeniji, dotle su sva leksičko-semantička polja u tezaurusu složena, pa se pri njihovu strukturiranju mora misliti na raznovrsne semantičke odnose, a ponekad i na njihovu hijerarhiju. Naravno, mora se misliti i na korisnika kako bi on lako došao do željenoga podatka. Primjeri konceptualnih definicija kakve se nalaze u Anne Wierzbicke, koja je nadahnula autoricu ove knjige, ili pak definicije u objasnidbeno-kombinatornom rječniku Igora Mel'čuka nisu za "običnoga" korisnika, dok se sastavljač tezaurusa mora uživjeti u korisnika i pokušati predvidjeti koje bi on leksičke dokaze uz pojedini koncept mogao tražiti u njegovu priručniku.

Posebice je zanimljiva primjena autoričnih spoznaja u izradi uzorka tezaurusa hrvatskoga jezika. Budući da je leksičko-semantičko polje "voće i povrće" vrlo zahvalno za obradu, izbor je pao na nje za oprimjeravanje. Pritom vrijednost ovoga uzorka ništa ne umanjuje činjenica što je to polje već jako dobro obrađeno u

stranoj literaturi.²⁶ Dapače, poredba može otkriti razlike u razvrstavanju, u metaforizacijskim i metonimijskim procesima. Čitatelj može sam na osnovi svoga znanja uspoređivati jezične i kulturološke razlike. Tako, da usput navedemo nekoliko zanimljivosti iz svijeta voća i povrća na koje nas asocira autoričin uzorak, npr. u hrvatskome je naziv ploda voćaka nastao metonimijskim procesom od naziva biljke, a u španjolskome postoje posebni nazivi za plod i za voćku, npr. *certezo* trešnja (stablo), *cereza* plod, *manzano* jabuka (stablo), *manzana* plod. Engleski naziv *fruit* obuhvaća rajčicu, krastavce, tikvice²⁷, a u razvrstavanju voća bitna je dostupnost jestivomu dijelu: bez kore (*malina*), s mekom korom koja se ne skida (*trešnja*), s tvrdom ljuskom koja se treba razbiti (*orah*), s mekom korom koja se lako skida (*banana*), s tvrdom korom koja se treba skinuti (*dinja*), dok je u ruskome važno da se voće može uzeti u ruku ili razrezati na komade. Ne treba ni spominjati da je pojedino voće i povrće u nekim sredinama općepoznato, a u drugima da je egzotično ili nepoznato, pa otuda i leksičke praznine.

Uvodeći antropocentrički pristup u svoja lingvistička istraživanja, Anna Wierzbicka smatra da pri opisu voća i povrća nisu bitna njihova biološka obilježja, nego je bitna njihova upotreba u prehrani, npr. koji su im dijelovi jestivi, a koji

²⁶ Usp. *The Cook's Thesaurus* (www.foodsubs.com)

²⁷ U engleskome je to međukategorija, povrtno voće (*fruit vegetables*). Bez obzira na to što se u definiciji, primjerice, rajčice mogu naći semantička obilježja i voća i povrća, većina hrvatskih govornika neće ni pomisliti da rajčica ne bi bila povrće.



nisu. Da bi se napravila valjana razredba, bilo bi potrebno provesti semantičku analizu, pogotovo kad su posrijedi višeznačnice, i odrediti klasifikatore (npr. boja, miris, ukus, meso ploda, mjesto rasta ...). Za svako je semantičko polje važno izlučiti arhisem (npr. jestivi plod) i prepoznati metaforičke sememe (*tikva* ‘glava’, *tvrd kao orah*, *kiseo kao limun* ...).

Iznoseći reprezentativni uzorak hrvatskoga tezaurusa na primjeru dviju nadnatuknica²⁸, autorica je najprije izložila načela izrade, izvore i izbor građe. U obzir je uzela leksik prosječno obrazovanoga hrvatskoga govornika pa stoga nije isključila nestandardne riječi. One se javljaju kao sinonimi standardnima. Jedino je ograničenje postavila isključivanjem znanstvenoga leksika. Dodali bismo da je s pravom isključen i onomastički leksik koji je motiviran nazivima voća i povrća. Autorici je bio cilj da pokaže kako zamišlja strukturu tezaurusa pa nije težila iscrpnosti. To može biti opravdanje za možebitne kritike tipa “zašto nema onoga, a zašto ima ovoga”. Za primjenu konceptualnih definicija u izradi konceptualno ustrojenoga tezaurusa autorica se poslužila prijevodom skraćenih, inače veoma opsežnih definicija Anne Wierzbicke, a za ilustraciju je dala cijeli prijevod definicije koncepta *jabuka*. Iz te definicije izdvajamo samo dio koji se odnosi na veličinu ploda (definicija sadrži podatke o porijeklu, o obliku, boji, okusu, pripremi, nejestivim dijelovima): “prevelike su da bi ih čovjek mogao držati između dva prsta i jesti, ne prevelike da ih čovjek ne bi

mogao držati u ruci i jesti, ne prevelike da se ne bi moglo očekivati da čovjek cijelu odjednom, prevelike da bi se moglo očekivati da ih čovjek pojede nekoliko jednu za drugom” (str. 211–212).

Završno je poglavlje s uzorkom kumulativnoga tezaurusa zapravo sinteza cijele knjige, rezultat autoričina istraživanja. “Za razliku od znatnog broja postojećih konceptualnih tezaurusa u kojima se pojam tezaurusne strukture izjednačava s pojmom hijerarhijske i hiponimijske strukture, predloženi bi se tezaurus temeljio na kognitivnim spoznajama o polistrukturiranosti leksikona prirodnih jezika, odnosno na ukupnosti semantičkih (u užem smislu), funkcionalnih i asocijativnih odnosa među riječima, koji odražavaju najrazličitije veze objekata u realnom svijetu” (str. 186). Pri strukturiranju članka²⁹ otkrivaju se hijerarhijski odnosi (karakteristične vrste), zatim meronimijski (karakteristični dijelovi i sastojci), asocijativni (mjesto rasta), funkcionalni (način porabe). Tezaurusni se članak sastoji od više dijelova koji se odnose na karakterističan aspekt konceptualnoga sadržaja “voćnih i povrtnih riječi” (izgled, svojstva, mjesto rasta, način uporabe, tipični proizvodi), npr.

mrkva

narančastožuta

izdužen, vretenasti oblik

karota (mala i okrugla)

vezica (*grincajg*: mrkva, peršin, celer kao dodaci za juhu)

²⁸ Taj je naziv prikladniji od naziva *makronatuknica* i *krovna natuknica* koji se rabe u ovoj knjizi.

²⁹ Rabeći taj naziv, moramo imati na umu da se on po svojoj strukturi razlikuje od članka u rječniku.



Kumulativni tezaurus namijenjen je u prvom redu izvornim govornicima, dok bi za neizvorne kumulativno-objasnidbeni bio prikladniji. U svakom slučaju, kumulativni može poslužiti kao polazni, a u drugoj fazi trebalo bi težiti kombiniranu tipu tezaurusa jer će on svakomu uporabniku biti od veće koristi. Pri izradi tezaurusa postavlja se problem skupljanja građe. Abecedni su rječnici glavni izvor. Ako je u njima dobro obrađena i sinonimija, i antonimija, pogotovo ako su koncipirani kao analoški, uvelike će olakšati skupljanje građe. Dobro će doći i leksikografova mašta. Autorica je svjesna da “nema klasifikacije univerzuma koja ne bi bila proizvoljna i utemeljena na pretpostavkama” (str. 247), zbog čega nije moguće postići potpunu iscrpnost popisa i opisa. Stoga će se naći čitatelja koji će dopunjavati autoričin izbor jer su njegovo znanje voća i povrća i njegove asocijacije kad se spomene neko voće ili povrće drugačiji, npr. samo iz tvorbene porodice u kojoj je *kruška* nedostaju *kruškolik*, *kruškast*, *kruškov*, *kruškovica* i *kruška* (isto što i *kruškovača*), *kruškovina*, *kruškarstvo*, zatim nekima će nedostajati nezaobilazna *turšija* u štokavskim krajevima gdje još domaćice prave kiselu zimnicu, *pekarski krumpir*, *sezona kiselih krastavca* (dobro će doći onomu tko se ne može sjetiti da je baš “sezona”, a ne neka druga riječ, npr. vrijeme), *tufahije* (nerijetko mi se dogodi da se ne mogu sjetiti te riječi, iako sam spremala taj slatki desert od jabuka), ili možda žargonska značenja nekih od tih naziva. Kad je riječ o sortama voćaka, našao se samo mali broj, premda bi se mogle nabrojiti i druge poznate u našim krajevima (među jabukama prije *božićnica* nego *ajdared* ili

*jonatan*³⁰). Osim semantičke kompetencije koju posjeduje svaki izvorni govornik, za sastavljanje tezaurusa potreban je multidisciplinarni tim. Običnomu je govorniku *lješnjak* i plod i stablo, ali to jednostavno nije točno, stablo je *lijeska*, a plod je *lješnjak*. *Kopar* i *celer* ne bi išli u jestive trave i samo ih jak miris može staviti u istu skupnu. Po svemu se drugome razlikuju. U raznim krajevima istim nazivom nazivaju se različite biljke pa je ponekad potrebno staviti i zemljopisnu odrednicu, npr. Slavoncu nikako nije isto *bundeva* ili *buća*, a Dalmatinac, ovisno iz kojega je dijela Dalmacije, neće istu biljku nazvati *dinjom* odnosno *lubenicom*. Autorici kajkavki *orehnjača* ima prednost pred *orahnjača*, ali u standardnom je jeziku samo *orahnjača*. *Bostan* nikako ne bi mogao biti neobilježen leksem jer je izraziti regionalizam. Da se *rajčica*, *paprika*, *krastavac* u nekim kulturama ubrajaju u voćno povrće, već smo spomenuli, ali u tezaursu hrvatskoga jezika to povrće ne bi trebalo dobiti voćkasto obilježje. I još jedna usputna primjedba. Možda je trebalo dati objašnjenje zašto je neko voće ili povrće navedeno u množini, a neko u jedini, npr. *paprika*, ali *krastavci*, *rotkva*, ali *rotkvice*, *naranča*, ali *mandarine*.

Znanstvenici vole “čiste” pristupe jer im je lakše opisivati, ali ako se misli na korisnika, tada leksikografi trebaju u svojim novim djelima pomiriti različito i naći sretan spoj enciklopedijskoga i lek-

³⁰ Zanimljivosti radi, Bogoslav je Šulek skupio više od 300 naziva za jabuke i 800 za sorte grožđa. Ne bismo ulazili u provjeru jesu li baš sve to hrvatski nazivi, ali i da prepoloavimo te brojke, zadivljuje bogatstvo narodnih naziva.



sikografskoga, rječničkoga i tezaursnoga, jezičnih i izvanjezičnih podataka, abecedne obrade pojedine riječi i njezine paradigmatke i sintagmatke veze s drugima. Već odavno u svijetu “postoji čak nemalen broj leksikografskih priručnika koji predstavljaju spoj tezaurusa i rječnika, nastalih kao izraz potreba korisnika, ili pak kao odraz ingenioznosti samih sastavljača” (str. 31).

Hrvatska leksikografija obiluje različitim tipovima leksikografskih djela, ali joj nedostaju i novi tipovi kao što su tezaursi. Anja Nikoloć-Hoyt krenula je dobrim putem, jedino ispravnim, od uspostavljanja teorijskoga okvira prema praktičnomu cilju – izradi tezaurusa hrvatskoga jezika. Nadamo se da će imati snage, znanja ima kao što je pokazala u svojoj knjizi, da ga i ostvari, ali se nadamo da se uz današnju metaleksikografsku literaturu više neće u nas pristupati izradi rječnika, ni malih, a pogotovo ne velikih, bez teorijski osmišljene i izgrađene koncepcije.

Branka Tafra

Vrijedan doprinos romanistici

(Dan Munteanu Colán: *Breve historia de la lingüística románica*, ARCO/LIBROS, Madrid, ISBN: 84-7635-591-2, 2005., 172 str.)

Sadržaj novog priručnika D. Munteanu Colána, rumunjskog romanista sa Sveučilišta Las Palmas de la Gran Cana-

ria, u potpunosti opravdava svoj naslov. Ova knjiga nije uvod u studij romanistike niti ima tu ambiciju, već upravo kraći historijat romanske lingvistike kao discipline. Jednako tako, namjera autora nije bila napisati uvod u studij romanske filologije: samim svojim naslovom, a još više sadržajem, ova se knjiga pridružuje seriji priručnika koji naglašavaju razlike između romanske filologije i romanske lingvistike, upućujući ipak na «la interdependencia de las dos y, en un contexto más amplio, la necesidad, hoy en día, del enfoque interdisciplinario de la investigación» (str. 16).

U skladu s ovakvom koncepcijom u prvom dijelu knjige (*Historia de la lingüística románica*) daje se pregled razvoja romanističke misli, od «predznanstvene faze» (str. 41–61), kako je autor naziva, preko historijsko-komparativne metode – početka znanstvene romanistike (str. 62–68), neogramatičarske škole (str. 69–76), «zlatnog doba romanistike» (str. 77–94), strukturalističke škole (str. 95–107), generativističkog pristupa (108–112), pa do najnovijih sociolingvističkih teorija (str. 113–123), dok su izostala tradicionalna poglavlja o romanizaciji, jezičnim nadslojavanjima, te o dijalektalnim podjelama. Umjesto toga, drugi dio knjige (*Clasificaciones de las lenguas románicas*, str. 123–150) posvećen je problemu klasifikacije romanskih jezika koji je, kako autor ističe u samom uvodu, «uno de los más importantes, polémicos y debatidos temas en la historia de la lingüística románica» (str. 25). Osobita pažnja posvećena je problematičnim temama vezanima uz genetičku klasifikaciju romanskih jezika (poglavlje 2. 3. *Teorías relacionadas con las clasificaciones genéticas*,



str. 144–150), a to su: pitanje nastanka četiriju velikih rumunjskih dijalekata, položaj dalmatskog u Romaniji, pitanje jedinstva retoromanskih idioma, položaj frankoprovansalskog, gaskonjskog i katalonskog u Romaniji, pitanje lateralnih area na primjeru rumunjsko-španjolskih paralela, te pitanje odnosa lateralnih area u Iberoromaniji na primjeru katalonskog i galješkog. Autorov stav je jasan i nedvosmislen: spomenuta pitanja bila su (i ostala?) tema najznačajnijih knjiga i članaka u povijesti romanistike. Neki od najvećih romanista poput Ascolija, Meyer-Lübkea, Bartolija, Skoka, Menéndeza Pidala, Badié i Margarita, Rohlfsa, ukrštali su svoja koplja upravo na pitanjima položaja ovog ili onog idioma, a nerijetko i jedni drugima upućivali teške riječi. Autor očito misli i strukturom svog priručnika pokazuje da je povijest spomenutih pitanja ujedno i najznačajniji dio povijesti romanistike i u tome bismo mu dali potpuno za pravo. Treći dio knjige (*Las aportaciones de la lingüística románica al pensamiento lingüístico actual*, str. 151–163), svojevrsna lauda autora svojoj struci, posvećen je jednoj «provechosa conciliación entre la lingüística histórica y el estructuralismo» (str. 151) koja se inače primjećuje u zadnjih dvadesetak godina. Opoziciju dijakronijska istraživanja / teorijska istraživanja autor smatra jednom od najvećih nesreća koja je mogla zadesiti lingvistiku, te je kvalificira kao «falsa y absurda» (str. 161). Uspješan brak između opće i historijske lingvistike u krilu romanistike autor pripisuje upravo otvorenosti romanista (posebno američkih) prema novim teorijama, uključujući tu i generativizam, koji u njegovom «čistom» obliku s pravom optužuje za «rigidni formalizam»

(str. 154). Njegov je zaključak da suvremenu romanistiku karakterizira «la variedad, un espíritu conciliador, y un mutuo respeto entre las distintas escuelas y orientaciones» (str. 161–162).

Hrvatsku će publiku svakako zanimati to što autor na samom početku upozorava na Skokov termin *Romania bizantina* (str. 24), dosta zanemaren kako kod nas, tako i u inozemstvu. U poglavlju o strukturalizmu autor ističe Muljačićev i Tekavčićev doprinos, a čak na dvama mjestima (str. 25 i 139) naglašava kako je Muljačić pokazao da sardskom pripada uistinu izdvojen položaj, jednak onom koji u klasifikaciji A. Alonsa uživaju francuski i rumunjski.

Naše primjedbe uglavnom su pojedinačnog karaktera, te se tiču manjih bibliografskih nepotpunosti. Te nepotpunosti ne utječu bitno na kvalitetu ukupnog teksta, ali svakako utječu na kvalitetu manjih odjeljaka. Tako, primjerice, u odjeljku *La pertenencia del dalmático al grupo balcanorromance o italomance* (str. 147) autor smatra da Tagliavinijev termin *lingua ponte* treba bolje definirati, s čime bismo se svakako složili, te da je potrebno još radova kako bi se odredilo pripada li dalmatskom položaj jezika mosta ili bi ga se moglo smatrati predstavnikom posebne dalmato-romanske skupine. Kako iz bibliografije i bilježaka proizlazi da autor nije konzultirao Tekavčićev članak «Le due sponde dell' Adriatico nei due millenni di storia linguistica romanza» (*Abruzzo XX*, 1–3, str. 41–60), ni Lüdtkeov članak «Fonetica e morfologia storico-comparative: il posto che spetta al romeno e al dalmatico di fronte alla compagine dialettale italiana» (*Abruzzo XX*,



1–3, str. 31–40), kao ni Muljačićev «Il gruppo linguistico illiro-romanzo» (*Itali-ca et Romanica. Festschrift für Max Pfister zum 65. Geburtstag, Bd. 3*, Tübingen, 1997, str. 59–72), ostaje nam samo da nagađamo bi li njegov zaključak o položaju dalmatskog bio drugačiji da je uzeo u obzir navedene radove. Odjeljak *El estatus de unidad independiente del grupo de hablas franco-provenzales* (str. 147–148) svakako bi dobio na informativnosti da je autor uzeo u obzir npr. Tuailonov članak «Le francoprovençal: progrès d'une définition» (*Travaux de linguistique et de littérature X,1*, str. 293–339). Isto vrijedi za odjeljak o položaju gaskonjskog (str. 148): po nama, kapitalan prilog teorijama o ranoj autonomnosti tog idioma predstavlja Chambonov i Greubov članak «Note sur

l'âge du (proto)gascon» (*Revue de Linguistique Romane*, 66, 2002, str. 473–495). Ne treba, međutim, gubiti iz vida da zadani okvir, kao i karakter knjige (priručnik), te opseg publike kojoj je ona namijenjena vjerojatno autoru nisu dopuštali da ulazi u neke detalje.

Usprkos ovim manjim primjedbama riječ je o vrijednom doprinosu romanistici, konciznog, a ipak informativnog, laganog i nepretencioznog stila. Iako predaje na jednom španjolskom sveučilištu, Munteanu Colán ne pokazuje nikakve preferencije za hispanističke teme, a koje bi išle nauštrb drugih tema, te njegov priručnik možemo preporučiti studentima i profesorima romanistike u svim zemljama.

Nikola Vuletić

